

કાચા કાનની ખરાબી

યાને

ઝખનેઝર અને શીરીન.

નાટકગુરૂ શેકશાપીઅરના કરેલા કણ્ઠારસ ખેલ
 “આથેલો” ઉપરથી દેશી શોખને અનુસરતા
 ફેરફારો સહિત ઉપજાવી કાઢેલો
 નાટક ૩ અંકી.

જાનાવનાર

બેહમનજી નવરોજી કાખરાજી,
 “પુશરો અને પરીચેડેર,” “ફરાંમઝ,” “દેલજંગ દોર”
 ઇત્યાદિનો કર્તા.

મુંબઈ :

ફાર્મ પ્રીમીય પ્રેસમાં

સેન્ટ્રલ પબ્લિકેશન પ્રા. લિ. ડાહુડે.

૨૦, પારસી ટાવર બીલ્ડિંગ નંબર ૧ થી, માખલા બીલ્ડિંગ.

૧૯૮૪.

કાચા કાનની ખરાબી

ચાને

૧૯૭૫

ઝેખનેઝર અને શીરીન.

નાટકગુરૂ શેકશાપીઅરના કરેલા કર્ણારસ ખેલ
“આથેલો” ઉપરથી દેશી શોખને અનુસરતા
ફેરફારો સહિત ઉપખવી કાઢેલો

નાટક ૩ અંકી.

ખનાવનાર

બહુમનજી નવરોજજી કાખરાજી,

“ખુશારો અને પરીચહેર,” “ફરાંમઝ,” “દેલજંગ દલેર”
ઈત્યાદિનો કર્તા.

મુંબઈ:

ટ્રાઈ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં

સેન્ટ્રલ લાઇમ પ્રીટર છાપ્યુંછે.

કોટ, પારસી બજાર સીટ—નંબર ૧ લો, માપલા બીલડીંગ.

૧૮૮૪.

આ ચોપડી સને ૧૮૬૭નાં ૨૫ માં કાયદા પ્રમાણે
રજીસ્ટર કીધી છે.

દીખાઓ.

માહાન નાટક ગુરૂ શેક્ષ્પીઅર વરસોથી મુવેલો છતાં શીખેલી પ્રજા વચ્ચે પોતાનાં અમર નામથી હજી જીવતા અને જગતો છે, અને એવા એક નામીયા લખનારના સર્વોત્તમ નાટકને અમોએ અમારી નાકેશ કલ-મ માટે પસંદ કરવાનો જોખમ ખેડ્યો છે, એટલે તે જોખમમાં અમો કેટલી હદ સુધી ફોતેહમંદ ઉતર્યા છીએ તે ચુકવવાનું કામ આ અમારા નાટકના મુખ્ય તપાસકારોને અમો સોંપવાની નમનતાઈ સહીત અતરે રજા આહીએ છીએ. “ઓથેલો” નો ખેલ તેના બારે કર્ણારસ માટે શીખેલી આલમમાં પેહેલો દરજ્જો ધરાવે છે, અને તેનાં ગુજરાતી બાષાંતરો છુટાં છવાયાં થયાં છતાં અમોએ તેને નવેસરથી ગુજરાતી આલમ વચ્ચે અમારી અદના શક્તિનાં પ્રમાણમાં મેલવાનું જો પસંદ કર્યું છે, તો તે એટલાજ માટે કે એ નામીયા નાટકકારના સમ્મલા કર્ણારસ નાટકોમાંથી નેટલું શીખવાનું છે તે કરતાં ધણું વધારે ધ્યાન આપવા જોગ એ એક નાટક માંહેથી મળી આવે છે. આ નાટકમાંથી બંને જતીવાલાં વાંચનારાઓને એકસરખી ચાનક અને એકસરખો ધડો મેલવવાનું છે, અને દુન્યાદારીના એક ખરાં વગર સહરાગતનાં સંસારી ચિત્રવના એમાં કાંઈ નહીં અને એવું અથવા અખલ કબ્જ ન કરે એવું મુશકેલ કશું જણાતું નથી. ખાવીંદ તરફની જાંદગી તુલકની વફાદારીનો એમાં એક બાનુઓએ નકલ કરવા જોગ પાઠ છે, અને કપટી માણસો પોતાનાં કપટકાર્યો કેટલી ભયંકાર હદ સુધી ચલાવવા છતાં અંતે શી ફેર પોંહાંચે છે તે એમાં અમરકારક રીતે બતાવેલું છે; પણ એ સમ્મલાં કરતાં એ ખેલમાં જે મોટો ઘડો લેવાનો છે તે ‘કાચા કાન’ રાખવાનાં પરીણામને લગતો છે. એખનેઝર (ઓથેલો) બેલો છતાં અતીશે ભેલો હોવાથી એક લુચ્છાના ફુસાદનો કાચા કાન રાખી ભોગ થઈ પડે છે તે આ નાટકના સારાંશમાં આપણું અકસર ધ્યાન ખેંચે છે, અને એ સમ્મલા શ્રેષ્ઠ સારાંશને ખાતર આ ખેલ વધારે લોકપ્રીય થઈ પડે છે એમ અમે ભરિસાથી માનીએ છીએ. એ અસલ ઇંગ્લેજ નાટકનાં એકથી અનેક ગુજરાતી બાષાંતરો હોવા છતાં એક ખરાં બાષાંતર તરીકે નહીં પણ દેશી શોખને અનુસરતી ઢોપોપર ધણાક વધારા અને નવા ફેરફારો સહીત એ નાટક અમોએ તૈયાર કરી જે પ્રસંગે તેને નાટક તખ્તા

ઉપર રજુ કરવાની જોગવાઈ હાથ ધરી છે, તેજ પ્રસંગે એક પુસ્તક આકારે તે પરવરતાવી બાહર પાડવાને પણ એટલા અર્થે અમારે યથાર્થ જોયું છે.

રોક્ષણીયરૂપ નાટકોનું યુજ્જરાતી કરવું, અને તેની નાટકરૂપે યુજ્જરાતી કરવું એક ઘણું કઠીણ કામ છે, અને તોપણ અમારે એ કામ હાથ કાઢવું તો તે એજ કીસમની અમારી એક આગલી કોશિશને નાટકની શૈક્ષીન પ્રજાએ ઘણો ખુશ થવા જોગ આશરો અને આવકાર આપી તે તરફની પોતાની પ્રસંસાની અમને એક વિશ્વાસભરી જામીનગીરી આપી છે તેથી મલેલાં ઉત્તેજનથી થયું છે. એજ ઇંગ્લેન્ડ નાટકકારના જીજ્ઞાસુ નામીયા એક “હેમલેટ” ઉપરથી ઉપજાવી કાઢેલા અમારો “કુરાંમર્ઝ” નાટક ફેટલાક પારસી “એમેચ્યુઅર” એ “એમેચ્યુઅર ઓરાસ્ત્રોઅન” નાટક મંડળીને નામે લગાર ફૂટેલ સહીત ભજી બતાવ્યો, અને તે જેટલીવાર નાટક તખ્તા ઉપર રજુ કરવામાં આવ્યો હતો તે સઘલી વખત નાટક શાળામાં લોકોનો સારો જમાવ થતો હતો એટલુંજ નહીં, પણ આ નાટકના પડી ભાગેલા અવસરમાં જે સાહેબોને નાટકની છીટ હોવી જો-એ તેવા કુલવાન ગ્રહસ્થો એકવાર તે જોઈ ગયા કેડે પોતાનાં કુટુંબની ખાનુઓ અને બચ્ચાંઓ સહિત વગર તેડવે તે ફરીથી જોવાને આવી ખીરાજી અમને માન આપી ગયા છે તે સઘલાં ઉત્તેજન માટે એક છાજતી મગ-ફરીથી અમારો આ તકે આશા રાખી નમનતાઈ ત્રાય કેહેવા માંગીએ છીએ કે “કુરાંમર્ઝ” કરતાં આ નાટક કાંઈક વધું વિશ્વાસથી અમારો પ્રજા હજુર રજુ કરી શકીએ છીએ, અને તેમ છતાં તેમાં પુશકલ ખામીઓ હશે જે ખામીઓ માટે અતરે દરયુજ્જરાતી અમારું દરજ્જા સમજીએ છીએ.

એક અંગ્રેજી “નાવેલ”ને આધારે ઉપજાવી કાઢેલા અમારો “પાકી-જેહ પ્યાર યાને ખુશરો અને પરીચેહેર” એ નામના સૌથી પેહેલા લખા-યલા નાટકે અમારાં અદના લખાણની નાટકનાં સોકાનો જોડે પેહેલી પીછાંણ કરાવી છે, અને તે નાટક ઉપર કહેલી મંડલીએ જે સંખ્યા બંધ વખત ભજી બતાવ્યો તે સઘલો વખત ખાનુઓ અને ગ્રહસ્થોની તે જોવા પાછલ મલતી હો અમને એ અમારી પીછાંણ તેમની મેહરબાની વચ્ચે આગલ વધારવાને ઉત્તેજન આપ્યું, જે ઉત્તેજનમાં આશરો સોધતાં નાટક તખ્તા માટે તૈયાર કરેલો અમારો ખીજો નાટક “કુરાંમર્ઝ” જેટલો ફૂટેલ-મંદ ઉતરી શક્યો છે, તેથી લગાર વધુ ફૂટેલમંદ જો આ ત્રીજી કોશિશ ઉતરશે, અને નાટક તખ્તા ઉપર તેમજ આ ચોપડીના સફાઓ ઉપર તે એક

સરખો ગુજરાતી શોકીન પ્રજાનો વિશ્વાસ હાથ કરી શકશે, તો અમારો અમારી મહેતતતની કદર યુગ્મયલી સમજ સંતાશ પામીશું.

આ નાટકમાં આવતાં ગાયણોમાં જે લાઇનો “હનવર્ટડ કોમાસ” (‘’)થી અમારો છુટી પાડી બતાવી છે તે બીજા લખનારાઓએ કરેલાં ગાયણોના ચોકસ ભાગોના સદાબરો ઉતારાઓ સમજવા. એ ઉતારાઓ વાંચનાર જોશે કે ઘણાજ લાગુ પડતા અને વળી એમોને પોતાને મનપસંદ હોવાથી કરી લેવાને અમારો કરી અડચણ જોઈ નથી, અને તેમ કરતાં અમારો એટલીજ ઉમેદ રાખવી છે કે અમારો તે અસલ ગાયણોનાં કર્તાઓને કરો ગેરમનસાફ આપતા અથવા કરતા નથી.

શોકીન ગુજરાતી વાંચનારાઓ જોડે “દેલજંગ દલેર” ની વારતા મારફતે પીછાં પાડી લીધા કેડે ફક્ત એક અથવા દોઢ માસમાં આ નવાં પુસ્તક સાથે મેલાપ કરવાને અમને બીજી આવેશો તેથી સંતાશ થાય છે, અને તેઓ તરફના વિશ્વાસ અને આવકારને અમારી પ્રત્યેક નવી કોશિશો વચ્ચે વધુ અને વધુ લાયક થવા અને ઠડવા અમારો સેવે ઉમેદ ધરાવીએ છીએ.

ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૪.

બ. ન. કામરોજી,

બનાવનાર.

નાટક પાત્ર.

પસંગ.....	અમ્મનનો શાહ.
બેહરોઝ	તેનો એક તાલેવંત દરબારી—શીરીનનો બુજોરગ બાપ.
ઝેબનેઝર.....	ખાતનનો એક હબસી—પસંગનો માનીતો. વડો સપેહસાહાર.
જાંહાંબખ્શ.....	ઝેબનેઝરનો માનીતો—તેના હાથ નીચેનો સરદાર.
કેકસ.....	જાંહાંબખ્શી ઉતરતો એક સરદાર.
જંગાવે.....	એક ભાણે જવાન—શીરીનના હાથનો ઉમેદવાર.
રૂસ્તમ.....	સરદાર જાંહાંબખ્શનો એક રક્ષક.
પારસ.....	તેનો નોકર.
શેહરીઆર.....	જાંહાંબખ્શનો ગામડીયો નોકર.
શીરીન.....	બેહરોઝની બેટી—પાછલથી ઝેબનેઝરની ઓરત.
મેહરસીમીન.....	તણીની વિશ્વાસુ દાસી—કેકસની ઓરત.
પરીબાનું.....	જાંહાંબખ્શની ઓરત.

એ ઉપરાંત વજીર, ગામડયા, નોકરો, સીપાહઓ વગેરે, વગેરે.

કાચા કાનની ખરાબી

ચાને

ઝેખનેઝર અને શીરીન.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ.—અમ્મન.

[એક ખેતર.—રાતનો વખત છે, ફેટલાક ગામડયાઓ મુસાફરીએ નોકીયાં પડેલા થાકે ખાવા અને તાડી પી લેવા ખેતરમાં બેસી ગયેલા નજરે પડે છે, અને પડેલા ચઢતાં તાડી પી ગાયણ ગાતા માલુમ પડે છે.]

ગાયણ.

“કાલી ઘટા કોયલ બન છાંધ” —એ રાહ.

એહો પીવા હઉ હાતે મલી હાંધ બાધ ખાટી મીઠી તાડી હારી,
પી ઉતારો ચડાઉ તાડીએ ચહડેલી જે કાંધ ઠાક ખુખ ભારી,
મુહાફરીએ ચાલુ મેલવું જો આ ગરમ રહુ ગલે ઉતારી.

આ તાડી હાતે હીકની ખોટી,

અને હાતે લાગી ગરમાગરમ રોટી,

રોટી ખોટી વના તાડી તો બાધ ખોટી,

આ અહીં ગરમાં ગરમ હાક, બુંજેલા કેવાખ, હાંતે તાંહ મારી,—

બાધ ખાટી મીઠી.

આ ઉંખરયું હેકો હાંધી,

હીક હોતા હાતે લઈ રાંધી,

ને ખજુરેથી તાડી છેજ કાઢી,

ગત ગલે ઉતારવાનું કામ, ગામડીયા નામ, તાડીકે છોકી ગારી,—

બાધ ખાટી મીઠી.

૧ ગામડીયો—(ગાયણું પુરું થતાં) હે ભાઈઓ, પણ દેક્ષ તે ક્યાં વેર પરીને મરી રેવાના ને? એણે ગામની પાદરે જતાં આ પગની કહરી કરી લાખેહ, ને આ તો હજી અહીંજ મરી રીએલા તો, યે!

૨ ગામડીયો—પણ હે ભાઈ ભીખા, એવડો તું હાંનો એકલો એકલો તાડીની તેડે તણાઈ મરે? આ તાડીની ગેંણુ બેંણુ ચઢી ગયલી એણે કરીનજ કે? હવે હું જવાનું બાકી રીએલું ને? આ રહતના ખેત્રાં ભણી તો આપણે આવી લાગેલા, તો હવે એણું હેરીઆર હાંવજ્યાણું પીહું વઘાડ્યું કે લગાર તેંથી પાછી તાડી લેઈ કરતા કે ચાલુજ મુકવાનું તો! આ નાંખના ઢાંડાની કોરે તો આવી રહેલું, હવે હું ને?

૩ ગામડીયો—અરે પણ ભાઈઓ, રાખો. એ ભીખા એમ આપ, તું તો તે દીહું કેજે કે મારા તો ઢાંડીમાજ ની દુઃખે, ને હું તો કલાકના દહ ગાઉ ચાલું, ને ખે દહ ગાઉ ચાલું તે હઉ અમહથકોજ કે?

૪ ગામડીયો—હું હા અમહથકોજ કે હું? તું તો તે દીહું કે કે ને કે હું તો લઈ કરીને એક તાંહુ દહ ધડીયાં તાડી પીકું, ને ખે તાંહુ વીહ, ને ત્રણ તાંહુ—(યાદ કરીને) કેટરાં નો? ત્રણ દહે? (ખીજને) હે ભાઈ ત્રણ દહે?

૫ ગામડીયો—(ખીજવાઇને) પણ હું પુએછા કરે? ગામમાં ગાવરાંની ગણતરી એમજ કરતાં હોએલો કે? વધી ત્રણ દહે તેતરીહ, એટરંખી ના જાંણુ, ઉંઠ!

૬ ગામડીયો—યે, પણ તમે હો એ આજ દાહ્યા થવા હાંના નીકરી પરેલા? તાડીની ખુમારીમાં થાક બાક વીહરી ગીએલા હું? રહતે બધા હહ હહ થઈ ગીએલા તોણે કરીને તો ઇક્ષા ખેડી પડેલા, ને વલી દોકાં ધુનારીને હવે દાહ્યા થવા કીકાના આવેલા રે? (જ જાને) અને હવે તેરે ઉંઠ કોણ તું કે હું?

૭ ગામડીયો—તું, તારો બાપ, ને તારો હહરો હાતે, જા!

૮ ગામડીયો—(જમ પાડીને) એ, એ એ એ! માંણું હમાલ, ની તો મારીને બાઠી કરી લાખા! હા, એણેએલો કે? મારા હહરાણું ને હહરાની પોરીણું નામ બામ લીધું કની તો—

૯ ગામડીયો—અરે જા રે જા! તારા હહરખા તો કાંઈ જોઈ લાખેલા! તું કોણુ ને! જા, તારા હહરાની પોરી તો ગામના પટેલ હાથે ભાગી ગીએલી, હું કહે હવે?

૧ ગામડીયો—(ધણો ખીજવાઈ) હું? હું? હું જોડેલો? મારી લાખું, મારા હજારાનું ને હજારાની પોરીનું નામ હેહ માં, તે અહીં વુંને લેવા ને દેવાને હતા હું? વુંને હપ હું? તારો ઇલાકો હું?

૩. ગામીડીયો—અરે એ ઇલાકાવાલા, બેહે ગપમપ, કે તાડીનાં બે પાંચ બાંડા પેટમાં વધારે પડી ગરબડ કરી લાગે તેની ચમ્પડામાં એકુ લપડાક ચોહરી જેહું?

૧. ગામડીયો—(વધતો ખીજવાઈ) હું? હું? બહુ મારીજ લાખું, હવે તો (દાંત ખીસી) મારીજ લાખું. હવે જો ની માઈં તો તારા બાપના હમ, હવે જો ની માઈં તો ભહતામાં હુતેલી મારી માહી મરે! ખડો રે.

[સૈને ખસાડી ૩ જ ગામડીયાને વલખી પડે છે—ગરબડ થઈ રહે છે.]

૪. ગામડીયો—(બુમ મારી) અરે અરે મારામારી લખે કરતા. હાંખે જુઓ હાંખે. (અંદર દોકાવી) એ એલપો કોણુ આવે? (બધા જોવા પડે છે). એલપો દીમચાં હરખો દખરદીંગ કોણુ આવે!

૨. ગામડીયો—(અંદર દોકાવી) અરે પણ કાલો ન ચોરો તો એવો? છે જે જાંણે મારા બાપની કરજેવાણુ બિંહ!

૧. ગામડીયો—(અંદર દોકાવી) પણ હાથે તો પાહાની પોરી દેહું! ને એની ઢેડે એલપું લાંબું લાંબું તવરાલ લટકેહું તે જાહું કે? ચલકે કેહું. એ! (આંખે હાથ ધાંકી દે છે) એક એ પેટમાં ધ્રુવ દધને થોંચો જો ધાલે કની તો પેટમાંનું ઉંખરું હું, કે તાડી હું, કે હોતી હું- એ બાપરે પણ આવી પુગેલો!

૪. ગામડીયો—(અંદર દોકાવીને) અરે અરે ઇને મેં એલખેલો, એલખેલો! એલો આવે કની એ તો માજનદરાંનના બોતન હેરનો જંગી ઝમનઝર દેહું! એ તો બહુ જખરો જો બા! આ હેમન હેરના પાહાનો વડો હીપેલાકાર. ઇને કાંઈ કાંઈ દેવાને મારેલા, ને જખરા જંગીએને મારી હડાવેલા, હા બા!

૩. ગામડીયો—અરે પણ તેરે પેલી આ મારી છેલ્લો આંગલી હરખી પટલી કમરની ને દુધ ને દહીતરાં હરખી હફએદ રૂની પુતી જેવી પોરી કોણુ એનીહે હાથપર હાથ ટેકવી ચાલે? એ કોણુ?

૪. ગામડીયો—(અંદર દોકાવી) હવે, હવે, હવે, ઇનેખી મેં એલખેલી. એ તો કની તો આ હેરના પેલાદાર રેહવાહી બેહરોઝની પોરી

દહું. એ ઓઝ્યા હાતે ભાગી જતી ઓહિ જો. અરે પણ જાઓરે, તે આવેલાં.

[સથલા ઘભરાટમાં એક રસ્તે નાહસી જાય છે, બીજી બાજુથી એખનેઝર અને શીરીન વાત કરતાં દાખેલ થાય છે.]

શીરીન—૩૫ નહીં પણ તુંજના ગુણુપર હું દેવાંતી થઈ છું, અમે જંગી એખનેઝર. આજ રાત્રે માઈં આપીકું શેહર ને આપીકું પેર તું વહાલા તરફની મારી અનહદ, અથાગ, પાક મોહબતને ખાતેર મેં મુક્યું છે. આવે રાતને સમે તું વહાલાસે નાહસી આવી મારા જુઓગવાર આપ તરફ દગો કરી ચશમચોર ગણાવા ખાતેર માઈં કોમલ કાલજીં દુઃખથી કપાઈ જાય છે. અરેરે ! તે જયારે સહવારે ઉઠી પોતાનાં મકાનમાં મને નહીં જોશે ત્યારે નીરાશા ને સંતાપથી તે ફાટી મરશે. (રડે છે.)

એખનેઝર—મોહાબતવંતી શીરીન, હવે તો ધીરજ ધર. આ હાથે હજારો શત્રુઓનાં શીર જમીનપર પટકેલાં છે, અને એક લેહેજમાં કાંઈક પાપી નાંખાને નાથ કરી તે મહાભારત કીર્તી પાંખે છે, તેજ હાથ તારા કદામાં કદા હુશ્મનથી તુંને બચાવી લેવા સદા તૈયાર રહેશે, પણ વહાલી દેલદાર, તારા ઘાટકી પીતાનાં ઘરથી નીકળવા પછીનો આ આખે રસ્તેનો તેને લગતો તારો વીલાપ હું જંગીને પણ નાહીંમત કરી નાતવાન બનાવી મેલે છે.

શીરીન—અફસોસ ! મારા પીતાનો લાલચુ ખવાસ મારી પાસે આ પાપનું પગલું લેવાડે છે. અઝીઝ એખનેઝર, મારો પેદર થોડો ઘણો લાલચુ નથી. પૈસે તે પુર હોવા છતાં તે તાલેવંતોને મને નેકામાં આપી તેમના ગુણુ દુર્ગુણ પીછાંડ્યા વિના મને જીવતાં જીવત જેહાંનમના ઉંડા ગારમાં ગારવા માંગે છે, અને તેથી તે પાલણુહાર પીતાના લોભના એક કમખજ લોગ તરીકે તેના નારવા હોકમ અદા કરવા જતાં જન્મ મુધીનો રંડાપો પામવાની ધારનીએ એક ફરમાંખરદાર શરજંદ થવા કરતાં તેને નાફરમાન થઈ સદ્યુલોથી દીપતો ને મારા તે આપનાં જીવંદ નામને જેબ દેતો આવંદ શોધી તેને મારી મોહબતનો માલેક થાપવાનું મેં મારે માથે રાખ્યું, અને તારા દીલજીત સદ્યુલોએ તુંને મારાં તનમનનો માલેક બનાવ્યો. —તને, મારા જીવણુહાર એખનેઝર, તને મારો માલેક, મારો સરદાર, મારો આવંદ બનાવી હું તારી કમીની દાસી થઈ રહેવાને ખુશી સાથે તારીસે નોકલી પડી છું.

ઝેખનેઝર—આફરીન ! અમ્મે ખુખચેહર નાજનીન, એ તારી ભલામ
ને તારા સાચ્યા પ્યારનો ખદ્દો તે સાહેબ તને આપશે, અને હું તે ખદ-
લો તને તનથી, મનથી, ધનથી,—મોહોખતથી, માયાથી મીઠાશથી આપીશ
મારા જીવના જીવ !

શીરીન—અરે, અગર મેં મારા પીતા પાસે તારા હાથની માં-
ગણી કરી હોત તો તે સંગદીલ બાપ આ ચામડીના ફરકને લીધે મને
કદી મારી એ માંગણી બખ્શતે નહીં. શદીના પાક તરીકામાં ચામડીના
રંગની બેઢંગી અડથી તે મારાં મનને ભાવતો આવંદ મેલવી આપવાને
ધીક્કારથી ના પાડતે, પણ—

દેહનો રંગ કાલો ઘોલો સૌ છે એક,
જોવું છે ખાવીંદ ભુંડો, ભણો—નેક.
ખુદ ખુરશિદની ખુમસુરતીને લગાડે ઝાંખ,
ને માહતાબને પણ કદી મીંચાવે આંખ,
ખજાનો ધરાવે તે કહારન સમાન,
શાહાનશાહ યદ બખ્શતો હોય જીંદગી ને જાંન,
પણ ખુદ કદી હોય તે ખવાસે ખવીસ,
કરમે તે કાલો જોહાંનમનો એખલીસ,
તો રૂપ અને પૈસા, સત્તા, અધીકાર
ખાતેર હું ન કરું જીનહાર તે દેલદાર.
ખાવીંદ ન હું ખનાઉં તેવાને કદી,
કેમ જોડાઈ શકે નેકીસે બદી ?
(માટે) તુંજ સદયુણ ખજાનો—ને રૂપ તુંજના ગુણ
માંતી તુંજ મારો આવંદ—માન સાચ્યા સુખન.

ઝેખનેઝર—

આફરીન તુંપે હજાર અમ્મે સદયુણી નાર,
તાલે મુજલું રૈશન—અમ્મે ગુણવંત દેલદાર !
ખામો ગર પ્યારી હું મોહખતબર તુંજ હાથ,
દેશ અને ખેશ છોડી આવી સંગાથ,
તો વિધાસ મુજપે રાખજો મુજ જીવના આંધાર,
કે તુંજ મારો દોરન ને તુંજ મુજ સરદાર.
સુખન તારો ગખવામાં માનીશ હું સુખ,
વચનથી બંધાઉં છું જો મોહખતમય માહબુખ
(વચન આપે છે.)

બહાલી શીરીત, હવે આપણે પક્ષા ચાલવા માંડ્યું; પાસેનાં શેઢેર-માં જઈ ડડાવ પ્રમાણે રાતોરાત શારીથી જોડાઈ સહવાર પડતાં તારા પીતાને પગે પડવા જઈશું, જે આપ ગમે એવો ઘાટકી ને ગમે એવો લાલચુ છતાં કદી નહીં છુટે ને કદી નહીં ટુટે એવાં નેકાના આપણાં પાક બંધનથી અંતે આજેજ થઈ આપણને આશીશ દેશે.

[તેઓ એક રસ્તે જાય છે—બીજે રસ્તે પેલાજ ચાર ગામડયા ને કેકસ વાત કરતા દાખલ થાય છે.]

કેકસ—અને ત્યારે શું તમોએ તેઓને જોયાં ? આ હાં ? આ જ-ગ્યાએથી જતાં ? વારો તમે બુતતા તો નથી ?

૧ ગામડીયો—અરે તારે હાથ, ભુજે હું જો ? કાંઈ ખદાય ખદાય કરો ! તાડીનાં ઘડીયાં ગલામાં કેટલાં ઘડાવી ઘાલ્યાં તે કદાપીને ભુલી જવાય, હમારાં ગાવરાંની ગણુત્રી કદીને વીહરી જરાય, પણ આમાંથી તે કાંઈ ભુલવાનું કે હાથ !

૨ ગામડીયો—ખરાખર કીએલું હાથ, ખરાખર ! ખાહો હપતો ખપતો કાઆઆલો દબરદીગ હરખો, લાકડી હરખી કાવલી, પતલી, ખુ-બહુરત પોરીને લઈને ઇક્ષાથી નાહડેલો તે અમે આંખે ને નાંખે બેઠએ દીડેલું ને, હવે !

૩ ગામડીયો—જુઓની હાથ, હું હો માંડીને કહું. અમે ઇક્ષાથી વેગલે એલું હું ? આપણાં ગામનું નામ હું ? (યાદ કરીને) હા, નનામું—તે નનામે ગામથી એલે વેગલે મરેવન ખાતે ખરદીયાની ખરીદી હાડે જતા હતા, તેટરાં રાતના દહેકનો અમલ થીએલો ની થીએલોને—

૪ ગામડીયો—(તેને ધમ્મા મારીને) એ આંધલા, વાત કરવા કીક્ષાથી હીએલો ? દહનો અમલ થીએલો અને નીંખી થીએલો કે ? તે કેમ હોય ? દહ વાગેલાજ હોય તો પાછા દહ નીંખી કેમવાગેલા હોય ? ખહ, તને વાત કરતાં ની આવડે, હું કહું. (કેકસ આગલ જઈને) તે આપરે કહું જે, (યાદ કરીને) હું જો ? હું બાકો રીએલું ? હાં, ખરાખર. દહનો અમલ થીએલો ને અમારાં પેટમાં ચાલતાં ચમરાત પડેલો ત્યારે પછી કહ દેતોકે કહડાઈ જઈને હાએખને કહું જે—(યાદ કરીને) હું જો ?

૪ ગામડીયો—ખહ, ખહ, કાંઈ યાદ ની મરે છે, ને હતાવીહ વખત તો 'હું જો' પુછી રીએલો, તેરે વાત કરવા હાંનો તણાઈ મરે ?

કેકસ—(અધીરાઈથી) અરેરે બાહઓ, વખત મારો સોનાનાં મુલનો

છે. તમે ખુદને ખાતર વખત ના ખોણેલો, તમેએ શું શું જોયું તેજ ખસ કહી જાઓ. તે નાહસી જતી છોકરી મારી છે.

૩ ગામડીયો—હાય હાયરે મારા બાપ, ખચારાની પોરી નાકી ગમ્મીલી તો !

૨ ગામડીયો—કેવી દયા લાગે કે જાણે તે પોરીને બદલે હવે હું એની પોરી થઈ એનીહિ પરણી જાઉં !

કેકસ—(મનસે) એ અદેખાં, અધીરાં જીગર જરા સખર પકડ, દુશ્મનનો હુંખાલો પકડી દુઃખી કરવાનો અને જેણે મને હલકો પાડ્યો છે તેને હલકો કરવાનો આવો લાગ ફરી આવનાર નથી એ ખરું, પણ જરા ધીરજ પકડ ! (મોટે) પણ ભાઈઓ, તમારી વાત પુરી કરો.

૧ ગામડીયો—તો તો હાખને ખદા હજી પાંચ પચીસ વરહ હલાંમત રાખે તે—

૨ ગામડીયો—બહ, પાંચ પચીસજ ?

૧ ગામડીયો—(ચીરડાધને) હં: હં: હં: પણ એ પાંચ પચીસ વરહમાં મરી જાહે તેમાં તારા બાપનું હું લીધું ખાધું ને તું પારાની પેરે પલેપલ વચ્ચે પુરાયા કરે ? એને ગમે તો—

કેકસ—(ચીરડાધને) એ અપટો હવે મારી ધીરજ રહેતી નથી. (૧ લાને ગરદનમાંથી પકડી મારીને) બોલી દે હું ગામડ, એકદમ કહી દે કે તે શું શું જોયું ?

૧ ગામડીયો—(ગભરાધને) અરે કેહી દઉ, કહી દઉ હાખ મારતા લખે, હવે હડહડાટ કહી દઉં. (મનસે) એનું હત્યાનાહ જાય વાત કરીને લાત ખાવાનો હમે આવેલો તો ! (મોટે) પણ હાખ કેહેવાનું બાકી રીએલું હું ને હું કહું ? એટલુંજ ને અમે ગીત ગાઈ તાડીનાં ધડીઆં ઉઠાવતા હતા તેટલાં એલ્યો આ રહતે આમ આવેલો, ને અમે આ રહતે આમ ભાગેલા, અને તે વિહે તમે અમાને રહતામાં વાત કરતા હાંભલી તેની તલાહ કરવા પાછા અમાને અહીં ઘડી કાઢેલા, હવે તે ખીચું હું એહિ ?

કેકસ—ખસ એજ ? ત્યારે ચાલ્યા જાઓ તમે તમારે કેકાંણે (ગામડીયાઓ ફફડતા જતા રહે છે.—એકલા) મારાથી કોઈની ચઢતી જોવાઈ શકાતી નથી. ને આખરમાં, એાદ્દામાં ચઢ્યો તે મારી નજરમાં પડવાનેજ ખાતર, તો આ ખુરો ઝેખનેઝર શાહતી અને શાનશાહતની નજરમાં ચઢ્યો જાય છે, અને એને સૌ શુરો ને દરેક વાતે પુરો માની સૌ કોઈ

એના ઉપર જાનકૃષ્ણાની કરેછે તો મારાથી તે કેમ ખમાય ? નથી ખમાવું તેનું એજ કારણ છે એમ પણ નથી. એ ચંડાલપર મને બીજાબી ખાર છે. એણે મને પોતાનો વિશ્વાસુ બનાવ્યો, ને “બહાલા કેકસ,” “માનીતા કેકસ,” એમ અવારનવાર બોલી એણે મને બતાવવા માંડ્યું કે એ મને ધણે સાહે છે, પણ જ્યારે તે સાહની પુરવારી આપવાની તક નીકળી, એટલે જ્યારે એના હાથ નીચેનો સરદાર જમાસ્પ મરણ પામ્યો, અને તે મરનારના હાથ નીચેના પેલા જવાંત જેહાંબખ્શને ખરતો કરી તે ખાલી પડેલી જગ્યા મને આપી મારી તરફ એનો પ્યાર ખરો કરી આપવાની જ્યારે તક મળી, ત્યારે એ બુરાએ હીલાં બહાનાં ચલાવવા માંડ્યાં, અને જ્યારે મેં તે જગ્યાની માંગણી કરી ત્યારે (ખીચ પાડીને) “બહા કેકસ, હું તુંને સાહું છું” તો ખરોજ, પણ જમાસ્પની ખાલી પડેલી જગ્યા જેહાંબખ્શને પડતો મેલીને ધનસાક્ષી રાહે તુંને અપાય નહીં” એવી ખોટી સમજવતોથી બચાવ કરવા પડ્યો, અને શું હું તેથી સમજી જઈશ ? ધનસાક્ષી રૂએ જેહાંબખ્શનો હક હતો તો હું શું લાયક નહીં હતો ? શું મારી લાયકાતજ તે ઓછાપરના મારા હકના હસાબમાં આગલ નહીં આવે ? જેહાંબખ્શ મારો વડો છે તો શું થયું ? તેથી શું જેહાંબખ્શને જમાસ્પની ને મને જેહાંબખ્શની જગ્યા મલે ને મારાં કરતાં તે વધે જાય તે હું કંડે પેટે જોયા કંઈ ? બનેજ કેમ ? બનવા દેવાજ કેમ ? (થંડો પડીને) પણ ચીંતા નહીં. આજવેર તો એ બંનેનાં પેટમાં ભરાઈ માનાંપર મીઠો થઈ એ જેહાંબખ્શને મારા વડા તરીકે માન આપવાને મેં કબુલ કીધું છે, પણ બાતેનમાંથી જોટલો જેહાંબખ્શને હું મારા વડા તરીકે ધીકારું છું તેથી દશ હજાર દરજ્જે વધારે એ જેહાંબખ્શના વડા બેવચની એબનેઝરને ધીકારું છું. મને એ બેઉ ઉપર ખાર છે, અને આજ સુધી દાવ હાથ આવ્યો નહીં, પણ અંતે દાદારે દાદ લીધી ખરી ! પેલા બુજોર્ગ બેહ-રોઝની ખેડીસે એ આજ રાત્રે તાહસી ગયો છે તો એ બંને બેમરવતોને યકડી આપી એક ફૂટકે બેહરોઝનો, રાજનો અને પ્રજનો સોનો બહાલો થવાનો અને એ મારા શત્રુને બેહોરમત બનાવાનો આ અમરોડા લાગ છે. (વિચાર કરીને) પણ સખર, પેલા બુખખ પોર્ચો જંગાવે શીરીનગી માહબતમાં ચકચુર છે, ને તેજ સાંમેથી તેના ઘર તરફ જતો જણાય છે તેને તડી હુલકાવીને આગલ પાડું તો કેમ ? આપણે કોરડા ને કોરડા ! (ખુશહાલીથી હાથ ચોલી) હા, એ બેહતર ખ્યાલ છે. (હાંક મારીને) જંગાવે, દોરત જંગાવે, સીત ! સીત ! (જંગાવે આવે છે) કેમ દોરત, આ-

વડી માડી રાત્રે હજી તું બાહર છે ? હું તો લગાર રાજનાં કામ સારૂ બાહર ગયો હતો તે હમણાંજ આવ્યો, પણ તું કાંહાંથી આવ્યો ? પણ સખર, તું આજે એટલો ગમગીન કેમ ? શીરીનની મોહબતમાં ?

જંગાવે—દુર યા કેકસ તું, તું ઠગારો છે. શું તેં શીરીનનો હાથ નેકામાં મેલવવાની મારી ઉમેદવારીને ફલદાર બનાવી આપવામાં મદદ કરવા વચન નહીં આપ્યું હતું ?

કેકસ—હા, પછી ?

જંગાવે—પછી ? પછી તેં કંઈ મદદ આપી ?

કેકસ—(મનસે) અચ્છો લાગ ! (મોટે) તું મને ગેરધનસાફ કરે છે, રશીક જંગાવે. તારે માટે મેં દીક્રની લુખ ને રાતની ઉંઘ ખોલી છે, અને હમણાં પણ તારેજ ખાતેર મેં ઉંઘ ખોલીને જોઈ કાઢ્યું છે કે તારી માથુક શીરીન તો પેલા સપેહસાહાર ઝેબનેઝર જોડે નાહસી ગઈ છે.

જંગાવે—(અચરતીથી) નાહસી ગઈ ? જતી રેહી ? (ખેદકારી-થી) જ્યાં દે.

કેકસ—(મનસે) નખખોદ ! કેટલો ખેદકાર ! કેવી ખેમરવત નાપા-થદાર મોહબત ! (મોટે) હેં તારે ખાતેર મેં જેહમત ને જોખમ ખેડી એ પાપ પકડી કાઢ્યું ને હવે તું ખેદકારી ખતાવે છે ? જંગાવે, એ તારી ચાલ ધણીજ ખેમદખ છે. (તેને ઉસ્કેરીને) જો, જો અચ્છે જવાન, તારી માથુક ચોરાઈ જાય છે. હે બાપલા ! તારી મોહબતનો આજ મીઠાશ કે ? આવોજ તારો ચાર કે ? અરે જાગત યા, હજીની તક છે. તારી તરફ જો, તારી મનમોહન માથુક તરફ જો—તેણીનાં દેલરૂપા દીદાર યાદ કર ! હજી તો અરધી રાત છે તેટલાં શોર મચાવ. તે બંને ખેમરવતોને પકડી પાડી આપણે ખેડોરમત કરી શકીશું. હજી તેઓ ધણાં દુર નહીં નીકળી ગયાં હોય. સુસ્તીના ખાખમાંથી અચ્છે જવાન તું ઉલટ પકડી ખીદાર યા. ચાલ, શીરીનના પીતા પાસે, મને શોર મચાવવામાં સહાય યા—તેના ખુદ આખગાહમાં ધુસી જઈ તે ખીનવાંકેઈ જુઠાને ખીદાર કરી એ આફ-તની માહીતગારી આપ, અને આપણે સઘલાં એ રાત—ભાગી જોડાંતી દુંબાલે પડતાં તેમને જરૂર પકડી પાડશું, ને તું શીરીન ને હું સરો-પાવ પામીશું.

જંગાવે—(ધણોજ ઉસ્કેરાઈ) શું એમ છે ? ત્યારે મારે કબુલ છે દોસ્ત કેકસ. મને મારી શીરીન મેલવી આપ, ને હું જન્મ સુધી તારો ઉપ-કારી રહેવશ.

કેકસ—તો તું ક્યાંદના પોકારો મચાવ. આખમાં પડેલાં સારાં શે-
હરને જગાડી મેલ.

કેકસ— { ક્યાંદ ! ચોર ! ચોર ! જાગો ! જાગો !
જંગાવે— { (ખંને જુમ મારતા દોડી જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

બેહરોઝનું ઘર.

[સુવાનો ઝાંરડો;—બેહરોઝ સુતેલો જણાય છે. અંદરથી મઝબૂત સમજાય છે.]

બેહરોઝ—(જાગી ઉઠીને) અરે ! મારાં મકાનના સદાના શાંત દરવા-
જા પર આજે આવડી રાત્રે એ શું ગડબડ ? (કાંન દબ સાંભલે છે.)

જંગાવે— { (અંદર) જાગો ! જાગો ! ચોર ! ચોર.
કેકસ— }

બેહરોઝ—(ધભરાટથી ઉઠીને) શું દગો ? (એક બારી આગલ જઈ)
એ કોણ બેઅદબો પોકારોથી આવી મોડી રાત્રે મારાં શાંત મકાન આ-
ગલ શોર મચાવાની હીંમત કરે છે ?

જંગાવે—(અંદરથી) જાગ એ અભાગ્યા બાપ, તારું ઘર સંભાલ !

બેહરોઝ—અને ઝેટલી નકટાઈથી મને જગાડીને સલાહ આપનાર
તું કોણ તુંદ નાપેકાર છે ?

જંગાવે—(અંદરથી) જુલોગ બેહરોઝ, દરવાજો ખોલ. હું જંગાવે—

બેહરોઝ—(ચીરડાઈને) અમ્મ બેમરવત ચોર્યા, મારી દીકરીના
હાથ તું જેવા બીનઅકલીને માટે નથી એમ કેહેવાના ખારમાં તું અત્રે
આવી મારી આખગાહમાં ખલલ પોહિંઆડી મારાં શાંત ઘરને જગાડવાની
હીંમત ધારાવે છે, પણ તું જાણ્યો એ મુજબ ચોર્યા ! કે સહવારે હું
તુંને એ તારી બદ ચાલની સજાએ પોહિંઆડીશ.

કેકસ—(અંદરથી) અમ્મે જુલોગ બેહરોઝ ! તું જંગાવેને નાહક
કપકો આપવામાં ભુલ કરે છે. તું બારણું ઉઘાડ કે અમો અંદર આવી
જુલાસો આપ્યે. ઉતાવળ કર, તારી ષેટી ચોરાઈ ગઈ છે. તેને લેઈને
પેલો જંગી એખનેઝર નાહો છો.

બેહરોઝ—(ધણા ધભરાટથી) હું ? શું ? (અડપથી બારણું ઉઘાડેછે)
અરે, આ કેરી કુતેલી ? અમ્મે બેઅદબો, તમારી પુઠે તોલેખંધ આટલાં
ખંધાં અલકાવુ લોકોને તમારા પોકારોથી ધસડી લાવવાનો શો બાએસ ?
અમ્મેન શેહેરની ઉંધ આજ રાત્રે ક્યાં જતી રહેડી ? માત્ર બેજ જણ
અંદર આવો.

[કેક્સ ને જંગલ અંદર આવે છે ને બેહરોઝ બારણું પાછું ધાંકે છે.]

જંગાવે—જા એ ધરડા પીતા, તારી બેટીનો ઓરડો તપાશ. તે
બેટીએ તારા બુઢાપાપર આગ લગાડી છે.

બેહરોઝ—(ધભરાટથી) શું મારી શીરીન ? દીકરી શીરીન ધરમાં
નથી ? કેમ બને તે ? (ધભરાટમાં જતો રહે છે.)

કેક્સ—રશીક જંગાવે, અત્યાર મુખી તો સૌ આસાંન ઉતર્યું છે. આ
બુઢો બેતાબ બની તારી જોડે તારી પ્યારી માથુકની બોલમાં આવશે, પણ
મારાથી તારી સાથે આવી શકાશે નહીં. મારી ખતાવેલી રાહે તું એ બુઢાને
લેઈ જશે એટલે આખાદ પપા હાથ લાગશે. હું આગલથી જાઉં છું.
હજી હું તો એ મારા શત્રુ ઝેબનેઝરને આહાતો હોઉં એવું જ દોલ કરીશ,
માટે આગલ જઈ તેનાપર ફાટનાર વાદળની તેનો વહાલો થવા હું ખબર
આપીશ, ને તેજ વેલાએ તે વધારે આગલ નીકળી નહીં જાય ને તમને
વધતી મહેનત નહીં પડે માટે તે જ્યાં હોય ત્યાં તેને રાકી રાખવાને હું
મહેનત કરીશ. તમારે તુરત આવવું, ધીલ કરવી નહીં. કદાચ અત્યાર
આગમય વખત મલવે પાસેનાં એકાદ ગામડાંમાં તે ચંડાલો પરણી પણ
ચુક્યાં હોય, તોએ શું મુજકો છે ? નાહાસ ભાગના એ નેકા નારવા તરીકે
સાખીટ કરી શકાશે, ને તું જરૂર એ તારી માથુક પામવાનો,—મારા
બોલપર એતબાર રાખ. (જતો રહે છે.)

જંગાવે—હું તારો ધણોજ અહેસુનમંદ છું, દોસ્ત કેક્સ. (સાંમે
નોખ-એકલો) ઓ ! પણ પેલો બેહરોઝ ફાંક મેલતો અત્રે ધસ્યો આવેછે.

બેહરોઝ—(રડતો) નખખોદ ! નખખોદ ! ઓ સુનેહગાર બેટી, એક
સીંહા એબલીસની પાપભરી મોહબતમાં બેતાબ બની તારા બાપના બુઢા-
પાપર આગ પાડી ! (જહનુનથી) પણ હું તે તારા પાપી યારને ફાવવા દેના-
ર નથી. તે બેહુયાને પકડી પાડી તારી આંખો આગલ જીવતો વેહેરાવી નાંખીશ
ત્યારેજ મારો ખાર વલશે. રે દાનાવોડું કેહેવું છે કે દીકરી તો દુશ્મન

છે, તે મારા બાબમાં ખરેખરું છે. દુશ્મન આ જોહાંનનો—દુશ્મન પેલી જોહાંનનો કરડો અને કટ્ટો દુશ્મન છે !

જંગાવે—બલા મદ, હવે વીલાધ કરવામાં દહાપણ નથી. રખશા તૈયાર કરાવ કે તે રાત-ભાગી યુનેહગારાની દુબાલે પડી આપણે આપણી ઝંગાલમાંથી તેમને બચી જતાં અટકાવી શકશું, અને તારી ચેહરેનમુન બેટીના યુનેહગાર સાથીને પકડીને સહવાર પડતાં શાહ પસંગ પાસે ઉભા કરી તેની પાપની ફજે પુગાડશું.

બેહરોઝ—(રડતો) હા, કોઇ પકડો, કોઇ પકડો તે સીદા એબ-લીસને ! બેટા જંગાવે, તુંનેજ તે મારી બેટી તારાં માંગવા મુજબ નેકા-માં નહીં આપવા કાળે હવે હું ખરેખર પસ્તાઈ છું. પણ (ઉઠીને) ચાલો, તૈયાર થાઓ, હજી શું મોડું થયું છે ? નાકરો, (હાંક મારે છે) ઘુર ! કાઉસ ! સેલમ ! વેગા; બસતી મસાલો લેવો, અને ચાલો કે તે પાપી જોડાંને પકડી યુદ્ધપામાં બાપને રસવા કરી તેનાં છઠાં હાડને ધુળ-વનાર નારવા બેટીએને અને મારી બેટીના સાથી જેવા કરવીણ તેમના હિમાયતીએને સજા કરી તેમની ફરજ શીખાડીએ.

[સંઘસા ગભરાટમાં જતા રહે છે.]

પ્રવેશ ૩ જો.

જોહાંખશનું ઘર.

[શિહરીયાર સુતેલો છે.]

શોહરીયાર—(ઉઠી, આંખ ચોલીને) યે ? એ આજે મારી ઉંધ કીશ જતી રહેલી ? કોઇએ પરણી બરણી ગયલી કે હું ? આ આંખ મહલી મહલીને આટા લહણ હરખી કરી મેલેલી, ને લાલ બોટાં હરખી બની ગયલી, તોએ મને ઉંધ કેમની આવેલી ? હોને ઉંધ આવતી આઠે તરે મને હું ધારે ખાધેલો ? લે, ચાલ હુધ જા. (સુવા કરે છે.) ના, ના, ના. આજે નિંદ્રા માતની માછી મરી ગએલી કે હું તે મને ઉંધજ ની મરે. આજે રાત્રે છેક આઠેકને અમલે એવું હત્યાનાહ જાય જરા તરા આંખ વિંચાએલી, તે હમણાં મારાં જોતાં જોતામાં ને દખતાં દખત અડખ દેતો કે ઉંધડી ગએલી છેજની ! મારા ઉંધ જાહનમખરનો હું હરીયાર, તે મને વરી હેટનો ઉકમ કેમકે હવારે હકારામાં ઉઠવું, ને ધેરવું

કામકાજ કરી જેર હેટ ભાલા બરછી લેધ રાજહે લડવા જાય તેરે અમે હેટના હેટખી લગરીક બરડો નાંખીએ, ને બરડો નાંખીએ તો લગરીક ટોપચાં મીંચાએ ખરાં, પણ તે તે હું કાંઈ ઉંધ? મારો હેટ અને ગામ-ડીયો ગમાર કીએ, હા ! (હસે છે) હી—હી—હી ! યે ! પણ એ આજે હેરમાં છે હું ? આ એમન હેરમાં આવડી ગરબડ કે રાતે થતી હતી ? મારા જોવા મોટા હેટ હાઉકારોની ઉંધ જાય તેની તો કોઈ હુદ્દ રાખવું જ ની દેહું તો ! [બારણું થોકાય છે.]

હું જા ! એ વરી કોણ ? (મોટે) એ કોણ છે ?

પારસ—(અંદરથી) કોઈ નહીં, બારણું ઉંધાડ.

રોહરીયાર—(ખીચ પાડી) હું “કોઈ નહીં બારણું ઉંધાડ !” બારણું થોકતો જાય, બારણું ઉંધાડવતો જાય, ને વરી કેહતો જાય ને કોઈ ની મરે ! બોલતાં કીકાથી હીખી આવેલો ? કોઈ ની મરે તો બારણું થોકિ.કોણ ?

પારસ—(અંદરથી) અરે અરે એ તો હું છું, ઉંધાડની !

રોહરીયાર—હું તું છે ? તું છે તે તો હુંખી જાંણું, ને તુંખી જાંણે, પણ તું કોણ, તારું નામ હું ? તારા બાપતું નામ હું ને તેના બાપના બાપતુંખી નામ હું તે કેહતો આવ !

પારસ—(અંદરથી) અરે બાપુ તે સૌને તું નહીં જાણે, ઉધાડ !

રોહરીયાર—અરે પણ જોની ઝોરખું તો તો તું ઇક્ષ આવેલોજ હું ધકેલો આવા ? જા, જા, નીકલ, ની ઉંધાડવાનો.

પારસ—(અંદરથી) અરરર, મને વખત થાય છે તો !

રોહરીયાર—ઓ હા હા હા ! હેટ તો ઘોડે ચઢીને આવેલા દેહું ! ગામમાં પેહવાના હાંહાં તાંહાં વરી પટેલને ઇક્ષ ભાઇનેઉંનાં પાણી ! એ મારા ભાઇ આંધલીનાં ઉડને અંદર આવવાની વ્યૂત ની મરેછેને હાંખો દમ મારે !

પારસ—(અંદરથી) કેમ રે એ ગમાડ ઉંધાડે છે કે ચાલી જાઉ ?

રોહરીયાર—હું હું હું, એનું હત્યાનાહ થાય ચાલી જાય તો હાંખો રહતો ! ચાં પારબાર કરે છે કે હું ?—પણ હજીર, બોલ તારું નામ હું ?

પારસ—(અંદરથી) પારસ.

રોહરીયાર—(ખુબ હસીને) હું ? પારખ ! લે, એણાનું નનામું નામખી વધી પારખ દેહું ! પણ જોરે એ પારખ તપાહજે હો ! પણ હ-

પુર તું અંદર આવ (ખાશું ઉંઘાડવા જાય છે.) અરે અરે પણ થોભું મારો ઝાલ્યો હોટો લાવીને તું પારખને પારખું. (એક ખુણામાંથી એક લાંબી માટી લાકડી લે છે ને ખાશું ઉંઘાડે છે) ચાલ આવ જોઈ કે તું કોણ પારખ છે.

પારસ—(ચીરડાધને) કેટલો વાર ખાહેર ઠંડીમાં ખોટી કર્યો કીધો, દેવાના ?

શેહરીયાર—લે ! ધને વરી મહે લીધો તેરે તાર વાહ આવેલી ! પણ આ હુટાથી માંગહે તેટલી ગરમી આપા જો, હા !

પારસ—ચાલ, વાહ બોલ વેહેલો, તારો શેઠ કોણ ?

શેહરીયાર—કાં, હું કામ છે ?

પારસ—કામ તારી સાથે નથી, તારા શેઠ સાથે છે.

શેહરીયાર—તો હું તે મારા હેઠનો હેટ છઉં, હઉંવે !

પારસ—શેઠનો શેઠ, એટલે ?

શેહરીયાર—એટલે તે તું પારખ છે તો પારખની ?

પારસ—અરે ભાઈ મારું નામ પારખ નહીં, પારસ. જો પા-ર-સ.

શેહરીયાર—હં : હં : પારહ.

પારસ—અરે પારહ નહીં પારસ.

શેહરીયાર—તે વલી ઉં તે હું બોલેલો જે ? પારહ.

પારસ—(ખીજવાધને) અરે હ નહીં, સ !

શેહરીયાર—તે વલી હતો, ઉં હું કહું જે.

પારસ—(મનસે) મુવો તું ! (માટે) પણ વાહ તારા શેઠનું નામ શું ?

શેહરીયાર—જાંહાંનમખર.

પારસ—શું ?

શેહરીયાર—જાંહાંનમખર.

પારસ—(હસીને) અરે જાંહાંનમખર નહીં, જેહાંખશ.

શેહરીયાર—તે વલી તેરે મેં હું કીયેલું જે ?

પારસ—પણ વાહ એ તારો શેઠ તે પેલા ઝેખનેઝરની હાથ નીચે ના અએમનનો સરદાર તેજની ?

શેહરીયાર—હવે, પણ તેમાં તારું હું જે ?

પારસ—(ઉતાવળથી) ને તારી ખાહણું નામ શું ?

શેહરીયાર—(ચીરડાધ તેનાં આંગળેર જધને) એ, એ ! માનું હ-
માલ, નહીં તો આ પેટમાં ધમ દધને ઘેંચી જો લાખા કનો તો—મં વલી
મારા હેટનું નામ કેવાનો તારાપર મેહરખાંનો કરેલી તો વલી બાધનુંખી
નામ પુછવા પડેલો કે ? અથડેલા પગ ગલીયા હુધી હું ને ? મારી ખા-
ધનાં નામ હાતે તુંને કામ હું ? મારી બાધ હાત એમ કરીને પરણી બ-
રણી જવા આવેલો કે હું ?

પારસ—અરે બાપુ તું મારું—

શેહરીયાર—અરે એ અરભંગ, બાપુ—બાપુ હું કરીઆ કરે ?
મારું નામ કાંધ બાપુ ની છે, હું તો હેરીયાર છું.

પારસ—મારું શેહરીયાર તો શેહરીયાર, પણ જ જલદી તું તારા
શેઠને જગાડી લાવ.

શેહરીયાર—કાં ? તું જાગેલો, હું જાગેલો તથી મારા હેટખી જાગે
કે હું ? અરે જ-જ-જ !

પારસ—જો એમ આવ. તારા શેઠને જગાડવાની જરૂર છે. તેને
જધને કેહ કે રસ્તમ જંગી ને તમારો પુરાનો રશીક છે તે તમને મલ-
વા માંગે છે.

શેહરીયાર—હું ? હું ? રતમ જંગલી ને પુણાનો હકીમ છે તે
મરવા માંગે ? હારું ! તેની હાતે મારા હેટને હું કાંમ ને ? ને હેટને ની
તો પછો મને હું કાંમને ? ને મને ની તો તુંને હું, ને તુંને ની તો
તેને હું કામને ?

પારસ—અરે તું સમજ્યો નથી યાર.

શેહરીયાર—(ખીજવાધને) યાર ! એટલે, એ કાં મરે ? છેક ફાતેલો
કે ? યાર કોણને કે ? ? (મારવા જાય છે.)

જેહાંખખરા—(અંદરથી) શેહરીયાર !

શેહરી—(ચોંકીને) આવેલો હાખ. જોયું ! હેટે હાંક મારેલો ! તારી
ગરબડ કાંધ ઝાઘી ? હું તુંને એક પુછું તેનો તું તરતર હતર જવાખ
આપીને ઉભા રીએ, ને મારા હેટની તેં હંધ લીધેલી. (જતો જતો) પણ
ઉભા રહેજે, જો જતો ના. (જતો રહે છે.)

પારસ—(એકલો) કેવો ખીનઅકલી નોકર ! એના શેઠને શું મારા
શેઠની પેઠે મારા જેવા અંચલ નોકરો નહીં મલતા હશે કે એના જેવા
અનાડી, ગમાડ નોકરોસે કામ પાડે છે ? પણ વલી મારા શેઠને પોતાનાં

વતનથી હાં આવવાનું શું કાંમ પડ્યું હશે ? અને રાતોરાત આવી પોંદો-
અતાંનેવાર ઉતાડ્યાનાંમાંથી શાહની દરબારમાં કાંઈ ગડબડ છે જાણી ને-
હાંબખશ બી જાગતો હશે એવું અનુમાન કરી આ મને રાતોરાત રૂકો
પોંદોઆડવા શાંનો માફલો છે ? (જેહાંબખશ અને શેહરીયાર આવે છે.)

શેહરીયાર—હારે હાબ, મેં તો ના કીયેલું, કાલાવાલા કરીને, હમ-
જાવી પટાવી, પગે હાથે લાગી, બાધ બાપો કરીને ના કીએલું, પણ ઓટલા
પર ચોંટી ગીએલા કે હું તે હથોળ નહીં.

જેહાંબખશ—(પારસને) તું કોણ છે રે ?

પારસ—(નમીને) સરદાર સાહેબ, તમારા પુરાના રશીક રસ્તમ
જાંગીએ આ રૂકો આપ્યો છે.

જેહાંબખશ—રૂકો ? આપારે ? (વાંચે છે.)

“રશીક જેહાંબખશ, હું આવતી સહવારના પોહોરમાં કાંઈક અતી જરૂરના કાંમસર તુંને
મલવા આવનાર છું. મેહરબાંની કરી મને લેટવા ધરમાંજ રહેજે.

લાઠ ખેરાદર રસ્તમ જાંગી.

(વિચાર કરીને) ઠીક છે, જા, કેહને કે હું તાહરી રાહ જોઈશ. (પારસ
નમીને જાય છે. એકલો) આ રસ્તમની મુલાકાત પાપભરી છે. પરણેલા
દોસ્તોને કુંવારા દોસ્તો વારે વારે ઝેરી સરપતી પેટે નડેછે. મને રસ્તમની
પગલ્યા પછી મારી બાયડીની સંબાલ રાખતાં કંતાલવું પડે છે. આ
મતલબ હું પાંખી ગયો છું. એ નાપેકાર મારી મુલાકાતને મસે મારી
પરીબાંનુંને જોવા આવનાર છે, અને જે વગર જોલાવવે આવ્યો તે
નફ્ટાઇથી એકદમ હાંથી જનાર નથી. પણ કાંઈખી તાલ તલાવતથી જ-
લદીથી એને હાંથી કાઢવોજ પડશે. અમારી અસલી મિત્રાઇને લીધે એનીસે
બગાડ કરવો તો પાલવશેજ નહીં, પણ એ નાપેકાર જ્યાંવેર હાં રહેશે
ત્યાંવેર મારી પરીન તેની નજર નહીં પડે એવી મને ગોઠવણ રાખ-
વી પડશે. (પરીબાંનું આવે છે.)

જેહાંબખશ—ખ્યારી પરીન, મારી મરજી છે કે કાલે સહવારે તું
તારા ઓરડામાંજ રહે.

પરીબાંનું—અને એવી કઠંગી મરજી બતાવી મને કેદ કરવાનું
કાંઈ કારણ ?

જેહાંબખશ—હા બહાલી, કાલે મને એક જન મલવા આવનાર છે,
ને હું ઇચ્છતો નથી કે તું તેની—

પરીખાનું—તજરે પડું ? વાહ, શત્પાશ ! ત્યારે તો તે કોઈ ઝો-
રત હાવી નોંધએ.

જેહાંખશ—નહીં બહાલી, તું મારી ઇમાનદારીપર શક ના લાવ.
હું કસમ ખાઉછું કે તે ઝોરત નથી.

પરીખાનું—ત્યારે તો તે કોઈ મદદ હશે, ને રખેને હું તેનાસે પ્યારમાં
પડું તેની તમને ધાસ્તી લાગતી હશે. હા, આએ શું તેજ ! હવે છુપા-
વાતી શું કાંમ કોશિશ કરે છે ? અરે વાહરે ખેલિયામુ અદેખા ખાવંદ !
પણ કાંઈ નહીં, જ્યારે મારી ઇમાનદારીપર એવો નહીં જાજતો શક
લાવી તે મને અપમાન પોંડેઆડવાનું કીકુંછે, ત્યારે તો હુંખી તો ખરી
કે જેમ અને તેમ તે તારા દોસ્તસે હસી ખુશીની વાતો કરે. પણ વારે
શું તે જવાંમદદ છે ?

જેહાંખશ—(ચિંતાથી) હા.

પરીખાનું—ખુશચેહર ?

જેહાંખશ—કમનસીબે વલી હા.

પરીખાનું—ત્યારે તો તે જવાનનું મીઠું નામ ?

જેહાંખશ—(ધભરાધને) નામ, અં: નામ—(ધભરાટમાં હાથમાંની
ચીઠી ગજવામાં મુકવા જાય છે, ને તે પડી જાય છે જેની તેને અપ્પર
રેહેતી નથી, મેહર તે ચીઠી પછવાડેથી ઉંચકી લેઈ નામ વાંચી લે છે.)
નામ—તેણું નામ સોહરાખ; તું તેને નહીં ઝોલખે.

પરીખાનું—(હસીને) છર, તમે છુપાવો છો. હું તેને સારી રવેશે
ઝોલખું છું. તે તો મારો અચગીનો દોસ્ત થાય, ને તેણું ખરું નામ તો
રસ્તમ જંગી છે.

જેહાંખશ—(ધભરાધને) કમખખતી ! (મોટે) અરે એ બધું તે
કયાંથી જાણ્યું પરીન ?

પરીખાનું—કહ્યુંની કે તે મારો અચગીનો ખેરખાહ થાય ? પણ
પ્યારા જેહાંખશ, તમારી જવાંમદદી ને સરદાર તરીકેનાં જોર ઉપર એક
ઝોરતની ખેલફાધથી આટલા બાયલા ખની તમને ખીડીતા નોંધ મને
હસવું આવે છે. (ધંભારતાથી) લે પ્યારા જેહાંખશ, હયાં મારો ડોલ
છે. મારી મોહખત ને મારો પ્યારો એકજ છે, ને તે એક તે તુંજ છે.
મને ખીજ કોઈસે કશું કામ નથી. તારા પ્યારમાં હું સુખી છું, મોટે
આ તારી અદેખાધને તું ખેડીકર દાખી નાંખ. પોતાની ઝોરતની

પાકદામાન ઉપર વગર પાપે શકમંદ નજરે જોવું એ તેને બેવફા જાણી જોઈ બનવા કેહેવા સરખું છે. પેલા તારા દોસ્તની તું કાંઈ ફકર ના રાખ, ને જો તે ઝેટલા બેઅદબ છે તો મારી સામે તે એક ધડીખી ટકી શકનાર નથી.

જેહાંખશ—(ખુશહાલીથી) આફરીન ! આફરીન ! પણ તે બેઅદબને નહસાડવાને તું શું ઉપાય લેશે, બહાલી ?

પરીખાંનું—તે સધલું તું મને સોંપ. તું મારી ગોઠવણની વચ્ચે ન આવતો, અને તું જોશે કે જગર અગત્યે સુખી ધણી ધણીઆંણીની શાંતી વચ્ચે આવીને માંયું મારનાર તેના સરખા બેઅદબને હું ચમટો તોડી જરૂર એક અચ્છો ધડો શીખવીશ. (એક હલકારો આવે છે.)

હલકારો—નામવર સરદાર, શાહ પમંગને રાતો રાત જંગી એબનેઝરનું કામ પડી આવ્યું છે, પણ સારાં શેહરમાં ખોલ કરતાં તે કેટલી મલી આવતો નથી, માટે તે નામવરે દરબાર ભરી તમને તુરત ત્યાં ખોલાવી લાવવા મને ફરમાવ્યું છે.

જેહાંખશ—શાહની ખીદમતમાં માફ સર ખાજુદ છે—હું આવું છું. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

દસ્તુર દીન્યારનાં ધરતો ખાગ.

(શીરીન ગાતી દાખલ થાય છે.)

ગાયણ.

“મયે તો શાહજાદેકુ ધુંડન” —એ રાહ.

અહો કુદરત કીરતાર ન્યારીરે.

ન્યારી કુદરત કાજે ભારી આભારી,

અહો કુદરત કીરતાર ન્યારી.

દયા દીલ લાવી—મેહર વરસાવી,

કાજ આદમ નીરંકારીરે,

અહો કુદરત કીરતાર ન્યારી.

સર જોહકાવી—શીશ નમાવી,

કબજ કરે કર કારી રે.—અહો.

(એબનેઝર ગીત પૂરું થવા બાદ હસ્તો દાખલ થાય છે.)

ઝેબનેઝર—૥૭ માને છે મારી બહાલી શીરીન તે પાક પરવરનો ? હું પણ તારી સેતાયશમાં સામેલ છું. આ ભણા દસ્તુર દીન્યારનાં પાકી-જેહ મકાનમાં તું બહાલીસે નેકાના પાક બંધથી બંધાવા પછી હું પણ તે આવંદની દરગાહમાં તેણે આપણને આપેલી રહેમદીલભરી યારી માટે તેનો આભાર માનવાનેજ તુંથી જુદો થયો હતો.

શીરીન—હા, મારા આવંદ. આ પરહેઝગાર દસ્તુર દીન્યારે રસ્તે આ પછી ખરી હકીકત સાંભલી લઈ આપણને પોતાના પાક મકાનનો આસરો આપ્યો એટલુંજ નહીં, પણ પોતાનાં—પોતાના જેવાંજ નેક કેરદાર ખેશીઓની રૂબરૂ તે દાદગરને હાજર નાજર જાણી રાતો રાત આપણા નેકા કરી આપી છેક ખાતન શેહેર સુધી જવાની આપણી મુશ્કેલીયતભરી જંગલનો અટકાવ કીધો, એ સઘલામાં તે કરીમેકારસાજનો ભેદી અને છુપો હાથ છે એ દીસ્તુંજ છે, અને—

ઝેબનેઝર—અને હવે સહવાર પડતાં તારા પીતા પાસે આપણે પગે પડવા જઈશું, તેટલાં મારી બહાલી મારી ખાદેશ છે કે તું આરામ કરવા જા આજની રાતની સઘલી જંગલ તું સરખી નખલી નારને માટે જોઈએ તે કરતાં ઘણી વધારે છે, અને તને હવે આરામ લેવાની ઘણી અગત્ય છે માટે—પણ અરે, આ સામેથી ધસ્યો કોણ આવેછે ? (જોઈને) કોણ, કેકસ ! (અચરતીથી) મારો વિધાસ કેકસ હો ? (કેકસ આવે છે.)

કેકસ—નામવર સરદાર, તારા એકાંતવાસમાં ખલલ પોહ્યાંચાડવા ખાતર હું શરમીંદો છું.

ઝેબનેઝર—વફાદાર કેકસ, તને દરજુજર ચાહવાની કશી જરૂર નથી. હું જ્યાંથી હોઈ ત્યાં તને ગમે તે વખતે આવવાને છુટ છે. તું ભલે આવ્યો છે. પણ રાતનો મીઠો આરામ છોડી હો તારું અચખુચ કેમ આવવું થયું ?

કેકસ—અફસોસ ! અમે ભણા સરદાર, હું મારાં કમનસીબે મહાં જુરી ખખરનો લાવનાર છું. શેહરે અએમનમાં શેર મચી રહ્યો છે, ને શું નાહનાં કે મોટાં સરવે દીવસ હોય તેમ ખાખથી ખીદાર થયાં છે, અને તારી ધરપકડની ખોલ ચાલે છે. (શીરીનને નમીને) આ ખુબચેહર ખાં-ગુના પીતાએ મોટું રમખાંણ મચાવ્યું છે. ખખર પડતી નથી કે કોણ જુરાએ તારાં અત્રે પધારવાની તે જુજોર્ગને જાણ કીધી છે.

શીરીન—(ગભરાટથી ઝેબનેઝરને વલગીને) ઓ આફત ! ઝેબનેઝર,

મારા આવંદ આ નવા શરૂ થતા સેતમનું સેવટ શું આવશે? ઓ! મને તેનો ખ્યાલ કરતાંજ ધુજરાં છુટે છે.

એખનેઝર—(ધીરજ આપીને) તું નીર્ભય રહે મારી દેલરખા. સેવટ સાંજે આવશે.

કેકસ—નાહસી જા, અમ્મે જંગી સરદાર, આ ભલી બાંનુના બચાવ ખાતેર અને તારી હોરમત તથા જાનને ખાતેર એ બાંનુને લેઇને હયાંથી તુરત નાહસી જા. તુંને અત્રેથી ચેતાવીને નહસાડી મેલવા ખાતેરજ મને ખબર પડતાં તેઓ પેહેલાં હું અત્રે તને ખબર કરવા દોડી આવ્યો છું.

એખનેઝર—(લગાર ગુસ્સાથી) કેકસ, આ તારી હીચકારી સલાહ મને શરમાવે છે. શીરીનનો પીતા તો શું પણ આખું અમ્મેમન શેહર એક થઇ અત્રે ધસી આવે તોપણ હું અત્રેથી હવે હડનાર નથી. અમો વચ્ચે બંધાઇ ચુકેલા પાક નેકાનો ગાંઠ કોઇથીજી હવે તોડી શકાવાનો નથી.

શીરીન—જ્યાં મોહખત પાક અને સાફ છે, જ્યાં યકીન એક અને સાચું છે ત્યાં તે પાક કરીમેકારસાજની યારી છે. મારા આવંદ, તું કરી શીકર કરતો ના. એ મારા ધરડા બાપને હું ખ્યારથી સમજાવી લેવશ.

એખનેઝર—(સાંમે જોઇ) પણ ઓહો! આ શું? આ સામે રોશનોની દીપક શાંતી? આ તો સઘલી બલતી મસાલો છે! હા, આ શું, બહાલી શીરીન, તારો પેદરજ અત્રે ધસ્યો આવે છે, પણ ચીંતા નહીં. તું અત્રે ના રહે. જા ઓ જીગરના હાર, તું દરતુર દીન્યારને ત્યાં તેની નેક ખાંહ ઓરત આગલ નથીતે અંદર જઇ મેસ.

શીરીન—હું તાપે છું મારા આવંદ, ખુદા આપણા નેકા પછી તુરત ઘેરાયલાં આ આફતનાં વાદલને આસાંનીથી વીખેરી નાંખો! (બચછે)

એખનેઝર—ભલા કેકસ, અગર આ બેમરવત લોકસે મને બાહાર બાહર તુરત અમ્મેમન શેહર હમણાં પાછું વલતું પડે તો મારી મોહરદારને તું પછવાડેથી ધીરજ આપતો ખીરે રેડીને લેઇ આવજે. એ બાંનું હમણાંજ મુસાફરીની રંજથી લગાર ફરાગત પાંખીએ તેટલાં તેણીને તુરત પાછી લેઇ જવી સાફ નથી, માટે તેણીને મારી પેઠે બાહોરમત લાવવાનું કામ હું તને સોપું છું.

કેકસ—(નમીને) હું તારો કમીનો ફરમાનખરદાર છું, નામવર સરદાર. (મનસે) હા! એ મારાપર વિશ્વાસ રાખેછે તે વિશ્વાસજ મને કામ આવશે. તે વિશ્વાસથીજ એના પેટમાં ભરાઇ તક ફાવે એને સપાટામાં લાવીશ.

[બલતી મસાલો સહીત બેહરોઝ, જંગાવે તથા બીજાં કેટલાંક માણસો આવેછે.]

બેહરોઝ—(ધણા યુરસાથી) કેમરેં અમે આદમરૂપી એવલીસ અને ચોર, મારી જીંદગીની આશા ને જીવની જોત એકની એક બેટીને ચોરી લઈ આવી તું નાપેકાર શું છાં મુખે ભરાઈ બેસવાનો હતો ? ના, તું પીલતન સરખો જોરેમંદ હશે તોપણ જાણ કે એક જખમી થયલા બાપની બલતી ખફગી સામે તું જીનહાર ટકી શકનાર નથી.

ઝેબનેઝર—આમોશ, અમે બુરોગ ગ્રહસ્થ, મારાં કૈવત ઉપર હું કોઈ રીતે મુસ્તાક નથી. અમે પેદર, તારી ખફગીની નહીં પણ તારા જમાઈ—મેટા તરીકે હું તો હવે તારા આશીરવાદ ચાહવા અન્ને ઉભો છું.

બેહરોઝ—(ધણેજ ખીજવાઈને) આશીરવાદ ? પાક બેહયાઈ ! અમે રૂપે અને કરમે દેવ સરીખા બદ દયાનતી મર્દ, તં જોવા નાપેકર ઉપર મારી ચેહરેનમુન બેટી જાંતકેશાંતી કરે એ હું હરગીઝ માનનાર નહીં. તુંએ તારાં કાંઈ જાદુઈ એલમના જોરે મારી એ કુલ સરખી બેટીનું ગુલબદન હરી લીધું છે એવો મારો ખ્યાલ છે, (માણસોને) મોટે અમે મારા વિશ્વાસુઓ જોયા શું કરે કો ? એક લુટાયલા બાપના બલતાં જીગરના ધગધગતા અંગારાની આગ થોડી ઘણીની સંધ્યારાથી કમી કરવા એ નાપેકારને એકદમ પકડી કેદ કરે.

ઝેબનેઝર—(યુરસાથી) શું ? મારી માયા ભરી મીનતભરીઓનું આંતું શરમભરેલું પરીણામ ? (તલવાર ખેંચી) કોણ નાપેકાર પોતાના જીવના જોખમે એક પગલુંની આગલ વધવાને તાકાત ધરાવે છે ? એક લાભી બાપની આપખુદ અને એકલપેટી મુખાઈ તો શું પણ આખાં અમેમન ચેહરની કુલે વસ્તી એક થતાં પણ તે મારી મેહબુબ તરફની મારી મોહબતને એક બાલ બરાબર દગાવી શકનાર નથી. (નરમ પડીને) પણ બેહરોઝ, એક બેટાની આંખે હજીબી હું તારા તરફ તુંને બાપ સમજી જોઈ ગુડાણુપર પડી (પડે છે) માંયું છું કે તું તારો વગર અગત્યનો ખોડ સમાવ, અને અમારાં જોડાંને આશીરવાદ દે.

બેહરોઝ—ચુપ રહે, અમે જખાંદરાજ જાદુગર ! (માણસોને) કેમ ? કોઈજ એ બેહયાને હાથ કરવાની હામ ચલાવતા નથી ? આએજ તમારું ધરાંતી તોખમદાર કૈવત કે ? અમે હીચકારા જવાનો, આ તમારી નામનીપર જીનતયુજીન પેહલવાન ધરાંતીઓનાં રૂહની કમકમતાં હશે ! અરે, એક નાતવાંન બાપની યારીએ પોહોંચનાર આટલા બધાઓમાંથી શું કોઈજ

નથી? સહવારે એ મુજીને શાહ પસંગ પાસે ઉભા કરૂં તેટલાં એને પકડીને સલામતી ભરી જગાએ કેદ રાખનાર કોઇજ શુરો જવાન નથી?

ઝેબનેઝર—તેવા જવાનની કરી જરૂર નથી. અગર તારી મકસદ મને નામવર શાહ પસંગ આગલ ઉભા કરવાનીજ છે તો સહવારે ત્યાં હાજર થવાને આ મારી તલવાર અને મારી હોરમતના કસમ સાથે હું પોતેજ ખુશીથી કબુલ કરું છું.

જંગાવે—અરે પણ આ સામે શું? એ આ બીજું કોણ ધરતું આવે છે?

[જેહાંખશા કેટલાક સિપાઈઓ જોડે બલતી મસાલો સાથે દાખલ થાય છે.]

જેહાંખશા—(હાજર થતાં આગળ બાગી જોઈ ઝેબનેઝર આગલ જઈ) નામવર સરદાર, હું તારીજ બાલમાં નીકળ્યો છું. માહતમકોહના નાપેકાર પોલાદવંદે આપણાં શેહરની શાંતીમાં વલી ખલલ પોંડોંઆડવાનો કરદ કરેલો જણાયો છે, માટે સહવારના પોહારમાં આફતાબ તહુ થતાંજ વગર ધીલે તુંને તેની સામે અત્રેથી રવાના કરવાનો નામવર શાહનો એ-રાદો છે, તેથી રાતોરાત દરબાર ભરી તું જ્યાંબી હાય ત્યાંથી તુંને ધુડી કાઢી લેઈ આવવાનું કામ મને સપુરદ કરવામાં આબુનું છે.

ઝેબનેઝર—હું સમજ્યો, હું તુરત આવું છું (કેકસને બાબુએ) કેકસ, મારૂં ફરમાન યાદ છે? જોજે હો, મારાં કામમાં મારૂં ધ્યાન નથી, એ મારી દલરૂબા નારની જીંદગીમાં મારી જીંદગી છે, માટે એના એક બાલને અલવલ પોંડોંચી તો તારૂં તન તેજ ધડીએ તારાં શીરથી એક ઝટકે જીવું કરવાને હું જરાબી અચકીશ નહીં. (કેકસ નમે છે.)

બેહરોઝ—(ખુશાલીથી) શું એમ છે? ત્યારે તો હું પણ આવું છું શાહની દરબારમાં. મારી ફરીયાદ કાંઈ એાછું વજન ધરાવતી નથી, અને તે અત્યારેજ શાંબલવાને મને મનાઈ થશે નહીં. ચાલો મારા દોસ્તો.

[કેકસ સિવાય બધા ભય છે.]

કેકસ—(એકલો—જતો જતો) ચાલો એમ્મી ઠીક છે. મં ધાર્યું તેમ જીજીરે જકડાઇને નહીં, કુંવારાપણમાં નહીં, પણ સાહેબશોખ અને પરણ્યા પછીબી એ દેખીતી રીતે એક બંધવા તરીકે શાહ પાસે આવ્યો ખરો, ને પસંગ બેહરોઝને એક બુજાર્ગ દરબારી તરીકે ધણો ચાહીને માન આપેછે, માટે એ મારા શત્રુની ગરદન જલ્લાદને હાથ જવા વિના રહેનાર નથી. મને શીરીનને ધીરે ધીરે લાવવા કહ્યું છે, પણ તેણીને અંદર જઈ આપણે

એવી ગભરાવશું કે તે જીવ નાંખતી જવા માંગશે. ને આપણનેખી ઉતાવલ છે એટલે સૌ સાફ જ થશે. જલદી જઈને જરા જોઈએ તો ખરા કે ચાહતી દરબારે એ મારા નામદાર ને વગદાર શત્રુની ફજેતીના વાવટા કેવાકે હડી રહે છે. (જતો રહે છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

શાહા પસંગની દરબાર.—મધ્ય રાતનો વખત.

[ભારે રોશનીઆથી દીપતી દબદબાભરી દરબારમાં શાહા પસંગ વચ્ચે વચમાં એક ઉંચા જરીન તખ્તપર બિરાજેલો નજરે પડે છે—આજી બાજી દરબારીઆ છે—રામસગરો નાચ સાથ માથાણ ચલાવે છે—સાહેલીઆ શરાબ ફેરવે છે.]

આયણ

“હું તો મુનસી કહેવાઉં”—એ રાહા.

માનો શાહ એ હરદમ,

ગાયણે તો દુર થાય ગમરે—માનો.

ગાયણે તો ગમી જમી કમી જરૂર થાએરે,

ખેતાખી ખેતેની શાંત સમરે.—માનો.

ગાયણુ એતો અકશીર દવા—હસ્તાંને આરામરે,

ગાયણે તો રૂએ ધા જખમરે—માનો.

ગાયણુ એ તો સુખશાંતી—સંતાપનું નીવારણરે,

ગાયણે તો આજોડાઈ કમરે—માનો.

પસંગ—(ગાયણુ પુરે થતાં) બસ બસ અએ ખુશચેહરે રામસગરો, તમારા એજમતી હોનરની પુરેપુરી અસર અમારાં ખાખથી ખેતાખ થએલાં મનપર થઈ ચુકી છે. અએ ચેહરે નમુન નાજનીનો, અરધા ખાખથી ખેદાર થઈ ખેદીલ હાલે અમા રાજકીય કારોબારની જરૂરે અત્રે આવી ખેઠા તે ખેતાખી તમારા શીરીન હલકની ખુદાઈ અસરથી દુર થઈ અમારાં મન ખુશીથી તર થયાં છે. ખરેજ, ગાયણુ ! ગાયણુ ! તે કીરતારની આદમ ઉપર થએલી કુલે ખેમુલી બક્ષેશોમાં એ ખરી ‘બુલંદ, ખરી ખેહેત્તર બક્ષેશ છે, નિર્ધન કે ધનવાન, રંક કે રાય, સુખી કે દુઃખી, સુમ કે સખી, સદ્યુણી કે દુર્ગુણી, પાક કે પાપી સર્વ સર્વ, સધલી દુન્યાનાં સધલાં લોકોને, ભમતાં અહેવાંનો ને ઉડતાં પંખિરાંએને, જીણાં જીવજં-

તુઝો અને સોને માટે ગાયણુમાં એક એજમતી મીઠાશ ને અજબ અસર સમાઈ રહી છે. ગાયણુ તે દર્દીની દવા છે, અસંતોષીને આરામ છે, દુઃખીને રાહત છે, આલસુને ઉદ્યમ છે, સુખીને સંતોષ છે, નારવાઓ ને નશીયત છે, અને સંકટમાં સંધારો છે. એ હોનરને ખુદાઈ ગણવામાં આવે છે અને તે ખરું જ છે, કેમકે ખુદાઈ છે માટેજ તેનાં પેદા કરેલાં પ્રાણીઓ શું આદમ કે પશુ, પરંદાં કે પંખેરાં સર્વ વચ્ચે તે બેઠે તર અને ખુલંદ છે. આજે જ્યારે મારી રાંક રૈયત સુખની ઉંધે ઉંધતી હશે, ત્યારે અમે મારા દાનેશમંદ દરબારીઓ રાજની ખટપટ આપણને અધુરે જગાડી અત્રે રોક્યા છે! રાજની ખટપટ ને રાજની ચિંતા ન્યારી છે. તાજ પેહેડેલું માંચું ધારવામાં આવે છે તેટલું સુખી ને ચિંતાથી મોકલું નથી. કહે વઝીર, તું કાણુને સુખી માનેછે?

વઝીર—(હઠી-નમીને) અમે દાનેશમંદ અને દુરઅંદેશ શાહ, દુન્યાના સાધારણ કાયદાથી ઉલટી રીતે અને ખરી આંખે જોતાં કહીએ તો રાસ્ત છે કે એક શેહનશાહ કરતાં ગરીબ વધારે સુખી છે, પણ તોખી સરીયતપનાહ શાહ, તારા અદલ ઇનસાફ વચ્ચે તું નામવર સુખને ઓછો લાયક નથી, અને તેમ ઓછો સુખો પણ નથી.

પસંગ—ખરું છે, અને તોપણ દાનાવો લખી જાય છે કે સુખ પૈત્રા નથી. સુખ ગરીબાઈ છે. ગરીબાઈ સંતોષ છે. જેઓને લુટાવાની ચોરાવાની, કે ખીજાંને પોતાથી સરસ થઈ જવા વગેરે જેવી કશી ધાસ્તીઓ નથી તેઓ ગરીબાઈ વચ્ચે જો સંતોષી રહે તો સુખી છે. જ્યારે મારી ગરીબ રૈયતમાંના કેટલાક વિના પોશાકે ઠંડીથી ઠંડરતા હાલે અને કંઈ પણ પથરા અને કાંટા કંટારીઓ વચ્ચે પણ સુખની નીંદથી ઉંધતા હશે, ત્યારે આપણે માથે તાજ પેહેડી અને રાજની ચિંતા વસાવી ઉંધનો પ્યારો આરામ તજ અત્રે બેઠા છીએ એજ શું ખતાવે છે?

વઝીર—અમે નેકકેરદાર શાહ, એ તારી રૈયત તરફના તારા ખરા ચાહ ને ખરી કાલજભરી કદરની એક ખરી ઇલામી છે.

પસંગ—રાસ્ત છે. રૈયત મારાં બચ્ચાં છે, અને રાજ જો રૈયતનો પીતા છે તો પીતાનાં તે સંધલાં બચ્ચાંઓની આશીશ વચ્ચે તે રાજ ગમે એવી જંગલો છતાં સુખી છે. પણ વઝીર જે જંગલની જરૂરીઆતે આ અસાધારણ અવસરે આપણને અત્રે એકઠા મલવાની ફરજ પાડી છે તેમાં ભાગ લેવાને મારા ફરમાન મુજબ દરેક દરબારી હાજર

છે? (આશુબાશુ જોઇ) ક્યાં છે, બસો ખેંદરોઝ તો અત્રે જણાતો નથી?

નકીબ—(નમીને) નામવર શાહ, ખબર મેલવતાં બુજોર્ગ ખેહરોઝની ખાબધાહ ખાલી જણાઇ છે, અને તેનાં ઘરમાં કોઇ નથી.

પસંગ—એમ કેમ? પણ હશે, અને હવે અમે મારા ખાલેશદીલ વિશ્વાસુઓ, માહતમકોહાના નાપેકાર પોલાવંદના પાપી કરદની ફરીથી એક વાર જાણુ થતાં કરીખી ધીલ વગર આપ્રતાબ તલુ થવા પેહેલાં તમારી સાહેતા અને સલાહથી જંગી ઝેબનેઝરને અત્રેથી રવાના કરી દેવાનો મારો ધરાદો છે, અને તોપણ (ચિંતાથી) જવાંન જાંહાંખશ કેવારને ઝેબનેઝરને ઢુંડી કાઢવા ગયો છે તે હજી—(સાંમે જોઇને) પણ અરે આ શું? જેમની વાટ જોવાની વાત કરીએ છીએ તેજ જવાંમદો અત્રે ધરવા આવે છે!

[ઝેબનેઝર અને જાંહાંખશ આવે છે. જાંહાંખશ શાહને નમી જઇને પાતાની જગ્યાપર બેસે છે—ઝેબનેઝર તખ્ત આગલ જઈ યુઠણ પર શાહને નમે છે.]

પસંગ—અમે જવાંમદ, ફરી તારાં જોરતું—પણ અરે આ કોણુ? (ખેહરોઝ આગલ આવી યુઠણપર પડે છે) કોણુ? (અચરતીથી) ખેહરોઝ? યુઠણપર? કેમ બસા ખેહરોઝ આવે આઝોરદે હાલે ને ફરીઆદની હપે અત્યારે તું ક્યાંથી આવી લાગ્યો?

ખેહરોઝ—(ઠઠીને) ફરીઆદ! ફરીઆદ અમે ધનસાફના શાહ, મારી ફરીઆદ પોહોંચી મને દાદ આપ.

પસંગ—એવી તે ઉતાવળી અગત ધરાવનારી તારી શી ફરીઆદ છે? સીતાબ બેદ ખાલી જાહેર કર.

ખેહરોઝ—સરીયતપનાહ શાહ, મારી એક પુરીખેટી—(ગમ ખાયછે.)

પસંગ—તારી ખેટી શીરીન? તેતું શું? શું તે મરણ પાંખી?

ખેહરોઝ—તે મુઠ હતે તો ખેહતર થતે, પણ આ તો મરવા કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે. તે જીવે છે, પણ મારે મન જીવતી મુએલી છે. શાહ, માફ ધર લુટાયું છે, માફ મુખ લુટાયું છે, મારી જઘરીપર આગ પડી છે.—

પસંગ—(લગાર ચોડતી) ખેહરોઝ મારો વખત કીમતી છે, ને તું વાર કરે છે. હું ફરમાઈ છું જે મને એકદમ ખુલાશવાર એહવાલ જાહીર કર.

ખેહરોઝ—નામવર શાહ, મારી ખેટી શીરીન જેના સદ્યુગ્તો તેની

અપરંપાર ખુબચુરતીની ખુબીમાં હંમેશ વધારે કરનાર હતા તેનું મન બિલકવી એક જાણંદાર જાદુખાન જખરીથી તેને મારાં પાસામાંથી આજ રાતોવાઈ છીનવી લઈ ગયો છે.

પસંગ—(સીડથી) શું એમ છે? બલ્ક ખેહરોઝ તું બેસીકર રહે. જો સુંદર શીરીનપર અબ્બ ગુજર્યો છે તો સહવાર થતાં તે સેતમ ગુ-જરનારને પકડી કઢાવી તારી રૂબરૂ તેને ગરદન મરાવીશ, અને તારી ચેહ-રેનમુન ખેટી તારે હવાલે કરીશ.

ખેહરોઝ—(ખુશાલીથી) આફરીન તારા ધનસાફ ઉપર! પણ તે ગુ-નેહગારને સોધવા દૂર જવું પડ્યાનું નથી. હુંજ તે નાપેકારની ફંખાલે પડી તેને તારી દાદખાહ ઉજ્જુરમાં ધસડી લાવ્યો છું.

પસંગ—(આગુખાલુ નોંધ-ધણી અચરતીથી) ત્યારે શું તે કોઈ આ દરબાર માંહેલો છે, અને તે હયાં હાજર છે?

ખેહરોઝ—હા નામવર.

પસંગ—અને તે?

ખેહરોઝ—આ બદખસલતી ઝેબનેઝર.

પસંગ—(વધતી અચરતીથી) ઝેબનેઝર! મારો વિશ્વાસુ ઝેબનેઝર! ખેહરોઝ તું શું કહે છે? તું ઉંધાય છે, તું ભુલ કરે છે.

ખેહરોઝ—નહીં નહીં શાહ, તું તારી બલાધની બિલાઈમાં ડગાય છે. હું ભુલતો નથી. હું ઉંધતો પણ નથી. હું તો મુવા નેવો થયો છું, અને તેથી તુજથી ધનસાફ ચાહું છું. મારી કુલ ખેટી આ સીહા એબલીસ ઉપર એવી રીતે જન ફેશાંતી કરે એ ખીલકુલ નહીં બને એવું છે, ને તેથી હું આ મારી સાંમે ઉમિલા ગુનેહગારપર જાદુઈ એલમના નોરે મારી ખેટીનું દીલ લુટી લેવાનો વાંક મુકી તુંથી દાદ અને દયા ચાહું છું.

પસંગ—જો ખરું હોય તો ખરીજ તાલુખીની વાત છે. (ઝેબનેઝર તરફ ફરીને) પણ અએ સરદાર, તારી સામે મેલાયલા આ વાંક માટે તું શું કહે છે?

ઝેબનેઝર—કહું શું? ખોલું શું? અએ ધનશાસી શાહ,

ગર ચાહું ન પામવા તુંજની પ્યારબર પનાહ.

જાદુ શું? એલમ શું? હોનર શું છે એ,

માહીતગારી તેની કયાંથી હોય મને?

આલેશ મને દીલનો ખરી કરી જાણ,
 રૂપે નો કે સીલ તો મને તેમ ન માન.
 હકીકત વું મુજની સાંભલ હાં પુર ધ્યાન
 કે આગલ હતો આહતો હું બાપની સમાન
 આ બેહરશાને; અને જતો એને ઘેર
 (તો) પામતો આદરમાં એના બેટાની ઘેર.
 એ બાપ અને બેટી આપીને આવકાર
 મને હરશાજ ત્યાં આવવાને કરતાં બેજાર.
 જતો હું તે રીતે તેમને ઘર રાત્ર દીન
 આવી બેસતાં મુજ સોડ બેહરશા ને શીરીન.
 કરવા કેહતાં મુજને મુજ જેહેમતલું બ્યાંન,
 મુજ દલેરી, જમ અને નોરનું તમામ;
 અને વરણવતો હું ને તે આપી પુર ધ્યાન
 પુર રસથી સાંભલતાં તેઓ દહને કાંન.
 મુજ જોર અને જીકર ને જંગ ને બડાઇ,
 ને દુશ્મનો હઠાવ્યા ને કતેહો જે ધાઇ,
 હેરતબ્યા બચાવ ને કટકા, ને ધા-
 ની હકીકત સુનાવતો અએ દાનેશમંદ શાહ.
 દુશ્મનો સાયની મુજની સરપટક,
 મેદાંનો ને પાહાડો પરની મુજ ભટક—
 નાં કરતો હું બ્યાંન યાદથી બેસી ને વાર
 બાપ સંગ સાંભલતી શીરીન શુંદર નાર.
 અબજ એ કેશીઅતમાં લેતી તેણી રસ,
 સાંભલવામાં ઉલટ બતાવતી તે મસ !
 આફતો મુજ સુનતાં તે રડતી નમધાર,
 સુખો અને કતેહથી હસતી અપાર !
 સાંભલતાં મુજની તે કેશીયતને કમ્યાન,
 મુજ દલેરોનાં તે કરતી જાબજ વખાણ,
 ને પાકીજેહુ ખ્યારથી શીદા હુંપે યાઇ,
 જાહેર કીધી એક રાત્ર મુજને તે વધાઇ,
 હું પણ હતો આહતો મુજ જીંદગીની ઘેર
 મેં પરી પેકર નારને—ન મોહબતમાં ફેર

કે કસુરથી લગાર-જાહેર કરી ખ્યાર
 ખેહરોઝની રખ ચાહવા થયો તૈયાર.
 પણ જાણ્યું કે મજની અરજ થશે રદ,
 કેમકે ખેહરોઝની હતી કાંઈ ખુરી મકસદ
 આપવાની શીરીનનો પાક નેકામાં હાથ
 કોઈ ધરડા ખુબખ પણ તાલેવંત સંગાય.
 આજેજ થઈ અંતે અમે નાકાં આજ રાત,
 ભલા દસ્તુર દીન્યારને જઈ કંઈ સૌ વાત,
 ચાહ્યા તે અથો મદના પાક આશીરવાદ,
 ને ખુદ ખેશીઓ રૂબરૂ જોડી અમ હાથ
 આપ્યા તે ભલા નરે, ને પડતાં સહવાર
 પગે પડવા ખેહરોઝને હતાં અમ આવનાર;
 આજીજીથી આશીશ માંગવાની મુરાદ
 હતી વસી દીલમાં નેકા થયા બાદ,
 પણ તેઠલાં એ ખેહરોઝ દુંડતો આવ્યો ત્યાં,
 ને મુજની સાથે પાછો દોડતો આવ્યો હયાં !
 તો જાદું શું ? એલમ શું ? અમે નેકખસલત શાહ ?
 વિચાર કરી બખ્શ વું જો હોય કાંઈ ખતા.

(અંક ઉભા રહે છે.)

પસંગ—ખેહરોઝ, આ લંબાન હકીકત પછી હવે તું શું કહે છે ?
 જંગી એખનેઝરના આ મનપતીજ ખુલાસાથી હું તો ખુશી થયો છું,
 અને તને મારી ભલાંમન છે કે એવા એક નેક ખસલત મરદને તારી
 ભલી ખેટીએ માત્ર રૂપને માટે નહીં પણ તેના ખરા ગુણને માટે આખી
 જીંદગીના સાથી તરીકે જો પસંદ કરી લીધો છે, ત્યારે તો તું એ જોડાને
 તારા ખ્યારબર આશીરવાદથી તવાજ.

ખેહરોઝ—(ચીડથી) ગલત શાહ, એણે કહ્યું તે સંધું ગલત છે.
 મારી અસરાક ખેટી એ એખલીશસે પોતાની આશ ખુશીથી જાય એ હું
 જીનહાર માનનાર નહીં. એ જીલમગાર તેને જખમીથી ઉપાડી ગયો છે
 એ મારો એતેકાદ જો મારી તે ખેટી અને હાજર હોત તો પોતાની
 સાહદતથી ખરી કરી આપત.

એખનેઝર—(અંદર જોઈ) અને હું ખુશી છું કે મારી કહેલી

પ્રવેશ ૫ મો.] યાને ઝેખનેઝર અને શીરીન.

૨૭

હકીકતને બાંધે બાંધ ખરી પાડતા તે મારી દેલદાર શીરીનજ અને આવેછે.

(શીરીન મળરાટમાં દાખલ થાય છે. પછવાડે ઠક્કસ છે.

શીરીન દોડી જઈ ઝેખનેઝરને ભેટ છે.)

બેહુરેઝ—(મનથી) અફશોસ, આ ચંડાલે કહેલું સઘલું ખરું છે.

(શીરીન બેહુરેઝને જોઈ તેની પાસે દોડી જાય છે—ને

છંદલુપર પડી તેના હાથ હાથમાં પકડી પ્યારથી ચુંગે છે.)

બેહુરેઝ—(નરમીથી) મારી દીકરી તું દાહી છે, ને તારી દાનાઈમાં મને વિશ્વાસ છે, માટે હું પુછું છું તો મને કહે બેધડક કે આ દરબારમાં તું કોણને વધારે ચાહે છે ?

શીરીન—(ઉઠીને) મારા માયાવંત પેદર, હું તારું તાબેદાર ફરજંદ છું માટે મારી મોહબતપર તારો દાવો છે એ વાત હું ના પાડતી નથી, પણ હવે મારા આજ સુધીના અખંડ પ્યારના બે ભાગ થયા છે. હયાં મારો ખાપ છે, અને (ઝેખનેઝરને બતાવીને) પેલો મારો ખાવંદ છે. આજ સુધી મારા પાલનદાર પીતા હું તારે આશરે હતી, પણ આજથી મારો ખાવંદ મારી મરજીનો ને મારો માલિક થઈ તેણે મને નેકાના પાક કરારથી પોતાને આશરે લીધી છે, માટે ખાપ અને ખાવીંદ એ બે વચ્ચે બે ભાગે હવે મારી મોહબત વેંહચાવલી છે.

(પસંગ તખ્તપરથી ઉતરી હેઠે આવે છે—દરબાર ઉઠે છે.)

પસંગ—પુત્રી શીરીન, એમ આવ, આ દરબાર વચ્ચે પાક ખુદાને હાજર ગણી મને કહે કે શું આ ઝેખનેઝરને તે તારી ખરી ખુશીથી અને તારા જીમરના પ્યારથીજ તારો ખાવંદ બનાવ્યો છે ? શું એની સીદા આમડીના રંગનો અને રૂપનો તને કશો વસપસો નથી ?

શીરીન—શાહ—

ગાથણ.

“રે ઉતારો ભાર” —એ રાહ.

રે મોહોબત છે હંમેશ—ખાલેશ

માન શાહ તું સત કરી, શાણા,

શીરીન—ઝેખનેઝ

આમડીનો રંગ તે ફરક કરો ન કરે રે—મોહબત.

બેહુરેઝ—ગલત સંધુ ગલત,

શીરીન—(આખલ જઈ) પદર નહીં,

ઝેખનેઝર—ખુદા સહી,

બેહરોઝ—માનું કંઈ

માનુ નહીં કદી વચન એ ખરા.

પસંગ—બેહરોઝ !

ઝેબને—પીતાજી !

શીરીન—પર મારા !

સતકરી માનેરે

સંધા—સાચી છે નાર—મોહાબત.

પસંગ—બસ ધણું થયું. બેહરોઝ, મારો ઇનસાફ સાંભળી લે. આ જગીને તારા જમાઈ તરીકે નાકણલ સખવાને તને કશું કારણ નથી. એ જો વું ચાહે એટલો પૈસો પુર કદાચ નહીં હોય, તોપણ જેવી તારી ખેટી એક ડાહપણુ ને સદણુનો ભંડાર છે તેવોજ તેણીએ પોતા માટે એક લાયક ભરથાર સોધી કાઢ્યો છે એ વાત દીસતી ખરી છે. તે શું પૈસા બદલ તારી ખેટીને વેચવા કાઢી છે, બેહરોઝ ? નેકાના પાક કારો-ખારમાં પૈસાની અરસ પરસ લેવડ દેવડ તે શું ? પ્યારને માટે નહીં, સંસારને માટે નહીં પણ પૈસાને માટે પરણવા નીકલેલાં માખાપો અને પરણવા નીકલેલાં નર યા નારીઓ ખુદાના અને સમજી આદમીઓના એક સરખા ધીકાર અને ડપકાને લાયક થાય છે, અને એ કામ જોટલું માખાપોને હાથ રહે તે કરતાં બચ્ચાં ઉમરે પુગવા પછી એ ફરજ બચ્ચાં પોતેજ પોતાને માટે બળવે, અને પોતાના મન પતીજનો હમસરીક પોતેજ જોઈ કાઢે તો તેમાં આયંદ વધારે ફાયદો છે એ વાત વુંથી ના પાડી શકારો નહીં, અને તે રીતે તારી ખેટીએ જે કીકું છે તે વું ખાલાલ રાખી એ જોડાને તારા આશીશ આપ એવી મારી ખુશી છે.

બેહરોઝ—(નાચારીથી) શાહ, તારા આ ઇનસાફ આગલ હું ખીલકુલ લાખલાજ છું, પણ મારી નાપસંદગીના નેકાને આશીરવાદ આપવાની અણગમતી ફરજ વું મને મહેરબાનીની રાહે પાડ્યે નહીં એવી મને ઉમેદ છે. (શીરીનને) શીરીન ! આજથી તને હું મારી ખેટી તરીકે પીછાણવા ના પાડું છું, અને તારી સામે મારાં ખારણાં મદાના ઇંકાયલાં રહેશે, હું શકર કંઈ છું કે તારી ખીજ કોઈ ખેડેન નથી, કેમકે કોઈ હતે તો વું તેનાપર મને જાણતો રાખી જીલમી થતાં શીખવતે. હું તને સદા સુધીની છોડી જાઉં છું, અને તોપણ દીકરાખી વુંજ ને દીકરીખી વુંજ એવી વુંને છોડીને મારી એકલવાઈ હાલતમાં મારાં એકલાં પડેલાં મકાં-

નસાં પાછો જતાં તને હું આશીરવાદ સાથ નહીં, પણ બલતાં જીગ-
રના બલાખ સાથની કદવાથી છોડી જાઉં છું. (જતો રહે છે)

શીરીન—(તેની પછવાડે દાડવા કરીને) પદર, મારા મુરખી, મને
આ પ્રમાણે મેલીને જાઓ નહીં, મને તમારી માયા મેહરબાનીમાંથી તી-
વારી મેલો નહીં.

[ફક્ત ધડ પડે છે, અને પડે છે—ઝેબનેઝર દીલાસો આપે છે.]

પસંગ—બેટી શીરીન, તું દુઃખી ના થા. તારા પદરે તને જાહેરમાં
નહીં તો અંતરમાં આશીશ દીધા છે, અને મને કરો શક નથી કે ઝેબ-
નેઝર સરખા સદગુણી આવંદ સાથે તું સદગુણી સુંદરી જરૂર સુખે તારા
આકીના દન કાઢશે. તને મારા આશીશ છે. (શીરીન ઉઠીને નમે છે.)

ઝેબનેઝર—ધનસાક્ષી શાહ, તારા અદલ ધનસાક્ષીમાં મને પુરો વિ-
શ્વાસ હતો, ને તે વિશ્વાસ ખીલકુલ ખરો પડ્યો છે. અને હવે મને જે
સખીએ અને—

પસંગ—હા, પેલા માહતમકોહના નાપેકાર પોલાદવંદે વલી આપણી
શાંતીમાં આપણને સતાવાનો નીચ કરદ કીધો છે, ને જરાખી વગર ઢીલે
તેની સામે સહવાર થવા પેટેલાં જવાની જરૂરીઆત મને તને સમજાવવી
પડવાની નથી. મને તારા પર વિશ્વાસ છે, અને તેમજ તારી ફત્તેહમંદી પર
પણ પુરો વિશ્વાસ છે, માટે ત્યાંથી ફતેહમંદ પાછો ફર્યા પછી હું તને
મારાં શાહપુર શહેરનો મલિક અને હાકમ થાપું છું, માટે તારાં કામ પડે
અને તને જોલાવી મંગાવવો પડે તેટલાં તારા સરદારો સાથ ત્યાં જઈ
રહી તારી આ ચેહરેનમુન બાબ સાથ તું સુખે રહેજો.

[ઝેબનેઝર નમે છે—પસંગ ચાલી બચે તેની પડે સધલા દરબારોઆ બચે
છે, ઝેબનેઝર અને શીરીન પછવાડે રહે છે, બાબુએ ટેકસ છે.]

ઝેબનેઝર—મારી પ્યારી શીરીન તું ખેદ કર નહીં. ખુદાના હુકમથી
કંઠાલાભર્યા હાદસાએમાંથી જેમ તેમ ફારેશ થઈ પરણ્યા પછી તુરતજ મને
બાહિર જવું પડે છે તોપણ તું ધીરજ ધર, આવતી કાલે તું અત્રેથી પાસેના
શાહપુર શહેરમાં જઈ સુખે રહેજો, અને હું ત્યાં જાલદી તને આવી મલશ.

શીરીન—(દુઃખથી) ઝેબનેઝર મારા આવંદ, નેકાથી એક થવાને
વીલંબ નથી થયો તેટલાં તારી જુદાઈ મને કાતેલ ઝેર જેવી લાગે છે, પણ
તે દાદગરની ખુશી એવીજ છે તો જા અને ફત્તેહ કર, અને ફત્તેહમંદી-
ભર્યો હસ્તો પાછો ફર. તારી સોહામની સુરત વગર મને સુખ લાગશે,
માટે મારા વહાલા વેહેલો પાછો વાળજો.

ઝેબનેઝર—(જતાં જતાં—કેકસને) કેકસ, સહવાર પડ્યા પેહલાં અ-
ત્રેથી કુચ કરી જવાની દરેક જોગવાઈ તૈયાર રખાવજે, અને મારા ગયા
પછી આ મારી મનમોહન મોહરદારને તારી પોતાની દેખરેખ અને ખાસ
સંભાળ હેઠલ શાહપુરમાં પુગાડી દેજે, અને હરશેજી તું એ નારની ખીદ-
મતમાં હું આઉં ત્યાં વેર હાજર રહેજે, એટલુંજ નહીં પણ મારી ખાસ
ખુશી છે કે તારી ભલી ઓરત મેહરસીમીનને પણ મારો શીરીનની ખી-
જમતમાં તું આજથી હંમેશ રાખે.

[કેકસ નમે છે—ઝેબનેઝર શીરીન સાથે જતો રહે છે—કેકસ અમલો
પડી વિચારમાં લાંબો વખત વેર ઉભો રહે છે.]

કેકસ—(લાંબો વિચાર કરી) ચિંતા નહીં. એક હારથી હારી ખેસવું
બાયલાનું કામ છે. એ મારા સપાટામાંથી એકવાર બચ્યો તો શું થયું?
મારી ધારણા ખુલ મલી ને મેહનત ને મક્સદ એકવાર ઉધી વલી
ગઈ તો પણ શું થયું? મેં ધાર્યું હતું તેમ જલાદને હાથ જવાને બદલે
એ વધતી હોરમત ને વધતાં સુખથી અત્રેથી જાય છે તોખી શું થયું?
હું સદા ઝિની સાથે છું ને સદા એના વિશ્વાસમાં છું તો હજી મને એનું
નખખોદ વાલી મારી અદેખાઈના ધગધગતા અંગારને શાંત કરવાની તક
પુરતી ને જોઈતી છે. હવે ખીજાં પાટીયાં ગોઠવશું. નવાં ચોકકાં ઉભાં
કરશું. એ સલામત ને ફતેહમંદ પાછો તો આવવાનોજ, અને આવ્યો તો જીવ
નાંખતો શાહપુર શેહરમાં જશે, અને ત્યાં આપણે એ હબસીને ભંભિરવા
માંડશું કે શીરીન અને તારી હાથ નીચેના સરદાર જાંહાંખખશ વચ્ચે તો
આડો વેહેવાર છે, અને માંગશે તો તેના પુરાવા પેદા કરી બતાવશું, એટલે
પછી જોઈ લેએ! એ હબસી કાચા કાનનો છે, અને કાચા કાનના આદ-
મીઓનાં મનમાં એકવાર શક પેડા તો પછી જમ તેમ નીકલતો નથી, તેમાં
વલી મારા જોવા સાથી જુની માફક વલગેલા રહેશે એટલે તો પછી આ-
નાખરાખીના પારાવાર!

(જતો રહે છે.)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ.—શાહાપુર.

[શહેરની બાહર ઝેખનેઝરનું ક્ષેત્રમંદ લશ્કર વાળંતરોના સરોદ ઉપર ગાયણ સહિત કૃત્ય કરતું જણાય છે.]

ગાયણ.

ધ્રેણ રાહા.

ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહનાં ગાણાં ગાઓ,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ થઇ રૂડી આજ,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ થઇ ખુશી થાઓ,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહનાંજ વાગે વાજ !
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહના પોકાર વાગે,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ધરાંની રાજ,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહથી મેદાંન ગાજે,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ છે કેઆંની તાજ !
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ લશ્કર ધરાંની,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ છે ખુદ વતન,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ છે દાસ્તા કેઆંની,
ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહ ! ફતેહના છે ખુશ દન !

[ગાયણ માતા કૃત્ય કરી જાય છે.]

પ્રવેશ ૨ જો.

ઝેખનેઝરનું મુકામ.

[શીરીન ગોત ગાતી દાખલ પાય છે.]

ગાયણ.

“અજબ સનમકી અદાએ દેખી”—એ રાહા.

‘મોહન મોરા, મન મોહન પ્યારા,
દીલ દરમ્યાનના ખોલતા ક્યારા’—મોહન.

તલરી રહી છે ચશ્મા નોવાને,
 દેલપઝોર જે દેદાર તેહારા — જોહન.
 જુદાઈ કાપી-મેલાવી આપી,
 દુર કરે, ખુદા! દુઃખના દહારા—જોહન.
 સુરત તારી-નહીં વીસારી,
 ગયા જુદાઈના દીવસો સારા—જોહન.

(ગામજુ પુરં થતાં) નેકકેરદાર મારા ભરથાર એખનેઝરની ગેરહાજરી-
 ના સીદા દાહાડામાં અગર મને સધ્યારે આપવાને ભલો કેકસ અને
 તેની તેના જેવીજ ભલી ખોરત દાસી મેહરસીમીન મારી સાથે ન હતે તે
 મારા ફત્તેહમંદ વીરાને મારાં બહાલે વધાવાને આજે હું કદાચજ અત્રે
 અધિરામથી ઉભી રહી શકતે. વિશ્વાસુ કેકસ મારા ખાવંદને રાજની રૈયત
 સાથે એસ્તેકબાલ લેવા ગયો છે ત્યાંથી હજી પાછો વલ્યો નથી. (હાંક મારે
 છે) મેહરસીમીન ! [મેહરસીમીન આવે છે.]

તું મને કહી ગઇ કે આપણું ફત્તેહમંદ લશ્કર શેહરની સરહદ વ.
 ટાડી ચુક્યું છે, અને તોપણ હજી મારે ખાવંદ આવ્યો કેમ નથી ?

મેહરસીમીન—ખાનું, ભરથારને મલવાને એ તે કેવીક અધીરાઈ !
 આ છેલ્લા અરધા કલાકમાં તમે મને એજ સવાલ આઠ વાર પુછી રહ્યાં.

શીરીન—દાસી, એક ભલો ભરથાર પામવાનું સુખજ ન્યાઈ છે.
 જો મારા ભરથાર વણ મને એન પડતું નથી, તેમજ હું માનું છું કે તે
 મારે હપ્તસી ખાવંદ મારે માટે ઓછી કાલજી ધરાવી ઓછો ખેચેન હશે
 નહીં. મનપતીજ અને પસંદગીના નેકામાંજ એ ન્યાઈ સુખ સમાયું હોય છે.

મેહરસીમીન—અરં છે બાઈ સાહેબ, ભલાં માણસો પોતાની બલાઈથી
 જુડાઓનેથી જીતે છે. શેઠની આ ખુશખબતી ભરી પધરાંમણીથી આજે
 સાઈ શેહર હરખમાં આવ્યું છે, અને પોતાના એ નવા હાકેમના નેક
 દેદાર પેહેલી વાર નોવાને શેહેરનું તમામ લોક સામું ગયું છે.

શીરીન—પણ દાસી સાંભળ. બાહેર ખુશીના શોર છે. મારે
 ખાવંદ આવતો હશે. તું જા, અને તેને આવતા જોય કે મને આવીને
 તે વધાઈ કેહજે, હું તને નવાજશ.

[મેહર બાહેર જવા કરે છે—સાંભળી એખનેઝર હસ્તે ચેહરે દાખલ થાય છે—શીરીન
 તેને ભેટી પડે છે.]

શીરીન—(આગલ દોડી જઈ) સદાના ફત્તેહમંદ મારા હોનરમંદ

આવીંદ, તારી સદા ક્તેહ થાઓ ! ખુઆ તારી ક્તેહ તને સૌથી મુખારક છે.

ઝેખનેઝર—અને તે ક્તેહને માટે હું તું દેવરૂઆ દેવદારનોજ આભારી છું. તારી મોહબતભરી મીઠી યાદથી અને પાક યજ્ઞદાંએ આપેલી યારીથી આ વેલાની મારી ક્તેહ સૌથી વધતી કીર્તી હાથ કરી શકી છે.

શીરીન—અને તારી કીર્તીમાં મારી કીર્તી છે. તારાં સુખમાં મારું સુખ છે, તારાં નામમાં મારું નામ આમેજ છે. (કેકસ આવે છે.)

ઝેખનેઝર—કેકસ, મારી આ ચેહરેનમુન નાર તરફની મારી ગેરહા-જરીમાંની તારી ખાતરદારી સારૂ હું હેસાંનમંદ છું. (કેકસ નમે છે) આ-પણી ક્તેહના અવેજમાં મારી આત્મે ખુશી છે કે રૈયત આજનો રોઝ એક તેહેવાર તરફે પાલે, અને રંગ રામશનીથી સારૂ શેહેર ખુશબખ્શી-ભર્યો દેખાવ કરે. (કેકસ જવા કરે છે.) પણ સંજુર, જહાંબખ્શ અને તું સંભાલ રાખતે કે કોઈ પોહરેગીરો કે સરદારો આ તકનો લાભ લઈ કાંઈ સરાબથી મસ્ત થઈ સુલેહનો ભંગ નહીં કરે, અને આપણી રાંક રૈયતને સતાવે નહીં. આજનો દહાડો તું અને જહાંબખ્શ સરાબથી એ માટે ખીલકુલ પહરેજ રહે એવી મારી ખુશી છે. (કેકસ નમે છે—સઘડાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

એક રસ્તો.

(જંગાવેને કેકસ વાતો કરતા આવે છે.)

જંગાવે—પણ હું શું કરી શકું દોરત કેકસ ? તું મને શાંનો ઠપકો આપે છે ? મેં જ્યારે તોયું કે બાજુ બગી ને આપણી ધારેલી મક્કદ ધુલ મલતાં શાહેતો મારી એ હબસીનીજ તરફેણ ખેંચી, એટલે મેં ત્યાંથી શપથુપ ચાલુ મુક્યું.

કેકસ—તું બાયલો છે, જંગાવે. તું હીચકારો છે. એક હારથી હારી ખેસવું બાયલાઓતું કામ છે. જંગાવે, મને તારી દયા આવે છે, પણ સાથે વહી ગુસ્સોની ઉપજે છે કે તારે ખાતર હું આગલ થયો, હું જુડો થયો, મેં મેહનત કરી, અને આવી એક પરી સરખી નારને હાથ કરવાથી તું નામદની પેઠે હારી ખાઈ ગયો ! અરે જો એ ખેવકુક, તારી મનઝા હોય તો હજીબી આશા છે.

જંગાવે—(અચરતીથી) હજી? એટલે? શું શીરીન હવે પરણી ચુકી નથી? તું દેવાનો થયો છે કેકસ, હવે શું આચા હોય?

કેકસ—(દમથી) હવે તું લાંબી ટુંકી ટે-ટે કરે છે કે પાધરી પા-ધરી વાત કરે છે? નહીં વાત કરવી હોય તો સાંચો રસ્તો. મારાપર પાડ ખાડ કરે છે શું?

જંગાવે—(ગભરાધને) અરે નહીં રે દોસ્ત, તું એમ જરાજરામાં ચીરકાષ શું પડે છે જો? પણ હજી શું આશા છે વાં? શું શીરીનનો ભરથાર નથી?

કેકસ—છે ચાર, તારાં ને મારાં કમનસીબે છે, પણ તેથી શું થયું? જો સાંભલ, (તેનાં કાંનમાં લાગી) શીરીન એટલાજ વારમાં તેના ભરથારથી કંટાળી ગઈ છે.

જંગાવે—(અચરતીથી) હેં !

કેકસ—હવે હું ને પેં એ સૌ—

જંગાવે—છટ, છટ, છટ, હું માનતો નથી.

કેકસ—પણ માનવું પડેજ. માનવાનાં કારણો છે.

જંગાવે—(અધીરાધથી) અને તે કારણો?

કેકસ—પણ તારી જાણવાની ખુશીજ નથી ત્યારે વચ્ચે વગર અ-ગતે હું શું કરવા ભુંડો થાઉં? સાહેબ મેહરબાંન બાઈ, મારે આગલ વાત કરવીજ નથી. (જવા કરે છે.)

જંગાવે—(તેને પકડી) નહીં તોખી વાં?

કેકસ—હવે તોખી ને જોખી, બા આપણને તો કાંઈ ખખરજ નથી ને આપણી કહેલી વાત સાહેબનાં ધ્યાનમાં ઉતરતીજ નથી તો હવે શું? સાહેબ મેહરબાંન—(જવા કરે છે.)

જંગાવે—(અધીરાધથી) નહીં નહીં મને માફ કર દોસ્ત કેકસ. તું જાણતો નથી કે હું અસહીજ એવો ખેપરાહ છું? અને હવે તું મને ઉડાવા કરે છે ત્યારે મને તારી વાત જાણવાની ઘણીજ અધીરાધ થાય છે.

કેકસ—પણ હું કેહવશ તો તું નથી માનવાનો.

જંગાવે—નહીં હવે તો માનશ, ખચીત માનશ.

કેકસ—ત્યારે એટલુંજ રે કે એખનેઝરનો ચેહરો સીદા છે એટલે શીરીન હવે તેનાથી કમકમ છે ને કંટાલે છે.

જંગાવે—પણ એ સઘણું તેં કેમ જાણ્યું?

કેકસ—(ઢોંગથી હસીને) હા ! હા ! હા ! નાદાંન તે નાદાંન. અરે પણ તો આપણને જોવાને જોદાએ આંખો આપી છે ની ?

જંગાવે—હા.

કેકસ—તો પછી ? વલી મેં જોયું ? અરે ચાર વાત કાંઈ એટલીજ નથી—પણ ચાલ બા હવે તો મને વખત થય છે, સાહેબજી—(જવા કરે છે.)

જંગાવે—(તેને પકડી) અરે ચોભ રશીક જરા ચોભ. એમ શું કરેછ જો ? વાત કીધી તો તો પુરીજ કર.

કેકસ—(કંઠાલાના ડોલથી) અરે ચાર તું નહીં સમજેરે, તું નાદાન છે, વાત તારા કામની નથી.

જંગાવે—(તેને પકડી રહી) નહીં, હું સમજશ. મારેજ કામની છે, હું નહીં સમજશ તો તું મને સમજાવશે. પણ ખોલ ચાર હું અરજ કરું છું જે ખોલ.

કેકસ—વાર ત્યારે સાંભલ. શીરીન ઝેબનેઝરથી કંઠાલેલી કોઈ ખીજો સોધતી કરે છે.

જંગાવે—(ખુશાલીથી) ખરેખર ? ત્યારે તો તે મનેજ કણલ રાખવાની.

કેકસ—(હસીને) અરે એમ ભરોશો ભુખો ના રહે. વચ્ચે પેલા જાંહાંખશ છે ની ?

જંગાવે—હા ખરી વાત, એ પાપને કોઈ રીતે દૂર કરવું જોઈએ તેણે કેમ કરે ?

કેકસ—હવે તેખી હું તુંને શીખવું કે ? તું મને કેટલો કંઠાલો આપે છે. પણ વાર કાંઈ નહીં. જો, આજે શેઠેરમાં ગરાગનો રોઝ છે, પણ અમો સરદારોને સરાખની સખત મનાઈ છે, તેવામાં હું તારે ખાતર જોખમ ખેડી પેલા જાંહાંખશને કોઈ તાલતલાવતથી સરાખ પાછ ખુખ રોશનખાશદ કરી મેલશ, અને પછી તું આવી તેને ખીજવજે. તારે જોઈએ તો બે ચાર પાંચ ગાલ દેજે, કે પાંચ સાતેક ડોલખપરાક કરજે, તેનો કાંઈ મુજકો નહીં.

જંગાવે—અરે પણ તે મારા કરતાં જોરાવર છે તે ?

કેકસ—પણ હેમક, સરાખ પીશે ત્યારેખી તે જોર રેહશે કે ? સારું તો જોખંડી પેહેલવાંનેખી બેઅંદાજે પીતાં નાતવાન ખુદીયા કરતાં નું ઉત્તર ખતાવી મેલે, માટે હોસ્યારી રાખ. જાંહાંખશને હાંધી જવાનો

વખત થયો છે તે હવાણાં જશે, ને હું તેને હાંજ થોભાડી સરાખથી મરત કરીશ. હું તારા સાથે ધરથી નીકળતાં સધલો સરંજમ લેતા આવ્યો છું. (એક શીરોઈ ને બે ગ્લાસ કાઢી બતાવે છે.) જોયું આવ્યે? (એક પીણ નાની શીશી બતાવે છે) આ શીશીમાંનાં બે ચાર ટીપાં આ શીરોઈમાં ભેલતાં તે એટલો જલદ થાય છે કે પીનારને તે ઘડીએ જ તૈયાર કરી મેલે છે.

જંગાવે—મારે ખાતર તું કેટલું કરે છે દોસ્ત કેકસ? હું તારું શું અહેસાંન જાણુસ?

કેકસ—એવી ગાંડી વાત ના કર. જા હવે અહીંથી, અને થોડેક વારે તારા જેવા બે ચાર ખોરીયા આપરીયાઓને લઇને હાં આવજો.

જંગાવે—અને અમે તેને ગાયણ ગાઇ ખીજવશું.

કેકસ—તારે ગમે તે ને ગમે એટલું કરજો. પણ તું સાથે લાવે તેઓને બણાવી મેલજો હો કે કાંઈ ગડબડ થતાં તુરત પોઆરા માખી જાય. જા હવે. (જંગાવે જાય છે.) આ છુબખ ઠીક હાથ આવ્યો છે. એનાથી મારું કામ સરશે. આ નવાં ઘડેલાં ચોકકાંડું શું સેવટ આવશે તે કાંઈ કેહવાઈ શકાય નહીં, કદાચ જાહાંબખશ મરે કે જાહાંબખશનાં હાથપર એ મરે, ગમે તે થાઓ પણ શું થાય છે તે જોવાની આપણને તો મનહ છે. કોઈખી રીતે મારાં ખારીલાં જીગરનો ખાર ખાલી તો થવો જોઈએ, અને આ તેના એક રસ્તા છે, માટે હવે આપણે તૈયારી કરીએ. (બેસે છે અને નાની શીશી કાઢે છે) અરે ઠગારા રસ જો તું જીવલેણ હતે તો તારી ઠગાઈ ઓછી ગણાતે, પણ તું જીવ આપતોખી નથી કે જીવ લેતોખી નથી, પણ જીવ જોખમાવે છે એવી તારી ખુબી છે, અને તે ખુબીનો મને ખપ પડ્યો છે તો (દારમાં દારૂ ભેલે છે) બસ. ઘણું થયું. કામ સરશે. (અંદર જોઇને) ઓ લેઓ પેલોજ વખતસર આવે છે.

[જાહાંબખશ આવે છે.]

જાહાંબખશ—(કેકસ આગલ જઈ) કેમ રીક કેકસ હયાં શું કરે છે?

કેકસ—(અવાચી ખાઈ) આવ્યે જરા હવામાં ખેઠોછ.

જાહાંબખશ—(હસીને) ખેઠોછ! એકલો! કાંએ?

કેકસ—ખરું કહું તો દોસ્ત તારીજ રાહ જોતો હતો.

જાહાંબખશ—(અચરતીથી) મારી? કેમ વારું?

કેકસ—આજે રંગ રાગનો ખુશખખતીમર્યો રોઝ છે.

જાહાંબખશ—હા, તેનું શું?

કેકસ—તેણે એમ જો (ખાટલી બતાવીને) આપણે જરા સાથે—

જાંહાંબખ્શા—શરાબ નોશ કરીએ ? છટ, સરાબની તો આપણને આજે સખત મનાઈ છે.

કેકસ—અરે જરારે, કાંઈ ઘણો નહીં. એવો દહાડો ક્યારે ? માત્ર તારી ને તારી ઘણીઆંણી ને મારી ને મારી ઘણીઆંણી તથા નેક સરદાર ઝેબનેઝર ને બાંનું શીરીનની સલામતી લઈએ.

જાંહાંબખ્શા—(હસીને) અરે પણ તે તો છ ડોપટાં થયાંની !

કેકસ—હા.

જાંહાંબખ્શા—ના બા આપણાથી એટલો બધો તો નહીં પીવાય.

કેકસ—(મનસે) થોડો ઘણો ડેકાણે આવ્યો ખરો હો ! (મોટે વાઈ ચાલ ત્યારે છ નહીં ને ચાર.

જાંહાંબખ્શા—ચારખી નહીં ને પારખી નહીં, આપણે તો તારા સુખનને ખાતર બે પીજીએ તો પીજીએ.

કેકસ—વાઈ બે તો બે, ચાલ ચાર, તારાં પગલાંજ કાંઈ છે ?

[જાંહાંબખ્શા બેસે છે.]

જાંહાંબખ્શા—(હસીને) કેમ દોસ્ત, કાંઈ આજે છેક સુલીએ ચઢાવે છે ? પણ તપાસજો હો. વેક વેહેલો.

કેકસ—ગભરા નહીં, રશીક, હાં કાંઈ નહીં આવે. પણ લે. (સરાબ નામી આપી) આ તારી સલામતી.

જાંહાંબખ્શા—ના પેહલાં મારી નહીં. પેહલે નેક સરદાર ઝેબનેઝરની સલામતી.

કેકસ—અરે તેમ તો તેમ, ચલાવની.

[જાંહાંબખ્શા પીએ છે—કેકસ પીતો નથી.]

જાંહાંબખ્શા—(ખખાર મારી) ધ-ધ-ધણો મ-મજનો છે. દ-દ-દોસ્ત કાંઈ ગ-ગ-ગા.

કેકસ—હા ગાઈંછું. (બાજીએ) તૈયાર બાશદ ! ગગાના પદખી એ-ટવા વારમાં મોઢે ચઢવા માંડ્યા. (મોટે) પણ લેતી દોસ્ત, તું તો પીતો નથી.

જાંહાંબખ્શા—લ-લ-લેઉંછું ની. આ સ-સ-સરાબની શું છે એ-જમતી અસર કે એક પ-પ-પીએ ને બ-બીજું પસાર !

કેકસ—(ટકોરથી હસીને) હા બીજું પસાર ! પણ પી દોસ્ત પી.

[જાંહાંબખ્શા ધ્રુમ પીએ છે.]

જાંહાંબખ્શા—પણ તું બ-બાતો (સુધારીને) અરે ગ-ગાતો નહીં કે ?

પેદીજ-હા હા હા હા-ધરે જઈ-હા હા હા હા
 ખુણામાં-હા હા હા-શુમાંની, હા હા હા હા,
 ધરે જઈ ખુણામાં શુમાંની,
 મારતાં મરશે-હા હા હા હા-જંગમાં
 પેહેલવાં-હા હા હા હા પેહેલવાં જંગી
 ઇરાંગી-હા હા હા હા

[જાંહાંખશ ઘણા ચીરકાઈ જાય છે, તલવાર ખેંચી તેમનાં આગપર જાય છે.
 અને એક છોકરો લોહી લુહાણ હાલે પોકાર કરતો નાશી જાય છે—બી-
 જાંહાં ગભરાઈને શોર મચાવે છે—કેકસ શોર મચાવવામાં મદદ કરે
 છે—ગભરાટ થાય છે.]

કેકસ—(દોડતો ખુમ પાડી) સિપાહીઓ! સરદારો! ખુન! ખંડ!
 તોફાન!

[ખુનના પોકારો વાગી રહે છે—નામી શમશેરો સાથે ઝેખનેઝર ને થોડાક
 સિપાહીઓ દોડી આવે છે. જંગાવે અને બીજાઓ ગભરાઈને નાહસી જાય છે.]

ઝેખનેઝર—(દોડતો આવી) સખર! અએ નાપેકારો, આ શુ,—
 (જોષને-અચરતીથી) કોણ? જાંહાંખશ! કેકશ!

કેકસ—(નમીને) હા નામવર.

ઝેખનેઝર—શું આકૃત છે?

[જાંહાંખશનો દારૂ ગભરાટથી ઉડી જાય છે ને ખુણામાં ઉભા રહી ધુલે છે.]
 શું ખુન? આવા ખુશીભર્યા રોજે મારા અમલને પેહેલેજ દહાડે થોડાજ
 કલાકમાં ખુન? અને તેખી મારા સરદારોથીજ! જાંહાંખશ! (જાંહાં-
 ખશ જવાબ આપતો નથી) કેકસ!

કેકસ—(નમીને) સરદાર નામવર.

ઝેખનેઝર—તું સુદ્ધિમાં છે કે તેખી સરાખ વીધી છે?

કેકસ—તું નામવરના હોકમ પ્રમાણે મેં એક ટીપુંખી હોકપર મેલ-
 વાની ખેઅદખી કરી નથી.

ઝેખનેઝર—તો ખોલ સેતાખ કે એ શું ખીના ખતી? (કેકસ આ-
 નાકાંની કરે છે) કેકસ તું આનાકાની કરે છે. કદી નહીં ને આજે મારે
 ફરમાન અદા કરતાં તું ધીલ કેમ કરે છે?

કેકસ—ધીલ કરવા જોગજ ખનાવ છે, મારા સરદાર. નહીં અકકલમાં
 ઉતરી શકે એવી વાત છે.

ઝેખનેઝર—ખુલાશાથી જાહીર કર. ઉતાવળ કર.

કેકસ—તે વાત મને પુછવાનું મોકુફ કરો મારા મેહરબાન.

ઝેબનેઝર—કાંઝે, શું તે ઝેટલી બધી માઠી વાત છે ?

કેકસ—માંડી, ઘણીજ માંડી.

ઝેબનેઝર—ને તેમાં વાંક કોણનો છે ?

કેકસ—ઝેક રશીકનો.

ઝેબનેઝર—ને તે રશીક ?

કેકસ—મારો, તારો, શાહનો ને શાહનશાહનો રશીક છે.

ઝેબનેઝર—(ચીડથી) અને તે રશીક પણ ?

કેકસ—જાંહાંબખ્શ.

ઝેબનેઝર—જાંહાંબખ્શ ? ત્યારે શું અરેખર આ ખુન તેણે રડ્યું ?

કેકસ—હા નામવર.

ઝેબનેઝર—અને ત્યારે જાંહાંબખ્શની દયા ખાઈ તેની તકસીર છુ-
પાવાને તું આટલી આનાકાની કરતો હતો ? કેકસ, તારી આજની ચાલથી
હું નેહાઅત ખુશી છું, ને તું ઉપરનો મારો વિશ્વાસ આજે વધીને બે-
વડો થયો છે. શરાબ નહીં પીવાનું મારું ફરમાન તેં અદા કીધું તે ઠીક
કીધું, અને હવે વીગતવાર એહવાલ જાહીર કર.

કેકસ—તો તો સાંભલ સરદાર કે હું આ રસ્તેથી જતો હતો તેટલાં
જાંહાંબખ્શ છાકટો ખુંન થઈને કોઢેથી હાથમાં સરાખનો શીથો લઈ નિકલી
પડેલો, ને કાંઈ દારૂની બાહારમાં નાચે ને કુદે ને ગીત ગાય ને તોફાંણ
મચાવે. લોક તેની આજુપાસ તુરત ભેગું થયું, અને પછી લોક કાંઈ થોભે ?
તેઓએ તેને ચીડવવા માંડ્યો અને ગીત રંગપરથી તેઓ બોલાચાલપર
ઉતરી પડ્યા, બોલાચાલપરથી ગાલાગાલી, ગાલાગાલીપરથી મારામારી ને મારા-
મારીપરથી વાત વધીને હયાં ખુનામરકી થઈ રહી. (ઝેબનેઝર વિચાર કરે છે.)

ઝેબનેઝર—(જાંહાંબખ્શ તરફ ફરીને) જાંહાંબખ્શ તારી તકસીર
ઘણી માઠી છે, અને જો તારી જગ્યે કોઈ ખીજે હતે તો હું તેને આ ખુન
માટે ગદન મારવાનો હોકમ ફરમાવતે, પણ તારી આગલી સઘલી સાલે-
સાઈ, ભલમણસાઈ ને ચકીનદારી મને યાદ આવે છે, અને આ તારો
વાંક મારી સત્તા હેઠલ પેહેલો તેમજ છેલ્લો છે, સમજી હું તને માફ કરું
છું, ને તને સજામાં માત્ર તારા આદ્વાપરથી બરતરફ કરું છું. તું આજથી
મને તારું માં બતાવીશ નહીં. (યુરસામાં જતો રહે છે.)

કેકસ—બસ ? બરતરફ ! ખોચારું બોકરું વચ્ચે વિંધાઈ ગયું. ચાલો,
તેની સરજત એમજ મરવાની હશે. (જાંહાંબખ્શ આગલ જઈ) કેમ દોરત
એ શું થેલાં ? એક બુઢીયા પેઠે રડવા શું ઉભો છે ?

જાંહાંબખશ—(રડતા) ઝો ક્રેકસ, મારું નખખાદ વલી ગયું. મારું નાક ગયું, મારી હોરમત ગઈ, મારો ઓઘો ગયો, અને તે ઉપરાંત ઝેબનેઝર જેવા સાલેસ સરદારનો વિશ્વાસ સદા સુધીનો ઝાહી દીધો ! રે સરાયે મારું ખાતું ખરાબ કીધું !

ક્રેકસ—જરા ધીરજ રાખ, તું રડે છે તેથી મને ખી કાંઈ સુજતું નથી. આપણે ધીરજથી કાંઈ એનો ઉપાય સોધીએ.

જાંહાંબખશ—ઉપાય ? ઉપાય છે ?

ક્રેકસ—હા એક છે. મને હવણાં વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઝેબનેઝરની ખાતું શીરીન પાસેનું જ એ સુંદરી આ સરદારની સરદાર છે, ને ઝેબનેઝર તેને ઘણી આહતાં તેનો પડતો ખોલ ઉપાડી લેવાને હંમેશ તૈયાર રહે છે, માટે ત્યાં તું જઈને તે અખલાને ઓઝરખાહીથી તેના ભરવારને સમજાવ કહે. એકાંતમાં વાત કરી લેજે. ગુઠણપર પડજે—માનથી તેણીનો હાથ પણ સુંમજે, અને કાઢખી રીતે તે બલી અખલાને તું તારા લાભ માટે જીતી લે.

જાંહાંબખશ—(ખુશાલીથી) કેવી કીમતી—કેવી સારી સલાહ !

ક્રેકસ—ઝેબનેઝરને તારી સાંખે બને એટલું મેં થોડું કહેલું છે, ને તેથી એણે ઘણી જીજી પુછ્યું ત્યારેજ ફરજના માર્યાએ કહ્યું છે, માટે હવે તું જા, દીલ ના કર.

જાંહાંબખશ—હું તારો સદાનો ઉપકારી છું. (દોડી જાય છે.)

ક્રેકસ—(એકલો) વાહ ! આએ ચોકડું આખાદ ખંગ ખેસી ગયું ! શું કરવા ધારીએ છું ને શું થઈ જાય છે. ગોયા હુદસ્ત પોતે મને મારી મકસદ પાર ઉતારવામાં મારી આપવા આગલ પડે છે. જાંહાંબખશ શીરીનને એક અરજ કરશે કે તે વલી એવી ભાલી છે કે એક ખોલમાં તેના ખચાવમાં ખોલવા કબુલ થઈ જશે. વલી હું ખીજ ખાજુએથી તેણીની દાસી મારી આરત મેહરને તે વાતની માદ આપવા કહ્યા કરીશ, અને હું ઝેબનેઝરના કાંન ભરવા માંડું કે શીરીન ને જાંહાંબખશ વચ્ચે તો આડો વ્યબહાર છે, ને શીરીન તેવામાં જાંહાંબખશના ખચાવમાં ઝેબનેઝરને કંટાલો આપ્યા કરશે એટલે પછી જોઈ લેજો તમારો ! ઝો અદખાઈ ! અદખાઈ ! તું મારા જીવનો સરદાર છે, અને હું તારો ફરમાનબદાર ગુલામ છું. (જતા રહે છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

ઝેબનેઝરનું ઘર.

[શીરીન અને મેહરશીમીન આવે છે.]

શીરીન—હા દાસી, મારા ભરથાર વના મને એક ઘડી સોહવાનું નથી. તું તારા ભરથારના ખ્યારમાં સુખી નહીં હશે તેથી મારી લાગણીએ તું કદાચને ખ્યાખર સમજી નહીં શકતી હોય, પણ તેથી મારા ખ્યાવંદની ગેરહાજરીમાં મને ઉપજતી ખેચેની દુર થતી નથી. દાસી કાંઈ ગા. મારા ભલા ભરથારની સીકતમાં કાંઈ ગા અને મારું મન રીઝવ. (ખેસે છે.)

મેહરશીમીન—હું ગાઉં છું ખાઈ.

(ગાય છે.)

ગાયણ.

“લાલ કંઝેસે ઝલકે”—એ રાહ.

‘તાજ શીરે ઝલકેરે હીરા જરથી’

અહો સરદાર—તાજ શીરે.

નેકી ભલાઈ સાલેસાઈમાં પુરે,

રાજ રૈયતનો આધાર—તાજ શીરે.

શ્રેહનશાહ જેવી ઝલકે પેશાંની,

દુઃખીયાંની દાદ લેનાર—તાજ શીરે.

‘રહો સલામત રોજે હસરતક’

રાખો સલામત દાતાર—તાજ શીરે.

[ખાણું થોકાય છે.]

શીરીન—દાસી સખર, આપણું ખ્યારણું થોકાય છે, જો કોણ છે.

[મેહર ખાણું ઉઘાડે છે—જાંહાંખજશ આવે છે.]

જાંહાંખજશ—અમે ખાણુંઓની ખાણું, તારા પાક એકાંતવાસમાં વગર ચેતાવવે આવી ખલલ કરવા સારું હું શરમીદા છું. મારી એક અરજ—

શીરીન—ભલા જાંહાંખજશ, તારાં અત્રે આવવાની મક્કસદ હું પામી ગઈ છું. જવાંન દલેર હું તારાં દુઃખથી દુઃખી છું.

જાંહાંખજશ—નેક કેરદાર ખાણું, તારી એટલી ખથી મેહરખાંનીને હું કોઈ રીતે લાયક નથી. એક સમ્મેતાંન ચોઘડીએ મને ઉંઠું સુખ પડ્યું, અને હું મારા ભલા સરદારનો હોકમ લુલ્યો, પણ તે કમખખત પલથી હું અતી હેરાન છું. ઝેબનેઝર જેવા ભલા સરદારનો ખ્યાર અને વિશ્વાસ

ખોહી દેવાનું હુઃખ મને અતીશે લાગે છે. અગર તું નામવર મારા ખયા-
વમાં ખોલી મારી એ એક ખતા માફ કરાવે તો—

શીરીન—તું ખેરીકર રહે ખીરાદર. તારા સદગુણો વિશે મને હમેશ
ઉંચો વિચાર છે, કેમકે મારા ખાવંદ તારી દલેરી અને સારા ગુણોની
ઘણીક સીકત મારી આગલ વારંવાર કરેલી છે. તું જા અને નચીત રહે.
આવતા ત્રણ રોઝમાં એ મારા ભરથારનો તુંએ ખોહી દીધેલો પ્યાર અને
તારો આધિ જ્યાં તુલક હું મેલવી આપીશ નહીં ત્યાં વેર હું નીરાંતે
ખેસીશ નહીં. (સામે જોઈ) પણ થોભ જવાંન, સામેથી મારો ખાવંદ અને
કેકસ આવેએ. હું હવણાંજ તારી હજુરમાંજ તારે લગતી અરજ ગુમડું ?
જાંહાંખપ્પશ—(ગભરાઈને) નહીં નહીં ખાનું, મારી ખેહાઈ પછીથી
એ સરદારના એહરાસમ જોતાં મને શરમ પેદા થાય છે, માટે મારી ગેર-
હાજરીમાં તું મેહરખાંન મારાપર દયા કરજે. હાલ તો મને રૂપસદ કર.

શીરીન—જેવી તારી મરજી.

[તેને એક રસ્તે મોકલી આપે છે.—ખીજે રસ્તે ઝેબનેઝર અને કેકસ વાત
કરતા દાખલ થાય છે—કેકસ અંદર આવતાંજ ચોકવાના ઢોંગ કરે છે.]

કેકસ—(ઢોંગથી) હું એ ઠીક નહીં.

ઝેબનેઝર—શું છે કેકસ, શું ઠીક નહીં ?

કેકસ—(ખેદરકારીથી) નહીં, કાંઈ નહીં જરા—

ઝેબનેઝર—વારં હવણાં મારી શીરીન પાસેથી પેલો જાંહાંખપ્પશ ના-
હસી ગયો ?

કેકસ—જાંહાંખપ્પશ ? નહીં નામવર સરદાર તે એવું કરમ કરે નહીં.

ઝેબનેઝર—કેવું કરમ ? એ તું આજે સઘલું શું બકે છે ?

કેકસ—(ઢોંગથી) હું સરદાર હું-હું ?— (આનાકાતી કરે છે.)

શીરીન—(ઝેબનેઝર આગલ જઈ) વહાલા એ ક્યારનો એ ખુ-
ણામાં શું વાત કર્યા કરે છે ? તારી વાટ જોતાં જોતાં મારી આંખ દુઃખી
આવીને ! પણ જાંતી, હવણાંજ એક અંરજદાર તું પાસથી કાંઈ માંગી
લેવા મને અરજ ગુમડી ગયો છે.

ઝેબનેઝર—વારં હવણા હયાંથી ગયો તે જાંહાંખપ્પશ હતો વહાલી
શીરીન ?

શીરીન—હા મારા ખાવંદ, અરેરે જો તે કેવો નીરાશ અને ના
હમેદ થઈ ગયો છે. તેં તેના આધિ લઈ તેના ઉપરથી તારો વિશ્વા-
સ ઉઠાડી મેલવામાં તેની આગલી ભલામીએને અચ્ચીત ગેરબનસાફ કર્યો
છે. મને ખરેખર તેવું ધણું લાગે છે, મારા ભરથાર.

ઝેખનેઝર—(લગાર શરૂ થતા શક્ય) કોણનું ? જાંઠાંખખશનું ?

શીરીન—હા જાંતી. જે તે પેલા આલી જાય છે. હું તારી રજા-થી તને પાછો ખેલાઉં ? તને આજે બપોરે આપણે સાથે જમવા રાખીએ.

ઝેખનેઝર—(લગાર ઉઠાસીથી) હવણું નહીં, બહાલી હવણું નહીં.

શીરીન—પણ હવણું નહીં તો રાતે, રાતે નહીં તો કાલે બપોરે.

ઝેખનેઝર—નહીં બનશે, શીરીન નહીં બનશે.

શીરીન—પણ કાંએ નહીં ? ત્યારે ક્યારે બનશે ? જો બહાલા, મા-ણસ બુલ સારંજ સરખાં છે માટે તું એટલી એક પેટેલી તેમજ છેલ્લી-વારની તેની નખલાઈ તેને માફ કર. તું તેના પર નાહક એટલે ખફા ના થા તને તને પોતાને આતેર નહીં તો મારે આતેર માફ કર.

ઝેખનેઝર—જા વારે તું હક કરે છે તો તારે આતર તેને માફ કરશ.

શીરીન—પણ કપે દહાડે ? આજે ? કાલે ? વારે પરમદહાડે ? કપે દહાડે જાંતી ? જો ત્રણ દીવસથી વધુ વીલંબ તું ના થવા દેતો.

ઝેખનેઝર—(લગાર ચીડથી) હવે તો તું મને કંટાલો ખવાડે છે, શીરીન.

શીરીન—(કુઃખથી) તું મારાથી કંટાલે છે મારા ઝેખનેઝર ?

ઝેખનેઝર—(ખ્યારથી હસીને) તારાથી નહીં પણ તારાં ઘણાં ખોલ-વાથી ખ્યારી હું કંટાલું છું. (તેને ખોસો લઈ) આલ ખસી જા. તેને કપે દને હું માફ કરી તેનો ઓઢો તેને સપુરદ કરીશ તે હું હુવણા નથી કહી શકતો, અને હાલ મને આપણા આ જના કેકસ સાથે લગાર કામની વાત કરી લેવી છે માટે હાલ તો હયાંથી જા.

શીરીન—હું તામે છું મારા આવંદ. (જતી રહે છે.)

ઝેખનેઝર—(તેની પછવાડે શક્ય ટીકીટીકીને) એ શું બનાવ છે કે-કસ ? (કેકસ વિચારમાં ઉભો રહેવાના ઢોંગ કરે છે અને જવાબ નથી આપતો) કેકશ ! (ચીરડાઈને—મોટેથી) કેકસ ?

કેકસ—(ચોંકીને) જાંઠાંખનાહ-અરે (સુધારીને) સરદાર નામવર.

ઝેખનેઝર—કેમ બેહરો થયો છે શું ? જવાબ કેમ નથી આપતો ? ત્રણ હાંક માર્યા ને ! શું વિચારમાં છે ? એ તું મને શું કેહવા જતો હતો ?

કેકસ—હું ? નહીં કાંઈખી નહીં. (બેદરકારીથી) પણ વારે સરદાર શું આ જાંઠાંખખશને તારાં ઘરમાં આવજાવ છે ?

ઝેખનેઝર—જાંઠાંખખશને ? મારાં ઘરમાં ? નહીં, કશીખી નહીં. કેમ વારે ?

કેકસ—નહીં રે અમસ્થોજ. સેહેજ પુછતો હતો.

ઝેખનેઝર—અમથો અને વલી સેહેજ કેમ હોય ? એવું તે અમ-
થું પુછવાહું શું હોય ? કેકસ, તારાં મનમાં કાંઈ વાત છે, કાંઈ ભેદભેરલી
વાત છે, તે મારે લગતી છે, અને તું મને તે કેહતાં અચકાયછે યા શરમાય છે,
પણ રે ખોલ સેતાખ. (ઉસ્કેરાઈને) તું આપણે ઘરમાં આવ્યા ત્યારે જાંહાં-
ખખશને ઘરમાંથી જતો રહેતો જોઈ ખોલ્યો કે એ કીક નહીં તે શું ? હ-
વાણું પણ તું અવારનવાર મારું મન વેહેમાવનારા સવાણો કરે છે તેનો
ખાએસ શું ? શું જાંહાંખખશ ઈમાનદાર નથી ?

કેકસ—ઈમાનદાર ?

ઝેખનેઝર—હા ઈમાનદાર. તેમાં એવડો અચરત શાનો થાય છે ?
શું છે ?

કેકસ—શું છે ?

ઝેખનેઝર—અરેરે કેકશ, તું આજે દેવાંનો થયો છે શું ? મારા
સવાણોના પડથા કેમ તું મારે છે ? હું પુછું છું તેજ તું પાછું શાનું ખોલે
છે ? એ કાંઈક દુઃખની અગમચેતીથી મારું હાડ કુજવા માંડે છે. અરેરે
ખોલ સીતાખ, શું મારી સામે કાંઈ દગો છે ? કાંઈ બેવફાઈ છે ?

કેકસ—ભલાં માણસો બધાંઓને પોતાનાં જેવાં ભલાં અને ઈમા-
નદાર સમજે છે. રસ્તે જતો ચોર સામેથી આવતા સારા માણસને બાઝે
વખત પોતા જેવોજ ચોર સમજી લેછે તેમ તું નામચર ભણો છે એટલે
તું સૌને ભલાં ગણે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

ઝેખનેઝર—હવે તો તું મને ખરેખરી ચીડ ચઢાવેછ કેકસ. (ચીર-
ડાઈને) શું તું નથી ખોલવાનો ?

કેકસ—પણ ખોલું શું મારું કપાલ ? શું ખોલું ? કાંઈ ખોલવાનું
હોય તો ખોલું કે નહીં ?

ઝેખનેઝર—(ઘણા ચુસ્સાથી) હા યુનેહગાર, મેં તુંને મારો મિત્ર-
માંની લીધા તે શું આને ખાતર ? મારી ધોર બોદાય છે ને તું ખોલ-
તો નથી ! તારી જાંણે જાંણે મારું ઘર લુટાય છે ને તું ચુપ રહે છે ?
મારી હોરમત વેચાય છે ને તોપણ ખરી વાત જાહેર કરતાં તું નીચ
આનાંકાંની કરે છે ?

કેકસ—(નમીને) માંફ કર સરદાર, પણ જે વાતમાં મારી પુરેપુરી
ખાત્રી નથી, અને અમથા હજીતો શક છે તે શક તને કેમ કહું ?

ઝેખનેઝર—અરે શક તો શક, પણ મને જાણવ કે તે શું છે ?

કેકસ—પણ નામવર સરદાર તે સાંભલતાં તારું દીઠ દુઃખારો, મારા ખાલી શકપરથી તું નાહક કદાચ દુઃખી થશે. તારું સુખ જવું રહેશે. તારી માહુબત મરણ પામશે. હજીખી મારું માન, ને તે શક જાંણવાથી હાય ઉઠાવ ! મારાથીખી કાંહના કાંહ તારા દેખતાં એ વાતના ઇસારા થઈ ગયા. (મનસે) જેમ ધણો તવલાવશ તેમ ધણો અધીરો પડશે, ને અંતે જ કેહવશ તે સધલું સાચુંજ માનશે. હા—હા—હા.

ઝેખનેઝર—નહીં મને કશું થશે નહીં. તે માત્ર શકોજ છે એમ માંતી હું સંતોષ પામશ. પણ ખોલ, બસ ખોલ, ગમે તે થાય પણ ખોલ.

કેકસ—ત્યારે સાંભલ કે તારી શીરીન ને જાંહાંખજશ વચ્ચે તો—

ઝેખનેઝર—(અધીરાઈથી) આઠો વ્યવહાર છે? (ધણાંજ દુઃખથી) ઓ આ હું શું નવી ગજબની વાત સમજું છું ! મારા કાન કુટી નથી જતા ?

કેકસ—સરદાર, એ શું પેલાં ? યાદ રાખ કે એ વાતનો મારા ખાલી શક છે. કદાખી હજીખી એ ખોટી ઠડે. પણ ખોટી થવાનો હવે સંભવ રહેશે તો નથી. તારી શીરીન હવણાંજ કહી ગઈ કે તેને જાંહાંખજશનું ધણું લાગે છે ! અને જેણે પોતાના જણેતા આપને ઠગ્યો તે પોતાના પરણેતર ભરથારને—

ઝેખનેઝર—(ચુસ્તીથી) ચુપ રહે હુમક. (ઠંડો પડીને) પણ નહીં તને એવું ખોલવા ખાતર ઠપકો ઘટતો નથી. ઠપકો મને—મારાં હીણાં નસીબને ઘટે છે. પણ ચિંતા નહીં, હજીતો એ શક છે, તો હું મન મોડું કરું છું. (હસે છે) હા—હા—હા—હું જેવા ને તેવો સુખી અને ખુશી છું.

કેકસ—નહીં સરદાર તું દુઃખી છે.

ઝેખનેઝર—ના, કશોએ નહીં.

કેકસ—પણ તોખી તું ને દુઃખી થવાને કારણ છે ખર.

ઝેખનેઝર—(દુઃખથી) ઓ કેવી દુઃખભરી યાદ ! કેવો દુઃખ ભરેલો દગો ! મારું મગજ ફરે છે. (આંખે હાથ ઢાંકે છે.)

કેકસ—અમથા શકપરથી શું કરવાને એટલો દુઃખી થાયછ વારું સરદાર ? તને દુઃખી થવાને પુરત વેલા કશું કારણ નથી.

ઝેખનેઝર—કારણ નહીં ? ઓ મારા જેવા હીણાં નસીબવાલાઓને માટે કુંવારી જીંદગી એક ખરો આશીરવાદ છે. હું મારી પરણેલી અવસ્થામાં પરતાઈને દુઃખી થાઉં છું. કેકસ, તું તારી તપાસો જરી રાખજે.

જેબી તું જોય યા સાંભલે તે દરેક ખારીકમાં ખારીક હકીકત તુરત મારા આગલ આવી ખ્યાન કરજે. હું પોતે પણ એ મારી નાપેકાર એરતની દરેક હીલચાલ ધણાં ધ્યાનથી તપાસવાને આજથી કસમ લેઉં છું.

કેકસ—અને તમ કરવાની હવણાં એક અચ્છી તક પણ હાથમાં છે સરદાર. તું હવણાં ને હવણાં જાંહાંખજીને એલ્લિ પાછો આપતોજ ના, ને શીરીનને હાથતાલી આપ્યા કરજે, એટલે જાંહાંખજીના ખચાવમાં શીરીન શું શું ખોલે છે, અને જે જે ખોલે છે તે કેવાં જોશથી અને કેવી લાગણીઓથી ખોલે છે તે સાંભલવાથી પણ આપણે ધણું પાપ પકડી કાઢી શકશું.

ઝેખનેઝર—એ પણ ધણી ખેડેતર સદ્ગાહ છે. હું તારો આભારી છું. (સામે જોઈને) પણ તે પાછી આવે છે. આપણને હજી વાત કરતા ઉભેલા જોઈ તે કદાચ પાંખી જશે. તું આ રસ્તે જતો રહે. (કેકસ ના-હસી જાય છે) તે આવે છે. ઓ! તને જોતાં હવે મારાં હાડ અકડી જાય છે. આવી મુંદરતામાં સલો? આવી ખુબસુરતીમાં ફરેખ? હું માનુંજ કેમ?

(શીરીન આવે છે.)

શીરીન—(ઝેખનેઝર આગલ દાડી આવીને) કેમ બહાલા તું હજી અંદર આવ્યો નહીં? (તને ગમખાર જોઈને) એ આજે શું છે? ત્યાં ખાતું ક્યારનું ટાડું પડે છે!

ઝેખનેઝર—ખાતું મારે ખાતું નથી.

શીરીન—(દુઃખથી) કાંએ કાંએ, શું છે મારા જીવના જીવ? શું જીવને અસુખ છે?

ઝેખનેઝર—(ખાજુએ) કેવાં ફેલ! કેવો ફરેખ! (મોટે હા-નહીં, જરા માફ માંધું ફરે છે, માફ મગજ ગુંમે છે.

શીરીન—અરેરે અફસોસ એ શું આફત? હું શું કરું? આ રમાલે લગાર માંધું તાંણીને ખાંધ. (રમાલ આપે છે.)

ઝેખનેઝર—(રમાલ ફેંકી દઈને) છટ, ઘણો નાંધલો છે. ખસ મને અંદર જવા દે.

શીરીન—હું તારી સાથેજ છું દેલજાન. તારાં જીવને અસુખ તે મારા જીવને અસુખ, તને દુઃખ તો મને દુઃખ. ઓ દાદગર, મારા બહાલાને બહાલો આરામ આપ! (જતાં રહે છે—મેહર આવે છે.)

મેહર—(એકલી) એ છે શું? કાંઈ સમજ પડે? શેકતો મિત્તજ

અને બોલવું ચાલવું આજ મને તો ઓર તહરાંતું લાગે છે. કાંઈ ગમ-
ગીન—પણ આ શું ? (ઉંચકીને) શેઠાંણીનો રમાલ ? શેઠ પોતાના નેકાની
એક પાક યાદ તરીકે સદા સાથે રાખવાને બાઈ શીરીનને ભેટ કરેલો રમાલ !—
પણ સજ્જર એ રમાલ હયાંથી પડ્યો પાથો ત્યારે તો વહી મને ખીજી વાત
યાદ આવે છે. રોજ થાયછે ને પેલો મારો ખાવંદ કેકસ એ રમાલ કોઈ
રીતે ખાઈની નજર ચોરીને લઈ આવવાના મને કાલાવાલા કરે છે. (ર-
માલ ફેરવી ફેરવીને જોઈને) રમાલમાં એવું તો કાંઈ નથી, તો તે બેઅ-
કલીને એ રમાલનો શું અપ પડ્યો હશે ? એક આદી પણ સાચી ભેટ
છે, ને તે ઉપર આ ખુંણામાં એમનેઝરતું નામ છે તે વના ખીજું તો કશું
નથી, ત્યારે એ શું કરવા માંગતો હશે ? (બેદરકારીથી) જો હશે તે, મા-
તીદા મનીખની વાતમાં બેરંગ્યોએ માથું મારવું નહીં જોઈએ. બાઈને
પાછો આપવા કરતાં જ્યારે પડ્યો પાથોછે ત્યારે તો તે માથું ખાઈ જ્યા
કરે છે તો તેનેજ આણની કે તેને નીરાંત વહે. બાઈ પુછશે ત્યારે કાંને
હાથ મેલશું.

(કેકસ આવેછે.)

કેકસ—કેમ મેહર હયાં શું કરે છે ?

મેહર૦—(મિલજળથી) વહી શું કરે ? ઘરનો ધંધો.

કેકસ—વારૂં તે તો હશે, પણ મેહર હજી તું મને પેલો રમાલ નથી
મેલવી આપતીની ! હજી તને વધારે કાલાવાલા કરાવવા છે કેમ ?

મેહર૦—પણ તે રમાલ હું તારે ખાતર ચોરી કરવા બહાં શું ?

કેકસ—તને ચોરી કરવા કોણ કહે છે ? પડ્યો પાથે તે આપણો
માલ. જાણુ ધારકે શીરીન ખુરસીપર મુકોને બુલી ગઈ ને તે તું મને
હરસે લાવી આપે તે કાંઈ ચોરી નહીં, તે તો સાહુકારી છે ! (ખાજુએ)
સાહુ ચોરી છે.

મેહર૦—પણ વારૂં તે રમાલને લઈને તું શું કરશે ?

કેકસ—તે હું તને પછી સમજાવશ. પેહેલાં મને રમાલ લાવી આપ.

મેહર૦—એમ છે ? તો તો જો આ રમાલ. (ખતાવે છે.)

કેકસ—વાહ વાહ, એજ, આપની તો ખ્યારી.

મેહર૦—પણ કેકસ વારૂં તું શું મને ચાહે છે ?

કેકસ—સાહુ છું ? અરે મારી બહાલી કામ પડે તો મારે ખાતર
તને આગમા આખી બાલીને ખાખ કરી નાંખું. અરે બુલ્લો (સુધારીને)
હું તારે ખાતર બહીને ખાખ થાઉ, પણ આપની તો.

મેહેરો—લે અને હવે મને જણાવ કે એનું શું કામ છે. (આપે છે.)

કેકસ—ચાલ ચાલ રાંડ ઝાકણ, કાંઈ ધરનો કામ બંધા બદલો છે કેની ? નીકલ હયાંપી.

મેહેરો—પણ મને તું કેહેવાનો હતો તે ?

કેકસ—કલ્યુની કે કટકટ નહીં જોઈએ, રાંડ કોકટ. ને જોરે આ રમાલ તં મને આપ્યો તે જો કોઈને કલ્યુ કેની તો સાંખી તું જ ફસી મરશે, ને ચોરીના વાંક માટે સરદાર એબનેઝર તને ગરદન મરાવશે.

મેહેરો—(જતી જતી) ધાટકી દેવ. હું એને ખાતર નાહક ચોર થઈ અને પાપ કીધું. મારી બહી શેઠાણીનેજ લઈ જઈ આપ્યો હતો તો સાચું થતે.

કેકસ—(એકલો) અંતે આ રમાલખી હાથ આવ્યો. હવે શું જોઈએ ? પ્યારના ફટકાએની સઘલી તૈયારીએ થઈ ચુકી છે, હવે તે લગાવવાનોજ વીલંબ છે. જ્યાં વાર છે ત્યાં વેલો વધતાં વાર લાગવાની નથી. મારી અદખાઈના અંગારને હોલવીને ઠંડો પાડવા ચોપાસ સાંધણોતું ઠંડું આવ્ય છે તો હવે ચોકડું પાધરૂં બેસશે. એક હાથપર હું એબનેઝરને સમજાવતો રહીશ કે તે જાંહાંબખશને એદિદા આપશેજ નહીં, ને ખીજા હાથપર જાંહાંબખશને શીરીનને કાલાવાલા કરતો નહીં અટકાવવાને પણ રોજ સમજાવશ, એટલે શીરીન પોતાની બલાઈમાં એબનેઝરને જે કંટાલો આપશે તે તે હબરી પોતાની ભાલાઈમાં જાંહાંબખશ તરફના તેણીના પ્યારથી થતું સમજશે. તેમાં વહી આ બક્ષીશ-રમાલ હું જઈને જાંહાંબખશના હાથમાં પડે તેમ કરું, અને એ રમાલથી કદી છુટી નહીં પડવાનો એબનેઝરનો શીરીનને હોકમ છે એટલે તેજ રમાલ જાંહાંબખશના હાથમાં હું ખોલખાવશ, કે પછી તો એ હબસી ખુનપરજ ચઢવાનો ! ને ખુનામરકી થશે એટલે આપણને ટાઢક વલશે. (જતો રહે છે.)

પ્રવેશ પાંચમો.

જાંહાંબખશનું ઘર.

[શહેરીયાર સુતેલો દેખાય છે.]

શહેરીયાર—(ઉઠીને આંખ ચોલીને) યે ! એ હું થીજ ? હજી તો હવાણાં રાત પડેલી ને જ હુતેલો ને આ ચડપ દેતી કે લઈ કરીને

આંખ હંધી ગઇ તો પાછી હવારાં હવાર ! તરે આજે રાતે રાત પડી
ઓહ કે ઓહજ ની મરે ? પણ એ કાંઇ હારી વાત નથી. જો એમ
રોજ ઇફા રાતે રાત ની પરે તો પછી હુવાનું કેમ ફાવહે ? (સાંમે જોઇ)
ઓ પણ ઓહયો કોણ આવે ? (યાદ કરીને) હા હા. તે દીહ પેલો પારખ
કહી ગીએલોની જે તેનો હેઠ-કોણ જો ?—હા ઓહયો જંગ-જંગ-જંગલી
આવવાનો છે તે હેટ જાહનમખહને મરવા આવેલો દેહુ ! (હે છે-રસ-
તમ જંગી આવે છે) આવો હાખ ! આવો હાખ ! હાખનું નામ હેટને
કેવું જે જંગલી છેની ?

રૂસ્તમ—(ચુસ્સાથી) શું. જંગલી કોણ ?

રોહિરી.—તે ઓહયો તમારા હેટનો પારખ કઇ અએલો કે એ તો મારા
હેટનું નામ છે.

રૂસ્તમ—અરે હેમક, મારું નામ તો રૂસ્તમ જંગી છે.

રોહિરી.—તેહત્તો, વહી મેં હું કીએલું તરે ? રૂસ્તમ જંગલીત તો.

રૂસ્તમ—(તેને મારીને) નીકલ નીકલ ગમાડ, જ દોડ તારા શેકને
જલદી મોકલી દે.

રોહિરી.—(જતો જતો-બાજુએ) હું લે ! એણાના તો વરી હાથના
છુટા દેહું તો ! (જતો રેહ છે.)

રૂસ્તમ—(એકલો) મારો આ પુરાંનો રશીક જાંહાંખખશ રાજનાં
મોટા વગ પામવા પછી પરણ્યો, અને મને ખરતો કીધો. એ પ્રથમથીજ
ધણો અદખો છે એટલે એ એની ઓરત ઉપર વીહીલો પડી જતો હશે,
પણ ખામખા એની ઓરત કેવીક છે તે નજરે નજર જોવા અને એનો
રકાસ કરવા હું છેક હયાંવેર આવ્યો છું. એની દોસ્તીપર મને વિશ્વાસ
છે ને તેથી હું જાણું છું કે એ ગમે એવો ખોજવાશે પણ કજીઓ કર-
વાનો નથી, અને એ કજીઓ કરેા યા ન કરેા, પણ એની ઓરત કોણુછે,
કેવી છે તે સધલું નજરે જોઇલીધા વના હું હયાંથી હઠનાર નથી. (જાં-
હાંખખશ આવે છે તેને) ઓહો દોસ્ત જાંહાંખખશ ! કેમ છે રશીક ? મને
જોઇને ખુશી તો છે ? તારી નેક કેરદાર ઓરત કેમ છે ?

જાહાંખખશ—(બાજુએ) ખાનું ખરાખ ધાય એનું, આવતાંને વાર
ઓરતનીજ વાત ! (મોટે) સૌ સાઈ છે દોસ્ત, પણ તું ઘણે કઠંગે વખતે
આવ્યો. હવણાં તો તું પાછો જ.

રૂસ્તમ—કેમ કેમ દોસ્ત, હું તારાં ઘેર વેર આવ્યો તો મને પાછો
કેમ કાઢે છે ?

જાહાંબખ્શ—પાછો જવું જ પડ્યું. મારો જીવ દલગીર છે.

રૂસતમ—(ખાજુએ) ડીક તાલ તો ગોઠવ્યો જાય છે હો ! (માટે) કેમ વારું દોસ્ત, જીવ શાએ દલગીર છે ?

જાહાંબખ્શ—તો તું ને ખબર નથી ? મં મારો આધવા ખાહી દીધા છે.

રૂસતમ—અને તથા તો હું ખાશ આખો. તારી સાથે મહીના બે મહીના રહીને તને દીલાસો દેવા કરવા ખાતર તો હું આખો અને તું મને પાછો કાઢે છે રશીક ?

જાહાંબખ્શ—(ગભરાઈને) મહીના બે મહીના ! એ તું શું કહે છે ?

રૂસતમ—હા, પણ ઈટલો ગભરાય છે શાંતો ? એક પુરાંના દોસ્ત મલવા આખો તો તારે ઓર ખુશી યતું નોંધ્યો. પણ વાર તારી ઓરત ક્યાં છે ? અંદર છે કે ?

જાહાંબખ્શ—નહીં—હા—નહીં (ખાજુએ) કોણ જાણે મહેર એ પા-પને કેમ પતાવશે ? (માટે) રશીક થોભ હું જમને નોંધ આઉં.

[જતો રહે છે.]

રૂસતમ—કાંઈ ઉતાવળ નથી મારા દોસ્ત. હું આ ખેડો. (ખેસે છે) આપણે હયાંનાં હયાંજ છીએ તો ઉતાવળ શાંતી હોય ?

[પરીખાનુ ચાકરડીના પાશાકમાં આવે છે.]

પરીખાનુ—(ખાજુએ) મારા ભરથારના આ બેઅદબ દોસ્તને શરૂ માવીને કે ગભરાવીને હયાંથી કાઢવોજ નોંધશે. (આગલ જમને) આએ કોણ ?

રૂસતમ—(ચોંકીને) આએ કોણ ? ઓરત ? ખુબસુરત ઓરત ! વા-હવાહર ! પણ સાદી માદી છે. ધરની ચાકરડી હશે. (નકતાઈથી) કેમ મારી બહાલી કેમ છે ?

પરીખાનુ—(હસીને) ધણી સારી પેઠે મારા બહાલા, પણ તારું નામ રૂસતમ જંગીની ?

રૂસતમ—(ખુશાલીથી) અરે હારે મારી ખ્યારી તેજ, પણ તું મને ઓલખે છે શું ?

પરીખાનુ—વલી હું તને નહીં ઓલખું ?

રૂસતમ—બધરાં નામ મને ઓલખે છે હો ! સઘલાંજ મારું રૂપ નોંધને મોહી પડે છે ! હા ! હા ! હા ! (હસે છે.)

પરીખાનુ—તેમાં શું શક ?

રૂસતમ—પણ મારી વાહલી તું કોણ છે ને તારું નામ શું ?

પરીખાનું—હું કોણ ? તું મને પીછાંણતોજ નથી કે મારા આંધ-
લીનાં આંધલા ? હું હયાંની ચાકરડી તે તારી ધણીયાંણી !

રૂસતમ—(અચરતીથી) કોણ ? મારી ધણીઆંણી ! એ રાંડ કાંહાં
ગલે પડવા આવેછે ! તારું નામ શું ?

પરીખાનું—હું : અણુજણા દેવ તું જાણતોજ નથી કે ? હું ખીન-
દેહશત ખટકી ને તું મને કરકરીયાંના ચોકમાં પરણ્યો હતો, ને દસ્તુર દહી
ખીન દુધપાએ આપણાં લગન કીધાં હતાં.

રૂસતમ—રાંડ બલા ખટી શું મરેછે એ ? ખીનદેહશત ખટકી કોણ ?
જા, જા એ ઝોરત તું દેવાંતી છે. હું તને નથી પીછાંણતો.

પરીખાનું—હું : મુવા હવે તું પતરી જાય છે કે પણ મારો દાવો
સાબુત છે-

રૂસતમ—અરે રાંડ દાકણ તે કોઈ ખીજો હશે. પારકાં ઘેરમાં મને
ક્યાં ગલે પડવા આવી છે. નીકલ હયાંથી.

પરીખાનું—હું : એમ કરીને તું કાવી જવાનો છે કે ? મુવા લુચ્છા,
ઉભા રહે તું. હવણાં હું જઈને મારા એક શેઠાંણીને તેડી લાવું છું.

[ચુસ્સામાં જતી રહે છે.]

રૂસતમ—(એકલો) એ આમે શું પીડા ? રાંડ વગર કારણનું રં-
મખાણ મચાવીને રૂસતો કરાવશે કેમ ? હયાંથી પોખ્ખરા માપી જાઉં ? પણ
છટ છટ, હયાં વેર આવ્યો છું ત્યારે તો જાંહાંખજની ઝોરતને જોઈનેજ
જવશ.

(મેસે છે.)

જાંહાંખજ—(અંદર) પણ જવુંજ પડશે.

પરીખાનું—(અંદર) પણ હું નથી જવાની, નથી જવાની, તું કોણ જો !

રૂસતમ—(ગભરાઈને) ઓ બાપરે ! અંદર જાંહાંખજ તો એની
ઝોરત સાથે મરાઈ મરે છે. એ રમખાણ સામે વધી કેમ ઠકાશે ?

[જાંહાંખજ દોડી આવે છે.]

જાંહાંખજ—(હાંફતો) રશીક રૂસતમ, નાહસ, નાહસ. મને તારે
લીધે નાહક મારી ઝોરત સાથે કજીઓ થયો. મેં કહ્યું ને મારો એક
પુરાનો દોસ્ત તુંને ખાસ મલવા આવ્યોછે તે તારે તેની આગલ જવુંજ
પડશે, તો કેહ કે બસ હું નથીજ જવાની.

રૂસતમ—હું શું તે એટલી બધી હઠીલી છે ?

જાંહાંખજ—અરે ધણીજ. હોરાએ તો બધું ભાંજડાડ કરે છે.
જા બાપુ તું જા. ખીજ વખત આવજો.

રૂસતમ—એટલી બધી ભેખં ફોટેલખી !

જાંહાંબખશ—અરે ધણીજરે. કાંઈ કેહેવાય નહીં એટલી. મારકાડ કરવા સાચું પણ જોતી નથી.

રૂસતમ—વાહ ત્યારે તો મારે ખચ્ચીત ખેસવુંજ નોખ્યે. એવી ભેખંફોટેલ આરત ખુબસુરતી કેવી ધરાવે છે તે મારો જાતે જોઈ લેવાને ધણીજ ખાદેશ થાય છે. (ખેસે છે—પરીખાનું આવે છે.)

પરીખાનું—(રૂસતમ આગલ જાળને) શેઠ.

રૂસતમ—(ખુશાલીથી—ખાજુએ) ખરેખર કેવી ખુબસુરતી ! અને વધી આપણને શેઠ કહે છે. (મોઢે) ખાઈ.

પરીખાનું—પેલો દરવાજો દેખાય છે ?

રૂસતમ—હાજી.

પરીખાનું—મેહેરખાની કરીને તે—

રૂસતમ—ઢાંકું ? હા.

(જવા કરે છે)

પરીખાનું—નહીં જી, તે રસ્તે રસ્તે પકડો.

રૂસતમ—(ખાજુએ) મોંખું પડી ગયું તો ! (મોઢે) હા પણ ખાઈ—

પરીખાનું—ખીજી વાત નહીં. મેહેરખાની કરીને રસ્તો પકડો.

રૂસતમ—(આનાકાનીથી) ખાનું હું ધણો દલગીર—

પરીખાનું—(વધતા ગુસ્સાથી) હયાંથી જાવોતી તો.

રૂસતમ—ખરેખર પણ ખાઈ—

પરીખાનું—(ધણીજ ખીજવાળને) નથી જતો, મુલા દેવ. હવણું વેર હું શાંત રહી, પણ હવે નથી રેહવાની. ખાઈ જાઉં, કાચોજ ખાઈ જાઉં ! (દેવાંનીયતના ઢોંગ કરે છે.)

જાંહાંબખશ—(તેને આંચકો મારીને) જા આપુ જા નહીં તો મારી પાડશે.

રૂસતમ—(ગભરાટથી) કાંઈ મોકાણમાં આવી પડ્યો ! રાંડ જાંણે ડાકણ છેરાઈ છે. હયાંથી જવુંખી ભારી પડે છે, ને હજુ રેહવુંખી ભારી પડે છે.

પરીખાનું—હજુર નહીં ગયો ! હવે તો હદ થઈ. મુલા દોઝખી હવે તો કુતો પુરશ. મારીનાંખશ, આ ધરને આગ લગાડી મેલશ (ચોકીને) પણ અરે આએ શું ? તેજ છે—તે નથી—તેજ છે—હા એ !

[ઢાંચી ખસુલ થાય છે.]

રૂસતમ—અરે એને શું થયું ?

જાંહાંબખશ—અરે મારી ઓરત તારે લીધે મરી જશે, ચાર તું જા.

પરીખાનું—હા મેં એને ઓલખ્યો ! મેં એને જોયો હતો. જ્યારે વરસાદ વરસ્યો ને ગગડાત ગગડ્યો ને વીજલી લીજલ્યો ને પવન પવન્યો—

રૂસ્તમ—(ધણે ગભરાઇને) અરર આ ઓરત દેવાની થઇ ગઇ છે. એવી રીતે તારાં ઘરમાં રહ્યા વના ચાલશે. (ગભરાઇને નાહસી જાય છે.)

પરીખાનું—(ખુશ હસીને) હા-હા-હા અંતે ગયો ખરો બહાલા જાંહાંબખશ. ઘણીજ મજા પડી. કોઇ જખરો નશ્ટ.

જાંહાંબખશ—હા બહાલી જખરી મજા. હું મુશકેલાઇએજ મારું હસવું દાખી શક્યો. કેમ કેમ ? તેજ છે-તેજ નથી-તેજ છે-હા ! હા ! હા ! (હસે છે)

રૂસ્તમ—(નીકલી આવીને) હા-હા-હા-ઘણીજ મજા ! તેજ છે-તે નથી-તેજ છે-હા-હા-હા. (હસે છે)

પરીખાનું—(ગભરાટમાં) અરે ! (શરમાઇને જતી રહે છે)

રૂસ્તમ—હેં દોસ્ત જાંહાંબખશ, જખરી મજા હો ! તેજ છે-તેજ નથી-હા ! હા ! હા ! અરે હું પંચી છું પંચી. જવા પેહેલાં જરા વાર છુપાઇને સાંભળ્યું તો સઘળું કાવતરું પકડાઇ આબધું. હા ! હા ! હા !

જાંહાંબખશ—(ધણા ગુસ્સાથી) સાહેબ આએ મોટી બેઆદબી છે. એવી નકરાઇ ગમે એવી આગલી દોસ્તી છતાં હું માંકું કરનાર નથી.

[ધણા ગુસ્સામાં જતા રહે છે.]

રૂસ્તમ—(એકલો) સઘલો સુકકો દમ છે ! હું જાણ્યું છની ને તું મારા સામે સખત ઉપાયો કશા લેવાનો નથી. (બાજુએ શેહરીયાર આવે છે)

શેહરીયાર—હઉવે ! હેટ કીએલું ને ઓલ્યાને એ ની જુએ તેમ પકડીને બહાર કાઢતોફાજ નો ખારણું વાહી દેઉં તો ઉં એક આખો પહીઓ આપા, તો એક પહીઆને માટે ઉં હું ની કરા ?

[રૂસ્તમની ફેડ જાય છે. તેને તેને અજાણે મજબુત ઉંચકી લે છે, રૂસ્તમ ખુસો પાડે છે—શેહરીયાર બાહરે લઇ જઇને તુરત ખારણું ઢાંકી દે છે.]

પ્રવેશ ૬ થો.

[અખનેઝર ફેકસને ઘસડતો લાવે છે]

અખનેઝર—આ મુજ, તારે લીધે હું દુઃખી થઇ ગયો છું. મારી ઓરતનાં ગમે એવાં પાપ અને બદફેલ છતાં જ્યાં વેર હું તે વાતથી બીન-

વાકેફ હતો ત્યાં વેર ઝુખી હતો, પણ તે મારું સુખ તું કંગાલે લુટી લીધું છે. તુંએ મને એક વાર એ વાતથી વાકેફ કરવા પછીથી અદેખાઇને કોડો મારાં જીગરને કારીને ખાઇ જાય છે. મને મારી જીંદગી એક ભાર અને કાટેલ ઝેર સરખી યઇ પડી છે.

કેકસ—(ગભરાઇને) નામવર સરદાર, જસપર જીટયાં ! તુંએ ધણી જીટ કીવી ત્યારેજ હું બોલ્યો ને તેથી અમસ્થા મારા શક—

ઝેખનેઝર—પણ હે દેવ, તે શક ખરા પડ્યા છે, અને તેથી મારું જીગર ધગધગતા અંગાર પેઠે ધગધગે છે. પણ તોખી સામેતી લાવ. મારી ઝોરતની બદ્દલીની તારા પાસ પુરેપુરી શાહદત શી છે ? બોલ સેતાખ એા જાલેમ, નહીં તો આ ખંજરે હવણાં વિંધી નાંખશ.

[ખંજર મારવા જાય છે]

કેકસ—(ધ્રુજતો) સરદાર જરા ધીરજ પકડ.

ઝેખનેઝર—(ધીકારથી) ધીરજ ? ધીરજ એટલે શું ? મરવા પડેલાં આદમીને ધીરજ કેવી ? મને ધીરજ હતી પણ તે ધીરજ લુટી લેનાર તું અધારે છે તો (પોકારથી) સામેતી લાવ, બસ મારી પુરી ખાત્રી માટે એકદમ સામેતી હાજર કર.

કેકસ—(ખાત્રીએ) નાપાક ખરેખર ખુન પર ચઢ્યો છે ને વચમાં નાહક જીવ જવાનો સોદો છે. તુરત કાંઇ ગોઠવી દેવું જોઇયે. (મોટે સરદાર દુન્યા દગાખોર છે. મેં તને ચાહીને ચોટિલા રાખવા મારા શક જાહેર કીધા તો આ શું દેવાનીયત ?

ઝેખનેઝર—દેવાનીયત ? રે મુજી હેવાન્યત કહે. તેં મને માણસને હેવાન બનાવી દીધો છે, તો હું કહું છું કે સેતાખ સામેતીથી મને સંતોષ પમાડ.

કેકસ—સાંબલ તો સરદાર કે સામેતીમાં હું એટલુંજ જાણું છું કે એક દીવસ જાંહાંખજશને મેં મારે ઘર ચાહીને જમવાનું ઇજન કીધું હતું, ને તે વખતે તેણે એટલા બેઅખત્યાર શરાબ પીધો કે તેનામાં ચાલવાને પણ કૌવત રહ્યું નહીં ને મેં તેને ઉંચકીને મારાંજ ઘરમાં મારા ઝોરડામાં સુવાડ્યો, તો રાત્રે ઉંચમાં તે તહરેવાર ફાટું ફાટું બોલતો હતો. “મારી બહાલી શીરીન,” તે બોલતો, “તું તારા નાપેકાર હપસીને ધીકારે છે અને—”

ઝેખનેઝર—(ચુસ્તથી) ઝુપ રહે એ મુજી. (દુઃખથી) પણ નહોં બોલ, બોલ કાંઇ બીજી વધારે સત્તાવર સામેતી જાણુ દે ?

કેકસ—હા એક છે સરદાર. જાંહાંબજીને વારંવાર સાંજને છેડે તારાં ઘરમાંથી ભરાતો છુપાતો નીકળી જતો મેં જોયો છે, અને તે ઉપરાંત પેલો તારો એક કીમતી રૂમાલ જે તેં તારી શીરીનને નેકાહની વખતે તારી મોહબતની એક પાક ઇધાંની તરીકે આપ્યો હતો તે આજ કેટલું થયું હું જાંહાંબજીના હાથમાં જોઈ છું.

ઝેબને—(દિવાના સરખો) ઓ જલેમ જમાના, હવે બાકી શી રહી? ઓ નાપેકાર શીરીન, ગુનેહગાર જાંહાંબજી આલીસ હજાર મોહતો તમારાં પાપની સજામાં મારા કીના સાડું ઓછાં કહેવાયે. ઓ કમબખ્ત ઓરત, તારા કાવાદાવા હું પેહેલવાન સરખાને રડાવે છે. અરેરે તે તારાં પાપથી આજેજ થઈ એક બુધ્યા કેબાલક પેડે રહે છે. (મોંઘપર પછડાઈ પડે છે.)

ગાયણ.

“ બની બનીરે જક્ષ ભારી ”—એ રાહ.

જોઈ જાતમાં જક્ષ ભારી,

જોહી વાતમાં વક્ષદારી—જોઈ.

જોર ગયું ને જીંદગી ગઈરે,

બનયો નાતવાન નાર;

દગો કીધો શીરીન ગુને'ગાર

કીધો લાચાર—બુરી બદકાર—જોઈ.

કગાઈ થાઈ જો મોહબતમાં તારી,

કીનો લઈશ ખુનખાર,

કીનો-કીનો મારો દોસ્તદાર,

કરશ તમને થાર—બુરાં બદકાર—જોઈ. (રહે છે.)

કેકસ—(સમજાવે છે.)

ગાયણ.

“ શાહ છોડોની એ જીત ”—એ રાહ

ધીરો થારે સરદાર કહું કસમ હું ખાઈ,

જરા સમજ—છોડી દે ના દાનાઈ.—ધીરો.

વિલાપ કરે છે કેમ બની તું ગાશીલ,

દરીઆફત કર જરા શાંત થઈ—ધીરો.

ઝેખનેઝર—

ગાયણ.

“ લખસે લખ અએ લાલાડહુ ”—એ રાહ.

હું તો, કેકસ, આજ રાજથી ખાર ને ખોહાર છું,
 દુઃખી ને દલદર હું નાચાર છું, નાચાર છું—હું તો
 ઓ ખોદા એ શું સેતમ સુખ વચ્ચે તેં વરસાવ્યો.,
 પાપ મારી ઓરતનાંથી ખેળર છું, ખેળર છું—હું તો

કેકસ—ખરી વાત છે નામવર સરદાર, સધલી ખરી વાત છે, પણ
 એવા ગજબની વખતે હારો ખાઈ જવામાં મરદાઈ નથી. તારે કીનો લે-
 વો છે માટે હોશ ધર, ને જો એ ખંને પાપીઓને ધાર કરવાનું તારા
 એકલાથી નહીં બને તો મારી મીસ્કીન મદદ માગ્યું છે.

ઝેખનેઝર—(રડતો) કેકસ મારા વિશ્વાસુ તું મને માફ કરજે. તારી
 ચાલપર શક લાવી તને સતાવા ખાતર હું પશુમાન થઈ પસ્તાવો કરું છું.
 જાંહાંબજશની જગા મારા બહાલા રશીક આજથી હું તને સપુરદ કરું છું,
 અને તું તે ચંડાલને ધાર કરજે. મારી નાપેકાર ઓરતને તેણીનાં પાપી-
 ની ફેળે પોંડોઆડવાનું હું મારા હાથમાં રાખું છું અને હવે તું જા-
 (જુસ્સાથી) બસ જા—

જા, જાઓ મુજ પાસેથી રે જાઓ કુલ જગત
 રદ મને આ જીવતર અને દુન્યા સારી રદ!
 રદ મને જો જીવતર—રદ મને આ જહાન,
 રદ મને જો શીરીન મારી રદ છે મારો જાન.
 પણ જાન એ મુજથી જીવશ હવે જોવડાવા જફા,
 જફા હું ગુજારશ તેપે થઈ ને બેવફા.
 ચોર—જો જીવલેણ ચોર, જેણે ચોરી મારો ખાર
 જહનમ જેનું જીવતર ને જુડી ને દેલદાર,
 મારશ તેમને બેવફાઈના કીનામાં હું ધાર
 મરશ અને મારશ સાથે બદફૂલ નર ને નાર.

(જુસ્સામાં દોડી જાય છે—પછવાડે કેકસ જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

ઝેબનેઝરનું મકાન.

[શીરીન અને દાસી.]

શીરીન—(દુઃખથી) દાસી મેહર, મારા જીવને આજ બે રોજ થયા કશુંજ ચેન પડતું નથી, ને તેમાં મારા આવંદવાલો પેલો બક્ષીશ રૂમાલ ચમ થઈ ગયા પછીના મને કાંઈ અજબ જીવસામ્યો થાય છે. બચ્ચાં જોવો તે મારો નિર્દોશ અને દયાલુ આવંદ એ મારી ખેદરકારી માટે મારા સાથે ચુસ્તે થયે તો નહીં, પણ તોખી તે જોહવાઈ ગયા પછોનું મને ચેન પડતું નથી. દાસી, તે રૂમાલ હું કેટલા હરખથી સાથની સાથ રાખતી હતી તે તને ખબર તો છે તો સોધી કાઢ, હજીખી ફરીથી જો.

મેહર—પણ બાઈ હું કેટલુંક જોઈ ? હવે કાંહાં જોઈ ? હજી તો કાલે સાંહજેજ તમારાં દખતાં બધું ઘેર ખોલી વલી, પણ નહીં મલે તો હશે, કેઠે અવસે હાથે મુકાયો હશે તે હવણાં નહીં મલશે ને બે દીવસ રહીને મલશે.

શીરીન—અફસોસ, મને ખુશી થવાને કશુંજ કારણ જડતું નથી. મારો ભરપાર પેલા ગરીબ જાંહાંબખશની વાત પણ ઉડાન્યા કરે છે, અને એ બલા જવાંનને માટે હું કશું નહીં કરી શકતી તેથી મને ખરેખર ભારે દુઃખ થાય છે.

મેહર—જો ખાંતુ હું કહું તેમ કરો. હવે શોઠ ગમે એવી વાત ઉડાવે તોખી તમો એ એકનો એકજ બોલ થકડી રહો, એટલે અંતે કંટાલીને તેઓ તમારી મરજી માફક કરશે.

[સાંમેથી ઝેબનેઝર ગમખાર દાખલ થાય છે—શીરીન તેને દોડાને સામી મ લવા બંધ છે—ઝેબનેઝર તેને બાજુ હડસેલી જઈને ખુરસીપર બેસેછે.]

શીરીન—(પછવાડે જઈને) મારા આવંદ, આજે તારી તખીયત કેમ છે ? બોલ મારાં જીગર, તું સુખી તો છે ?

ઝેબનેઝર—(ધીમા સાદે) જીવને તો અસુખ જેવું ને તેવું છે શીરીન, બલકે તે વધુ છે.

શીરીન—(ઘણાંજ દુઃખથી) અરેરે અફસોસ, હવે શું કરું ? કહે બહાલા હું તારી ખેચેતી કેમ દુર કરું ?

ઝેબનેઝર—(બાજુએ) હા ખોરત ! ખોરત ! (માટે) શીરીન મને

મવેશ ૭ મો.] ચાને ઝેબનેઝર અને શીરીન.

૬૧

કશું ગમતું નથી. આ ઘેર આજે મને કરડવા આવે છે. (કુજીને) મને કુજીરાં છુટે છે. મારાં આંગમાં તાપ ભરાય છે, તાઢ ચઢે છે. મારો જીવ ઘણો ગભરાય છે.

શીરીન—(ગભરાતી) હે દાદગર આ શું આફત ! મારા જીવે તું જીવ મારાં જીગર. ખુદા તુંને જલદી આરામ કરશે. મારું સુખ લખ તું સુખી થા.

ઝેબનેઝ—શીરીન કાંઈ ગા, ઝોરતોની બેવશાઈ વિશે કાંઈ ગા.

શીરીન—(અચરતીથી) બેવશાઈ વીશે ?

ઝેબનેઝ—હા બેવશાઈ વિશે.

શીરીન—અને ખસુસ એ બાબદ પર ગવડાવાનું કાંઈ કારણ બહાલા ?

ઝેબનેઝ—(ગુસ્સાથી) તું સવાલ જવાબ કરવા બેઠી છે કે હું કહું છું તે કરે છે ? મારી મરજી થઈ તો ગા. ભરથાર તરફની બેવશાઈ ધીકારમાં અને ખાવીંદ તરફની યકીનદારીની વખાણમાં કાંઈ ગા. (બાજુએ) હા કસકુનમ ઝોરત તારાં બદકેલ હવે મને છેતરતાં નથી. તારા અખાડાથી હવે હું ડગાવાનો નથી. (મોટે) કેમ વીલંબ શાનો ? ગાતું છે કે નહીં ?

શીરીન—હું તાબે છું મારા ભરથાર.

[ગાય છે.]

ગાયણ,

(લાવણી.)

‘અબલા જતી કોમલ કાંતી નાર ગણતી નબલી નહીં,
સબલા છાતી શુર મદમાતી સદયુગમાં ઉભાતી રહી.’

સદયુગી નાર શોભી સંસારે સુખી રહે સદા સતવંતી,
એક ખુદા અને એકજ ખાવીંદ રહે સદા તે જે ગણતી.

નારી તે સદયુગમાં પુરી,

સત જે સાચવે તે છે શુરી,

પર પ્રિતને જે સમજે જુરી,

પાક વેણથી જે મધુરી,

‘સદયુગ પ્રકાશની કીરતીમાં નીચ દીન જાંદગી જતી વહી.’

સંખલા૦

રૂપે રૂડી પાપે જુડી નબલી નારી એબ ભરી
સત ખોહી સઉ ખુલ મેલવે સ્વસંસાર એક પાપ કરી.

શામે યકીનથી નારી જાત,
 ધરણું નહીં પણ હોય પાકબદ,
 દીપક પેરે દીપે વિખ્યાત,
 સંતોષથી સુખી દીન રાત—
 ‘નખરા ને નાગો અદાથી સંસાર નિભાવતી કંઠ.’

સખલાં

ઝેબને—(કંટાલાથી) બસ બસ, એથીખી આને મારો જીવ
 કરી રાહત પામતો નથી. માફ માથુંજ ફરે છે. લાવ શીરીન તારો રૂમાલ.
 (શીરીન રૂમાલ આપે છે તે ફેંકી દીધે) એ નહીં, પેલો રૂમાલ લાવ.

શીરીન—કયો મારા આવંદ ?

ઝેબને—કયો ? તને ખબરજ નથી શું ? પેલો મારો નેકાહની
 વેલાએ આપેલો બકીશ રૂમાલ લાવ.

શીરીન—અરેરે અફસોસ, બહાલા આવંદ તારી દય, તારૂં બોલવું,
 તારી હીલચાલ સઘણું મને બદલાયણું લાગે છે. તું એવો—

ઝેબને—(ચીડથી) તું વાત ઉડાવે છે કે રૂમાલ લાવે છે ?

શીરીન—તે-તે- કમનસીબે મારા પાસ નથી મારાં જીગર.

ઝેબને—(ચોકા ઉઠીને) નથી ? એટલે ? ક્યાં ગયો તે ? કોણને
 આપ્યો તે ? હયાં મારા વના બીજું કોણ આવેછે ? તું કોણને મલે છે ?

શીરીન—આટલા બધા સવાલો એકીવારે મારા ભરથાર ? તે રૂમાલ
 કેટલું સુકાઈ ગયો છે, પડી ગયો છે, ખ- જોડવાઈ ગયો છે.

ઝેબને—હા તું અચકે છે. હે કસકુંભ ઓરત, તને તારૂં પાપ
 અચકાવેછે. તે રૂમાલ મારી માતાનાં વરદાન સાથેનો આપેલો હતો, અને
 તે જોહતાં તું બાણ કે તેં મને અને તારા જાંવને જોડ્યો છે.

શીરીન—અરેરે બહાલ જેબનેઝર આને તું મને ગાલ દીએછે ?
 આ નજીવી વાતપર એટલો ચીરડાઈ જાય છે ? હજી તેં પેલા જાંહાંબચ્શને
 પણ મારા માંગવા મુજબ તેનો ઓઢધો પાછો સપુરદ કીધો નથી.

ઝેબને—રૂમાલ લાવ !

શીરીન—જાંહાંબચ્શ ધણો બલો છે મારા આવંદ, તેનાંપર મને
 બહુ હેત છટે છે.

ઝેબને—(પોકારથી) રૂમાલ લાવ !

શીરીન—આવો અસીલ, આવો ભલો જવાન—

ઝેબનેઝ—(ઘણાજ ખીજવાઈ) રમાલ લાવ !

શીરીન—અરેરે, હજી તું એકનો એક ખોલ પકડી રેહશે? એવું શું કારણ ?

ઝેબનેઝ—ખેવફાઈ. હું પાપી ઓરત તે રમાલ તેં તારા ચારને આપ્યો છે.

શીરીન—(ઘણાજ ગુસ્સાથી) હું એ હું શું સાંભલું છું, પણ ના હું તદ્દન નીર્દોશ છું. ખેવફાઈના જુરા ખટાનું બદકાર વેણ તારી જબાંપર આચરીને તેં તેને પાપજરી બનાવી છે. એા ઝેબનેઝર મારા આવીંદ, તું દેવાંનો થયો છે.

ઝેબનેઝ—(રડતા) હા શીરીન તેં મને દેવાંનો બનાવ્યો છે. હું પેહેલવાનને તેં પરેસાન કીધો છે. હું હીંમતવાનને તેં આત્મોર્દો બનાવ્યો છે.

શીરીન—(દુઃખની ચીચીઆરી પાડી) નહીં, નહીં—

હું સાફ છું—હું પાક છું રે મારા ભરથાર,
નથી ને કદી ન બનશ ગુનેહગાર.

તનેજ ગણી જાંદગી તનેજ ગણી જાંન
ચાહ્યો નથી કોઈને કદી તું સમાન.

જોઈછું તું સમ હું શરમાયા વગર,
રે કેમ કરવા દીધું શકને દીલમાં ધર ?

લાજમ નથી તને કેહેવાં આવાં વેણ,
સંભલાવાં છાજે નહીં કકણ આવાં કેહેણ.

લરજેછ મારા આવીંદ તુંજ શકપર તારી નાર
ધુજેછ થશે એથી ખરાબી અપાર,

પવિત્રાઈ ને યકીન છે મારે શણગાર,
તે શણગારને શોભાવનાર તુંજ છે દેલદાર.

તુંજ, એકલો તુંજ, સદા તુંજ છે ભરથાર,
તુંજ માહો દેલજાંન—તુંજ મારે ચાર.

આફતાબ અને માહતાબ સેતારાઓ ગમ
વગર ધુજવે જોઈને હું આઈછું કસમ

કસમ હું લઈછું તે નામે ખુદ ખુદ.

(કે) પાક હતી—પાક છું ને પાકજ રહીશ સદા.

ઝેખને૦—(મનસે) અરે, આ શું ? માફ દીલ પીગલે છે કેમ ? શું કેકસ ભુલતો હશે ? હા ખેરાક, રે જે સુંદરીએ મારે ખાતર ખાપીકું શેહર અને ખાપીકી મેહર તજ-જેણું મને પોતાનાં સઘલાં સુખની આગલ ગણ્યો તે બેવકા ! ખનેજ નહીં. (મોટે) મારી વહાલી શીરીન મને માફ કર, હું તારા અપરાધી છું. પાપી જખાંને મેં તને વગોવી અને હું માફ માંગું છું.
[ખારથી ભેટે છે.]

શીરીન—મારા ખાવંદ મારાં આંસુઓ વરસે હસીને—

[શીરીન નહીં જાય તેજ કેકસ બાજુએથી ઝેખનેઝરને ઘસારત કરી તેડે છે.]

ઝેખને૦—ખારી શીરીન જરા ત્યાં જતો. હું હવણું તને પાછી બોલાઉં છું.

[શીરીન હસીને જતી રહે છે—કેકસ આંખોને કાંનમાં ઘસારતોએ વાત કરે છે.]

ઝેખને૦—પછી ? જાંહાંખજી પોતે એમ કેહછે ? કસમખી આવછે ?

કેકસ—હા મેહરખાંત.

ઝેખને૦—ઓ ત્યારે કોણના કસમપર એતખાર લાવું ?

કેકસ—વલી એ ખુરા જાંહાંખજીને મારા આગલ જુઠા કસમ લેવાને કાંઈ કારણખી નહીં હોય.

ઝેખને૦—હા ખરું છે. આ ઝોરત મફર ને ખદ ફેલથી ભરેલી છે. એ પાપીએ જુઠા કસમોથી મને હડાબો છે. તું જ ને તે ખુરાને માટે તારું સુજ્યું કર.
[જખને પાછો ખેસે છે.]

કેકસ—(જતો જતો) આ ઘણી ઘણીઆંણીનો રડા કુટાનો રોટલો ત્યાં ભરાધને ક્યારનો સાંબલતાની શું મઝા પડે છે ! આપણે જોયું કે વાત બેહેકી ને ગરમ હતું તે હોલવાધને નરમ પડી ગયું કે દોડતા આવી સટકણ પાડી લગાર પાછું વિજણ્યું કે બડક લધને બડકું લધ ઉકળ્યું છે તે હવે વલી ભગભગ બલશે.
[જતો રહે છે—શીરીન આવે છે.]

શીરીન—કેમ વહાલા મને બોલાવી નહીં ? (ઝેખનેઝર જવાખ આપતો નથી) અરેરે વલી એટલા વારમાં શું થયું ? ઓ ઝેખનેઝર તારી આ ચાલથી મારી છાતી વીંધાઈ જાય છે. મારાપર દયા કર.

ઝેખને૦—(હકીને) દયા ? ઓ ઝોરતોમાં ફરેખ અને ફેલથી ભરેલી ઝોરત, દયા તો હું તારાથી ચાહું છું, કે જેને તું ચાહે છે તેનાજ ખ્યારમાં તું સુખી હોય તો (આપીને) લે આ ખંજર અને બોકી દ

મવેશ ૭ મો.] પાને ઝેખનેઝર અને શીરીન.

૬૫

આ હુજારા યુસ્સાથી ઉઠલતી છાતીમાં, યા ફેડી નાંખ, આ ખુનથી
ચમકતી મુજ ચશ્મો કે વું મુખી રહે. (તેને આંચકો મારી) દુર યા,
નાયુદ્ધ યા— [જતો રહેવા કરે છે.]

શીરીન—(રડતી) બરથાર મારા બરથાર—(તેને પકડે છે.)

ઝેખને—ના, વું મને ચાહતી નથી ને હું તારો બરથાર નથી.
છોડ મને. (જખરીથી છોડવીને યુસ્સામાં જતો રહે છે.)

શીરીન—(ધણીજ દુઃખથી) બરથાર ! મારા બરથાર ! પાછો
આવ, રે મારી ગોદમાં પાછો આવ ! (બેચુદ્ધ થઇ પડે છે.)

અંક ૨ જો સમાપ્ત.

અંક ૩ નો.

પ્રવેશ ૧ નો.

ઝેબનેઝરનું મુકામ.

(ઝેબનેઝર એકલો પડેલો છે.)

ગાયણ.

“કેહેર તારો ધયજદાન આ દેખાડે રે”—એ રાહા.

હસી હસી હસાવી અંત રડાવે રે,

જાંની દયા નહીં પણ દગો અંત તુપે કાવેરે—હસી.

દુ-યા દગાખોર-જગત ચશમચોર

ખેવકાષથી ખેતાખ ખતી ઠગાથી હસાવે,

બોલાને બુલાવે અને દેખતાંને નજર છતાં

ખેદામ અને ખેનજર ખતાવે !—હસી.

શીરીન તારી યાદ મારી આખોને રડાવે પણ

છતી મારી કઠણ કરી કીનાથી તપાવે,

ખેવકાષ તારી માફ હૈયું ફારી જખમ કારી

કટારીથી કલેજે કરાવે—હસી. (રડે છે)

કેકસ—(ગાયણ પુરૂં થતાં દાખલ થઇને) અએ શુરા સરદાર, આ તારા શા હાલ ! એક નાચીજ ઓરતની ખેવકાષથી એટલી બધી હારી ખાઈ તું જોવા દલેર દાનાવ છતે એવી નાદાની ખતાવે એ તું નામવરને કોઈ રીતે જોખ દેનારી વાત નથી.

ઝેબનેઝર—(રડતા) મારા વિશ્વાસુ રફીક કેકસ, એ તું શું કહે છે ? મારા આ હેરાંન હાલપે તું અચરત થાય છે ? (જરા થોભીને) કાંઈ નહીં થાય ? તું તારી ઓરતનાં યકીન અને પ્યારમાં સુખી છે તો ખેવકાષ ઓરતોના આવીંદના ખરા દુઃખી હાલની તને કેમ ખબર પડી શકે ? પણ કેકસ, તું તારી ઓરતનાં યકીનપર વિશ્વાસ રાખી શકે છે ? જોજે હો, હું મારાં હીણ ભાગ્યે મારા વિશ્વાસમાં ડગાયો છું તો તું પણ તટલોજ કમખાત નહીં નીવડે તેની સંભાલ રાખજે. અરે રે જો મારી શીરીને મારા દગો કીવો છે અને મને મારો પાક મોહખતમાં ડગાબો છે તો મને માનવાને કારણ છે કે ઓરત બોલજ ખેવિશ્વાસ ખતાવે છે.

કેકસ—(ખાજુએ) ખહુજ ઠંડો !—જરા ગરમ કરવો જોઈએ—(મોટે પાણુ અમે સરદાર, આજે પાણુ મં પેલો રૂમાલ પેલા નાપેકાર જાંહાંબ-ખશના હાથમાં જોયો. હતો જો !

ઝેબનેઝર—(ચોંકીને) આજેખી ?

કેકસ—હા આજેખી.

ઝેબનેઝર—(ઘણાંજ દુઃખથી) રૂમાલ ? જાંહાંબખશ ? એા, કેવી દુઃખરી યાદો ! મારાં દુઃખોના ડાંખ વચ્ચે કેવો કારી ફટકો ! (ખેચુદ થઈ પડેછે.)

કેકસ—(ખુબ હસી-તેની છાતીપર કીનાથી પગ મુકીને) હા ! નાપેકાર હવસી ! જોયો મારો ખાર ? એમજ છે. કાચા કાનના અવીચારીએ દેખીતો આંખના આંધલા છે, જેઓને ભેજીું છે પાણુ વીચાર કરી જાણતા નથી, આંખ છે પાણુ જોઈ શકતા નથી, કાન છે પાણુ સાંભળી શકતા નથી ! એવા દાહ્યા બેવકુફો તેમની સઘલી ચાણુપત છત્રાં એક કમીના કુત્રાં સરીખા છે, ને તેવા અમે મારા જંગી સરદાર, હવણા તારો હાલ છે, કે જે હાલપર એક નજર નાખવામાંજ મારાં અદેખાં જીગરને મોટે જોઈએ એવો ભર્યો મુભ સંધીવારો અને સંતોષ છે એા શીકર થણુ હા ! એ સુધીમાં આવેછે (વાંકા વળીને) સરદાર, સરદાર.

[ઝેબનેઝર સાવધ થાયછે અને ઉઠીને ખુરશીપર માથું નાંખી પડેછે—સામેય જાંહાંબખશ આવતો જણાયછે.]

કેકસ—(ગભરાઈને—ખાજુએ) અરે એ પાપ કયાં અહીં નીકલી આંધું ! (તેની આગલ જઈને) રશીક જાંહાંબખશ શું છે ?

જાંહાંબખશ—દોસ્ત, હું આપણા સરદાર પાસે ખાનું શીરીનની સ-દલાહથી પોતે મારા એાદાની માંગણી કરવા આવ્યો છું. (સામે જોઈ) પાણુ આપણા સરદારને એ શું છે ? એ ખુરશીપર માંથું નાંખી કેમ પડેછે ?

કેકસ—એનો જીવ ખગડી અજાયો છે. હાલ તો તું ખાજુ થઈ જા. તને એવામાં જોઈ તો વધારે ચીરડાં. એ હવણાં હયાંથી ખીજાં આર-ડામાં જશે ને હું તને તેડીશ.

જાંહાંબખશ—ઠીક રશીક ત્યારે, તું મને ખોલાવજે. હું ત્યાં ખા-જુએ જોઈ છું. (જતો રહેછે)

કેકસ—(ખાજુએ) કહી દેખાડવા કરતાં કરી દેખાડવાની આ એક અચ્છી તક છે. (ઝેબનેઝર આગળ જઈને) સાવધ, અમે શુરા સરદાર આવધ થા. હયાં પેલો નાપેકાર જાંહાંબખશ આવ્યો છે. તું પેલાં ખુંણામાં તુરત વેલા છુપાઈ જા, અને તું સાખીટી માંગે છે તો હું તેનાસે તારી શીરીન વિષે

વાત છેડીશ. તું ફરથી ઉભા રહેજે. તે શું કહે છે તે તને કદાચ સઘળું સંભલાયે નહીં, તોપણ તેના ચાલા ઉપરથી તું તારી ખાતરી કરી શકશે.

ઝેબનેઝર—ખેશક મારા ભલા ખેરખાહા. (હસીને છુપાઈ જાય છે.)

કેકસ—સ્ત્રીક જાંહાંખશ, સરદાર સાથ વાત કરી લેવાની આ તક સારી ન હતી માટેજ મેં તને અટકાવ્યો. તે છેરામલો હતો—તેનો જીવ ખગડેલો હતો તેટલાં તું દેખાવ દષ તેને ખેવડો ખીજવતે. તોપણ તારાં ગયા પછી તારા લાભનું મારાથી જેખી ને જેટલુંખી કહેવાઈ શકાયું તે સઘળું મેં કહ્યું છે. હું તો એ મક્કસદલું એને અવાર નવાર રોઝખરોઝ સમજાવતોજ રહું છું.

જાંહાંખશ—તારી મહરબાની શું ઝાઝી છે મારા દોસ્ત !

કેકસ—પણ સ્ત્રીક, મેં સાંભળ્યું કે તારાં ઘરમાં કોઈ પહોંચેલા આ-બો હતા ?

જાંહાંખશ—હા. એક મારો પુરાણો પણ નક્ટ દોસ્ત મને મલવા નહીં પણ મારી માહતાખચેડેર ખાત્રના દીદાર જોઈ લેવાની આશામાં આવ્યો હતો ખરો, હા ! હા ! હા ! (હસેછે.)

ઝેબનેઝર—(છુપાયલો) હા તે ચંડાલ હસે છે.

જાંહાંખશ—હું તેણીના ખ્યારમાં સુખી છું દોસ્ત કેકસ, અને તેમાં એવા પાપીઓની નડ વચ્ચે આવેલી જોવાને હું કોઈ રીતે રાજી થાઉ નહીં.

ઝેબનેઝર—(છુપાયલો) આ સઘળું આ વેલાએ ખરાખર સંભલાયું ! ખુશ નાપેકાર !

કેકસ—(ઝેબનેઝર સાંભલે તેમ) પણ શું તે ઓરત ખુબસુરત છે ?

જાંહાંખશ—(હસીને) ખુબસુરત પુછેછે મારા દાદખાંદ સ્ત્રીક ? ખરે તે નખરાંદાર નાજનીન આકાશનો હુરોને હલાવે એવું હોસાન મારે મનથી ધરાવે છે ! હા ! હા ! હા ! (ખન્ને હસે છે.)

ઝેબનેઝર—(છુપાયલો) આ ! તેઓ હસે છે ! તેઓ મને હસે છે ! મારી તેઓ ઠેકડી કરે છે ! (જાંહાંખશ રૂમાલ કાઢી મોં નુછે છે—ચો-કીને) હા, આખાદ મારોજ રૂમાલ. મારોજ—મારી ખેવડા ઓરતને આપે-લો બક્ષીય રૂમાલ ! હવે બીજી શી સાખીટી જોઈએ ?

કેકસ—(હસીને) હા ! હા ! હા ! પણ દોસ્ત જાંહાંખશ મને કહે-વા દે કે તું તે ઓરતની ખુબસુરતી અંજાયલી આંખે જુએ છે. શું તું કહે છે એટલી બધી તેણી ખુબસુરત છે ?

જાંહાંબખ્શ—મારે મન તે રૂપ અને રંગમાં ઝોરતોનો સરદાર છે. તેણીના સોનેરી કસબ સરીખા જીલકાંદાર પેચ અને વલ પાઈ કમર વેર વીખરાઈ પડેલા બાલ, તેણીનું પોહોલું અને ખુબસુરતીનાં તેજથી ચલકવું કપાલ, જીની ને તીણી કાલી આંખ, ફડકતાં નેણ, આણીયાઈ, નાખ, ગોલાખી રાખસાર, દુધ સરીખા દાંતોની હાર, પરવાનાં સરીખા હોઠ એ સઘલું સાથે મલી તેણીના પ્યારમાં મને દેવાનો બનાવે છે.

ઝેબઝનેર—(હાથ મારીને) ઓ ચંડાલ !

કેકસ—(હસીને) ઠીક છે દોસ્ત જાંહાંબખ્શ, હાલ તો હું લગાર કામમાં છું માટે તું રૂપસદ લે. (હસીને) દુરસદ મલીને એ વિષે આપણે વધુ વાત કરીશું.

જાંહાંબખ્શ—મારે કબુલ છે. (જતો રહે છે—ઝેબઝનેર પાછો આવે છે.)

ઝેબઝનેર—કેકસ, આત્રી થવામાં કશીજ બાકાત રહી નથી. તે ચંડાલનું છેલ્લું ધણું ખર્ચ બલકે સઘલું બોલવું મેં ઉપર દમે બોલેબોલ સાંભલી લીધું છે. મેં મારી ઉકલતી છાતીની ખફગી વચ્ચે મારાં ખંજરપર હાથ નાંખ્યો ખરો, ને ચાહ્યું કે પછવાડેથી છુપેા નીકલી આવી એક ઝટકે તે નાપેકારને જાંનથી બેજાન કરી નાખી મારો ખાર અને ખંગ લેઈ, પણ મારા હાથ ઉપડી શક્યા નહીં. મારું દીલજ ચાલી શક્યું નહીં.

કેકસ—તે વાત વિષે તું ખેશીકર રહે. એ નાપેકારને જાંનથી બેજાન કરવાનું તે પુરા વિશ્વાસમાં મને સોંપ્યું છે તો તે હું આશાન પાર ઉતારશ. તું તારી બદકાર અને બેવફા ઝોરતનેજ તેના પાપની ફેજે પુગાડ.

ઝેબઝનેર—તું રાસ્ત કહેછે મારા અઝીઝ દોસ્ત. તે નાપેકાર ઝોરતનો આંકો લાવવાની તો હું વેતરણમાંજ છું. (ખંજર કાઢી) આ હથીયાર તેણીનું મુઝાલું ગલું વિંધી આરપાર જશે, અને પછી તેમાંથી કુટવી લોહીની શેરો મારાં બલી મરતાં જીગરની આગ જીભવશે.

કેકસ—નહીં, એ રસ્તો મને પસંદ નહીં આવ્યો. એ રીતે તો ખુન જાહેર થઈ આવતાં તારી ઝોરતની બેવફાઈની વાત સારાં શેહરમાં આશકારા થશે, અને તને બેહોરમત થઈ નીચું જોવું પડશે. માટે મારી સલાહ તો એ છે કે જ્યારે તે રાતના ઉંઘાયલી હોય ત્યારે તેણીનાં ખીજાંણામાંજ તેણીને યુંગલાવીને પુરી કરી મેલવી.

ઝેખનેઝર—એ તારી સહ્યાદ વધી ખેડતર છે, પણ ઝો ! તે ઉપર અમલ કરવાને માફ દીલ કેમ ચાલશે ? તેણીને ગુંગલાવી નાખવાને મારા હાથમાં કહિયત ક્યાંથી આવશે ? અરેરે, જેને આવા પ્યારથી સદા ચાહી છે તેણીને એવે નાતરસપણે—એવાં કમકમાટભરેલાં મોહતે મારી નાખવાના ખ્યાલોએજ મને દયાનાં ધુજરાં છુટે છે. (રડે છે.)

કેકસ—(ઉસ્કેરીને) અને તો પણ સરદાર, તારે યાદ રાખવાનું છે કે તેણીએ પોતાની ખેવફાઈમાં તારાપર કશી દયા કરી નથી. દયા અને વેર બંને એક ઘરમાં સાથે વસી શકે નહીં, માટે તું જો નામદં થઈ દયા કરવાજ તૈયાર થયો હોય તો એક શેરમદને છાજતા દબદબાથી જે વેર લેવાને તું તૈયાર થયોછે તેને તારે છેલ્લી સલામ કરવી જોઈશે, અને એવી હીચકારી દયા કરી જાણનારા નામદં જગતના શીટકારનેજ લાયક છે.

ઝેખનેઝર—(ઉસ્કેરાઈને) પણ હું તેઓના તે શીટકારને લાયક થઈશ નહીં. હું મારી ખેવફાઈ ઓરતને ચાર કરી કુલે ખેવફાઈ ઓરતોને ચોંકાવી તેમના ભરથાર તરફની વફાદારી શીખાડશ. (સાંમે જોઈને) પણ કેકસ, સામેથી મારી એ બદકાર નારની દાસી તારી ઓરત આવે છે, ને મારે તેના જોડે કાંઈ વાત કરી લેવી છે માટે તું તે વખતે હયાં ન રહે.

કેકસ—જેવો હોકમ. (નમીને જતા રહે છે—મેહરસીમીન આવે છે.)

ઝેખનેઝર—(સામે જઈને) દાસી, ક્યાં જાય છે ? સજુર કર. ખરું કહે, મારી ગેરહાજરીમાં અને શું કોઈજ આવતું નથી ?

મેહર૦—કોઈજ નહીં, મારા નીમકપરવર.

ઝેખનેઝર—કોઈજ નહીં ? કોઈ દહાડે નહીં ? જરા ફરીને ધ્યાનથી યાદ કર.

મેહર૦—કોઈ દહાડે કોઈ નહીં મારા શેઠ.

ઝેખનેઝર—(ગુસ્સાથી) હજી તું જુઠું ખોલે છે. અએ ઠગારી ઓરત, તું તારી શેઠાણીની હોરમત સાચવવા જાય છે, પણ તેમ કરતાં તું જોઈ કેમ નથી શકતી કે તું મારી હોરમત લીએ છે—વેચે છે ? (સમજવીને) ખોલ દાસી, ખોલ. હું તને નેહાલ કરશ. તારા ભરથારને સ્વતંત્ર બનાવશ, તમને બંનેને સુખી કરશ, કહે ખરું.

મેહર૦—હું ખરુંજ કહું છું મારા મુરખી. મારી તે શેઠાણીના સાહચર્ય હેઠળ હું કશી વાતે મોહતાજમદં નથી ને તે માટે એવી તુચ્છ લાલચોતી મને કશી પરવાદ પણ નથી, અને તેમ છતાં અએ સરદાર હું ખરુંજ કહું છું કે કોઈ જુરા અંડાણે તમને ભમાવાનું કીકું છે. મારી

શેકાંણી ખીલકુલ પાકભદ છે. તે તમારા ધ્યાને પુરેપુરી લાયક છે. તે તમારાં દુઃખે અતીશે દુઃખી છે.

ઝેળનેઝર—દાસી, હજી કાંય તું જુઠું પકડી રહી છે? કહે વારં, શું જાંઘાંખખશ હયાં ન આવતો હતો?

મેહુર—આવતો હતો, પણ કાંઈ જુરી વાસનાથી નહીં.

ઝેળનેઝર—અને તે તેં કેમ જાણ્યું?

મેહુર—જાંઘાંખખશ અને મારી શેકાંણી વચ્ચેના મેલાપો વખતે હું હંમેશ હાજર રહેતી હતી.

ઝેળનેઝર—(ચીડથી) તું ઠગારી છે, કાણું કર તારં.

(મેહુર જતી રહે છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

(શીરીન વિલાપ કરતી પડેલી છે.)

ગાયણ.

“છીનકે લે ગઈ હુએ ખ્યારી”—એ રાહ.

“જીંદગી ખરબાદ છે કીસમતે મારી હાએ હાએ!

વક્ષની ઉપર ખી જક્ષ ખાવીંદે પાડી હાય હાય—જીંદગી.

ફરીયાદ કરું—કોણને કહું દુઃખ મારું એ જાલીમ!

રકું છું હું જરોજર હાએ પુકારી હાએ હાએ—જીંદગી.

નસીબે તજી-તાતે તજી-ખાવીંદે તજી હાએ હાએ!

વાલી કોઈ વણ તું વાલી ખીજો નહીં હાએ હાએ—જીંદગી.

દાદે પોંહાએ અએ દાદાર તું—યારી આપે રે ખુદા!

જુલમ આ જીરોજખરથી છોડાવે હાએ હાએ—જીંદગી.

(ગાયણ પુર થતાં) એ પરવરદગાર! મારા દુઃખ વચ્ચે તું મને કાંએ છોડી બેઠો છે? જો જુદાપામાં બાપને છોડી આવવાનાં અને તેને તેનાં મકાંનમાં એકલો જુરી જુરીને મરવા દેવાનાં અજાણ પાપની આ મને સજા હોય તો રે દયાલું બાપ, તુંને મારો હાલ રૈશન છે. આખો ભવ ખોહાર અને રદ કરવા કરતાં એક લાયક ભરથાસે જોડાઈ રહેવામાં મેં સુખ માન્યું, અને તેમાં જો હું ઠગાઈ છું તો હું દાતાર! મારાપર દયા કર, અને મેં વગર વાંકે ખોડી દીધેલો મારો ખાવંદ અને તેનો

ખાર મને પાછો અપાવ ! એ જામનેઝર મારા ભરથાર, ક્યાં ગયો તારો આગલો ખાર ? ક્યાં શુભ થઈ ગઈ તારી એકવારની માહત્ત ? ક્યાં-રે ક્યાં મેંપ થઈ ગયાં તરાં વચનો અને કરારો ? રે મારા ભરથાર, મારાં દુઃખે હું દુઃખી નથી, પણ નાહક તું દુઃખી થાય છે તે જોઈ મારું કાલજી કપાઈ જાય છે ! (રડે છે-દારી આવે છે.)

મેહેર-નેકકેરદાર શેઠાંણી, આ તમારો રાતો દીનનો માલું વિલાપ અને સંતાપ તે હવે કેમ સેહેવાય ! ઉઠો, ખુદા એ દુઃખના દહાડા હવે પુરા કરશે, ધીરજ ધરો.

શીરીન-

ગાયણ.

ગરબી.

શું જાય સખી દિનદિન નવ દીઠા દીઠા દેલદાર તણા ?
મુકાય સખી કાયા કોમલ વણુ દર્શન ભરથારના.

‘મુજ સરતણું સરતાજ ગયું;

મને લાડ લડાવતું કોણ રહ્યું ?

દીલ આનંદી આશા ભંગ થયું’.—શું જાય.

દુઃખ આગ થકી મુજ દેહ ખલે,

મજ અભાગ થકી દુઃખ નહીં ટલે,

‘ નહીં એન નહીં આરામ મલે’!—શું જાય.

નહીં પાપી છતે હું પાપણિ ઠડી,

નહીં દીલે વસાવી ને વાસના કંડી,

ભવ ગાલુ મારો દુઃખે રડી રડી !—શું જાય.

(કેકસ આવે છે.)

શીરીન—(રડતી) ભલા કેકસ, તારા શેઠ કેમ છે ? અરેરે, તેઓ મારા પાસે આવતા નથી ? મારો એહેરો જોવાને ના પાડે છે ? કેકસ, ભલા કેકસ, હું તે કીરતારને હાજરનાજર ગણી કહું છું કે હું ખીલકુલ નીરપરાધી છું.

કેકસ—બાઈ, તમારાં નીરપરાધીપણાં વિષે મને તો મુતલગ શક નથી.

મેહેર—હું તો માંતું છું કે કોઈ મારા ખુરાએ એ મારા શેઠના કાંન ભરી તેને ભમાવ્યોં છે.

કેકસ—ચુપ ચુપ રાંડ અપટ, તું કેમ અમસ્થી વચમાં પટપટ કરે છે ? ચુપ રહે !

મેહુર—(અસ્થાયી) કાંએ ? શું કરવા સુપ રહે ? મારો શક મજબૂત છે. એ મારો શક જેટલો બહો તોટલાજ ભાલો છે, અને તેથી કોઈ અંડાલે તેનો લાભ લઈ આ મારી શીરેસ્તાઈ ખસલત બાધને દુઃખી કરી છે, અને નો તેમ હોય તો—

શીરીન—ખુદ મારા હાલપર દયા કરો !

મેહુર—હા, અને ખુદાનો કરડો કેહુર તે ખુરાપર વરસો ! દોળખના ઉંડા ગારમાં તેનો વાસો યાઓ !

કેકસ—સુપ, સુપ ! કેટલી વગર સમજવે બરખડ કરે છે ?

શીરીન—ભલા કેકસ, તું તારી ઓરતપર કફા ના થા. તે મારી દાસી નથી પણ એક બેહન જેવી છે. મારી દાસી મેહુર ખરેખરી મેહુર છે. અને ભલા કેકસ, તું તારા સરદાર પાસ જા, ને તેને કેહુર—રે તેને કેહુર કે તે મને નીવારી મેલી છે, અને તોપણ એકજ યકીનથી અને એકજ ખ્યારથી જ્યાં તુલક છેલ્લી આંચકીથી મારી આ બંદીમાંના પ્રાણ નિકલી જશે ત્યાંવેર હું સદા તારી અને તારીજ છું. (રડે છે.)

કેકસ—ખાલું તમા બેશીકર રહો. તમારા બહાલા ખાલીંદનો ખ્યાર તમને મેલવી અપાવાને હું મારું સધલું અને બનવું કરીશ, અને હવે હું રૂખસદ ચાહું છું. (જાય છે.)

શીરીન—(દુઃખથી) જા ભલા મદદ; તું તારી ઓરતનાં યકીન વિષે શકમંદ નથી તેથી સુખી છે. ઓ પરવરદેગાર ! માસપર દયા કર અને મારા ભરથારને સુખ આપી મને સુખી કર ! (જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

જાંહાંખશાનું ઘર.

[શહેરીયાર સુતેલો છે—બારણું ઠાકાય છે.]

શહેરીયાર—(ઉઠીને—આંખ ઓલી) યે ! વધી એ કોણ ? કોઈ રાતે તો લગરાક ઠરીને હુધ દેવા નથી મરવું તો નહીં, પણ દીહા દીહખી કોઈ જરા જરા જપ લાગવા દેવું નથી એ હું ? (બારણું ઠાકાય છે) અરે હજુર, હું થીઉં ? ઉઠું ઉઠું તોટરાં એવરે તોપની ટેરે હાંનો તણાઈ મરે ?

[ઉઠીને બારણું ઉઘાડે છે—પારસ અંદર આવે છે.]

કોણ પારહ ? પેલા પુનાના હકીમ રહતમ જંગલીનો પારહ ? કેમ રે વરી તું કેમ કરી મારાં ઘરમાં આવેલો ?

પારસ—ધર તે તારાં કે તારા શેનું ?

રોહરી—(છાતી ઠોકી) મારાં, મારાં, મારા બાપનું, હાત પાંચીએ
ખોએલું મારાં.

પારસ—થુ, મારાં મારાં ? અરે હેમક, મારતાં માર બાપ જશુ.

રોહરી—હું ? હું ? તે તું મને મારનારો હું ? જોરે એ પારખ
આ ઘેર મારાં છે, ને ધક્કા કાંધ ચેંચું કરેલું કેની તો મારતાં મારતાં—

પારસ—(તેનાં આંગપર જઇ) ચુપ રહે હેમક—

[તેને તમાચે મારવા જાય છે—બંને મરાઈ પડે છે—જાંહાંબખરા મભરાટમાં
ઢોડી આવે છે—પારસ તેને વચે હીએ છે અને આજુબાજુથી બંને ખુબ
મારે છે—પારસ સેવટે નાહસી જાય છે.]

જાંહાંબખરા—(ખુબ પાડી) અરે કમખખત સજુર, મારાં પાસરાં
ભાજી નાંખ્યાં !

રોહરી—(ગભરાઇને) અરે હાથ એ તો તમે દહુંતો ! એલ્યો નાહી
ગીએલો હું જે ? તે તો ફેલતો તો કે ઉં ફેલતમ જંગલી તરફથી આવેલો
ને તારા હેટને કાપી લાખવાનો ને—પણુ અરે આ બારણાં આગલ ગ-
રખડ હાંની ?

[બે સખરો રસ્તમ જંગીને એક ઢોસાના લેખાસમાં ચલાવી લાવેછે.]

૧ રાખરા—રોઠ આ બુજોર્ગ મદને તમારાં ધર આગલ ધણો બ-
યભરેલો અકરમાત થયો, અને એઆને સુવાડી દેવાની અગત સમજી
અમે તમારે ત્યાં—

જાંહાંબખરા—સુખે લાવો.

[રસ્તમ જંગીને એક કોચપર લાવી સુવાડે છે.]

રસ્તમ—(ઢોંગથી) ઓઃ અરે ! રોઠ તમોને તજદી-ઓ બાપરે !-
મને આપવી-ઓ ! ઓ ! ઓ !—પડે છે તેથી માંક-અરર ! અરર !

જાંહાંબખરા—કાંધ નહીં રોઠ કાંધ નહીં-મકાન તમારું સમજો,
અને તમને આરામ થાય ત્યાંવેર હયાં સુખે રહેા. હું હમણાં તખીબને
તેડાવું છું.

૧ રાખરા—નહીં રોઠ, અમારા તરફનું માણસ અમારા તખીબને
તેડવા જઈ ચુક્યું છે, જે વખત જાયછે તેમાં આવતા હશે. (પરીખાંનું આવેછે)

પરીખાનું—(દયાથી) કેવો દુઃખભર્યો બનાવ ! (રસ્તમ આગલ જઈ)
બુજોર્ગ ગ્રહસ્થ તમને આરામ તો છે ?

રસ્તમ—(તેનો હાથ પકડી) ધણો આરામ છે મારી બેટી. ઓ

અરર ! ઓ ! (બાળુએ) આ લુચ્ચો જાંહાંબજી મારાં કરતાં તાલ તલા-
વતમાં સરસ થવા માંગતા હતા પણ અંતે મેં એને હરાવ્યો છે, અને
મને મન ગમશે ત્યાંવેર હું હવે એનાં ઘરમાં ધામો નાંખી પડી રહીશ.
પેલો પારસ હજી નહીં આવી મુલો !

૧ શાખરા—ઓ લેઓ અમારા હકીમજી આપ્યા.

[પારસ એક હકીમના પાશાકમાં આવે છે.]

શેહરી—(તેને ટીકી ટીકીને) યે, આ હકીમ કીકાથી નીકલી પડેલો !
મેં હંધા હકીમોને જોયલા પણ હને જોયલો કેમ ની મરે ?

પારસ—(રસ્તમની નાડ જોઈ) ઓહો, જોખમ છે શેઠ !

પરી—હકીમજી સાહેબ આ બુજોગે ગ્રહસ્થને ઘણી ઇજા થઈ છે ?

પારસ—હાજી. એવણને અચબુચો આંચકો આવતાં એવનનાં પા-
સરામાં આકરાં મઢી આવ્યાં, ને તેથી એવણનાં આંતરડામાં આંધરા
પડ્યાં ને આંધરામાં કીડા પડ્યા, તેથી હવે એવોને હંધથી એક માસ સુધી
ખસાડી ચકાશે નહીં.

જાંહાંબજી—હકીમજી સાહેબ તમા શું કહોછ તે હું સમજી શકતો
નથી. શું એઓને કાંઈ સખત વાગ્યું છે ?

પારસ—વાગવાનું પુછોછ મારાં શેઠ ? એવણનાં તપ દષ્ટને તપકા-
વાથી એવણનાં કલેજાં થપ દષ્ટને થપકાયાં, ને કલેજાંનાં થપકાવાથી એ-
વણના બિંબમાં પવન બરાયો, ને બિંબમાં પવન પંથરાઈ જવે હવે એ-
વોની આગરી ચસી ગઈ છે. (પરીબાનું જોહાંબજીને બાજુ લઈ જાય છે.)

પરી—હાલા ભરથાર, મેં આ ટરકતીઓનું તરકટ બારીક આંખે
પકડ્યું છે. આ હકીમનાં સઘલાં ખેવકુદી બરેલાં ખોલવાથી મને શક પડ-
યો, ને બારીકીથી તપાસ કરતાં આ દોસો પેલો લુચ્ચો રસ્તમ જંગી ને
આ હકીમ તેના નોકર પારસ તરીકે જણાઈ આવ્યો છે. તું કશું ખોલતો
ના. હું એઓનો ઘાટ ધડું છું.

[શેહરીયારને બાજુ લઈ જઈ કાંઈ કહે છે—શેહરીયાર જતો રહે છે.]

રસ્તમ—(બાળુએ) હા ! હા ! હા ! તેઓ મારે કાવતું પારખી
શક્યાં નથી. મને એક માસ ઘરમાં રાખવાને વીશે તેઓ પોતપોતામાં
હવે સંપ કરે છે. (જોહાંબજીને) શેઠ તમારાં ઘરમાં મને એક માસ રે-
હેવાની—ઓ !—ઓ ! રજા આપશો ?—અરે !

જાંહાંબજી—શેઠ, ધર તમારું છે. સુખે રહેો. મારી ઓરત ત-
મારી ખીજતમાં હાજર છે.

રૂસ્તમ—ધણી મેહેરખાંની—ધણીજ મેહેરખાંની.

પરી—ઓ લેઓ, હમારા પોતાના હકીમજી આંખા. શેઠ એઓ ગામડયા છે પણ ધણા પંકાયલા તખીખ છે.

રૂસ્તમ—(ગભરાઈને—મનસે) ઓ તારે બાપ મરે તારે ! એ વલી કયાંથી કુટી નીકળ્યા ? સઘણું નખખોદ વલી જશે.

[શેઠશીયાર હકીમના લેખાસમાં આવે છે.]

શેઠશી—હાખ મેહેરખાંન હાખ. હું જાહનમખહ હેટ તમારે ધક્કા તો હો માંદાને માંદાજ કે ?

જાંહાંખખરા—હકીમજી સાહેબ, તમે વેલાસર આંખા. આ ગ્રહસ્થને મારાં ઘર આગલ અકસ્માત થયો છે ને તેથી તેઓ મારાં ઘરમાં ખીમાર થઈ પડયા છે.

શેઠશી—એમ થીઈ ? (પારસ તરફ ટીકીને) પણ તેરે આ કોણ ?

પરીખાંનું—સાહેબ એઓખી એક તમારા જેવા તખીખ છે.

શેઠશી—એમ થીઈ ? ત્યારે એ હેટને એઓ હું થએલું જણાવે છે તેજ કીઓની કે પયવું.

જાંહાંખખરા—સાહેબ એઓ કહે છે કે આ ગ્રહસ્થનાં પાસરામાં આકરાં ચડીને આતરડાંમાં આંધરાં પડ્યાં છે.

શેઠશી—એમ થીઈ ? ઓહો તેરેતો એ હેટની નહ ને ફહ બેઉ ખોલાવી પડહે. બાવો હાખ, હંથ્રા સુકી દીધાથીલઈ કરીને તમને હમણું આરામ થઈ જતો રહે. (તૈયારી કરે છે.)

રૂસ્તમ—(ધણો ધભરાઈને) નખખોદ ! (મોટે) અરે નહીં રે હકીમજી સાહેબ હવે તો હું જરા જરા સારી પડે છું.

શેઠશી—એમ થીઈ ? તેરે પણ હવે તમને પુગ હારા કરી બાખવાના કેની ? જરા થોખો—(તેની નસ ખોલવા કરે છે)

જાંહાંખખરા—શેઠ, શેઠ, એઓ ગામડયા છે પણ ધણા કાબેજ તખીખ છે. એઓ જે કરે તે કરવા દેઓ.

પરી—હાજી, જરા ધીરજ રાખો. એવાણ તમને જલદી આરામ કરશે.

રૂસ્તમ—અરર કયાં કમખખતોમાં ફસી પડ્યો !

[શેઠશીયાર બોહોંસ કરી રૂસ્તમને પકડાવે છે અને નસ ખોલવાની ધરપથ કરે છે—રૂસ્તમ ખુમ પાડે છે.—અને ગભરાટમાં ઉઠી ઉભો થાય છે]

રૂસ્તમ—(દાદો કાઢી નાંખીને) દોસ્ત જાંહાંખખરા, હું હાર કચ્છલ કરેલું, અને તું ને અને તારી ઓરતને સતાવા આતર શરમીંદો થઈ માંક માંચું છું.

જાહાંગીર—રસ્તમ, મારી આ પાકદમાન ઝોરતે તને અચ્છો ધડો શોખવ્યો છે. અમોએ તને કયારનો ઝોલખ્યો હતો. અને આ હકીમ જ્યારે તારો નોકર છે ત્યારે (શેહેરીયારને ખતાવીને) આ હકીમ આમારો નોકર છે.

શેહેરી.—હવે ! કે પારખ મને ઝોલખેલા કે ? તારા હેટને આને હું કાપીજ લાખતે, પણ મારા હેટ હેટાણીના આ કાલાવાલાથીજ જતા કીધેલા.

પરી.—બહાલા જાહાંગીર ત્યારે હયાં સૌને ક્ષડો લેવાનો છે. તું મારી દામાનપર શક લાવી મને બંદીમાં રાખવા માંગતો હતો તે જેટલું ખોટું હતું તેટલોજ પરાયાં ઘણી ઘણીઆંણીઓનાં શાંત સુખ વચ્ચે ખલલ કરવાના હલકા હેતુથી દોસ્તીપર અલાપ સેવા નીકલેલા આ તારા નફ્ટ દોસ્તની આલ ઠપકાને લાયક છે, પણ સૌ સારું જેવું સેવટ સારું, અને તથી હવે જો તારો આ રશીક આ ખતાથી સુધરવાની કબુલાત આપે છે તો મારી આશ ખુશી છે કે હવે એની ખુશીથી નહીં પણ આપણી ખુશીથી એને આપણે ત્યાં મેહમાન રાખી થોડા દીવસ એનો એક દોસ્ત તરીકે ખાતરદારી કરવી.

જાહાંગીર—(હસીને) બાખુશીથી હું કબુલ છું મારી પાકબલ પરીન.

શેહેરી.—થાઉં ત્યારે કે પારખ, મારો હેટ આ પુનાના હકીમ તારા હેટનીહો પાછો મરી ગીએલા, તો હવે તું ને હું કાં ! ની પાછા મરીએ ? માટે ચાલ આપણે પણ કહીએ ને પેલી મારી હેટાણી કે' ને હવે હારું જેવું—

પારખ—(હસીને) સેવટ સારું.

(સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

અધારી રાત—એક મેદાંન.

[ફિકસ ફાખલ થાય છે.]

ફેકસ—પેલા પેર્યા જંગાવેને મેં હયાં આને તેડ્યો છે. ઝેબનેઝર જાહાંગીરને યાર થએલા જોવાને આર્જુમંદ છે, અને તેણે તને આને પુરો કરવાને મને ફરમાવ્યું છે, પણ હું જાહાંગીર, ઝેબનેઝર અને જંગાવેને એક સરખી રીતે યાર થએલા જોવાને આર્જુમંદ છું. પેલા

બુબ્બ પોરો જંગાવેને હુલકાવી હુલકાવીને મેં આજવેર આમલ પાડ્યો છે, પણ હવે તે ઉસ્કરાઈ રહ્યો છે, અને તેને નામે શીરીનને નજર કરવાનાં બાહાનાંથી તેના પાસે મેં જે એક લાખનાં ધરણું કઢાવ્યાં છે તે હવે તે કમખખત પાછાં મેલવવાની તલપમાં છે, પણ તે મેં ગડાની મેથ્યાં છે એટલે ગરમાગરમીમાં એ બુબ્બ પોરો કદાચ કાંઈ આટો બાફી દેશે, મોટે મેં તાલ તલાવતથી જાંહાંખખશને જોમ આ શહેરના વેરાંન ભાગમાં એક ઘણાં ખાનગી કામને ખાતર મલવાતું કેહવડાવી બોલાવ્યો છે તેમજ એક નવી કુરતાજથી એ બુબ્બ પોરોનેખી આજે હવણું હયાં તેડ્યો છે તો ખરો. તે આવતા હશે. તેનેજ હુલકાવી વલી હું આગલ પાડું, અને હું અલગ રહી તેના હાથે જાંહાંખખશને ચાર કરાઉં, કે નથી જાંહાંખખશ મરે યા તે પોતે મરે, કે ખેઉ મરે તોપણ કોઇખી રીતે મને તો આપદ લાભ છે. (સામે જોઇ) આ ! તેજ વાયદાયર અને ટાંકણાંસર આવે છે.

[જંગાવે આવે છે.]

અરે વાહરે રશીક જંગાવે, મને કેટલી ખાટી કરાવે છે ? તારે ખાતર હું હયાં ડંડીમાં વાટ જોઇ જોઇને વઠાઇ ગયો.

જંગાવે—પણ તું મને વલી કહે છે શું કેકસ ? હું હવે તારી કોઇ વાત માનનાર નથી. તું દગાખેર ડંડી ચુક્યો છે.

કેકસ—તું વલી મને ગેર ધનસાફ કરે છે દોસ્ત જંગાવે. હું શું કરું ? તે દીવસે જાંહાંખખશને મેં મારા વચન પ્રમાણે પુસ્કલ સરાખ તો પાપો, પણ તે લુચ્છો આપણા સપાટામાંથી તોખી ખચી ગયો. તેમાં મારી શું કસુર ?

જંગાવે—બસ ત્યારે હવે વધારે શું માંયું ફાડે છે ? મારી ખાત્રી છે કે શીરીન મારે હાથ આવનાર નથી તોખી તું હજી મારી પુઠ કાંચે સુકતો નથી ? પણ વારં, પેલાં મારાં ધરણું તેં હજી મને પાછાં આપ્યાં નહીં ? તે એક લાખની મારી મતા મને પાછી આપ.

કેકસ—પણ પાછાં ક્યાંથી આપુ ? તેં તે મને તારે નામે શીરીનને નજર કરવા આપ્યાં હતાંની ?

જંગાવે—હા, તો પછી ?

કેકસ—તો પછી શું વલી ? તે મેં તારે નામે શીરીનને બેટ કીધાં.

જંગાવે—ઠીક છે, તો હું તે વાતની તલાસ કરી લઉં.

કેકસ—(બાજુએ) પણ હું તને હવે તે તલાસ કરવાની તક આપશ ત્યારે તલાસ કરશે કેની ? (મોટે) રશીક જંગાવે તું દાનાવ છે. મને માફ

કર. હું ખરખરે શરમીદોષ્ટું કે મારા કરાર પ્રમાણે શીરીનને તું સે મેલ-
વી આપવામાં મેં આટલી બધી ધીલ કરી છે, પણ હવે હું ખાત્રીથી મા-
નું છું કે તે સુખ તારા નસીબમાં લખેલું છે.

જંગાવે—(ગમગીનીથી) નસીબમાં હોય તો આટલી ધીલ થાય નહીં.

કેકસ—(તેને ઉત્કેરિને) ધીલ થવા છતાં હજી કાંઈ માર્ક થયું નથી.
હજી જેવી જોઈએ તેવી તક છે.

જંગાવે—તે કેમ ?

કેકસ—હવણાં જાંહાંખશ્યને મેં હમાં ખોલાવ્યા છે તે આવતો હશે.
તું જઇને આ તલવાર લઈ પેલા કુવાની કઢણમાં ભરાઈ રહે, ને તે આવે
તો પછવાડેથી આવી એક છુપો પણ મજબૂત હાથનો કારી ધા કરજે, ને
તે જો તારા હાથ પર મુલો તો ખાત્રીથી જાણું કે કાલે સુરજ ઉગવા પે-
હેલાં શીરીન અંતે તારીજ છે.

જંગાવે—થું હું ખુની થાઉં ? એવું ડરામણું કામ કરવાને મારી
હીમતજ કેમ આલે ?

કેકસ—ત્યારે તું જેવા એક વગર હીમતના હીચકારાને મોટે શીરીન
જેવી સુંદર નાર પેદા થઈ નથી એ તારે યાદ રાખવું. ઓરતો ઘણું ક-
રીને દલેરીપર મોહી પડે છે. શીરીન ઝેળનેઝર અને જાંહાંખશ્યને આ-
હતાં શીખી તે તેમની દલેરી ખાતર હવું, તો તે તેજ શીરીન તું જેવા
હીચકારાને કદીખી કબૂલ રાખશે એવી તારે સ્વપનેખી આશા રાખવી નહીં.

જંગાવે—(ઘણોજ ઉત્કેરાઈ) થું હું હીચકારો ?

કેકસ—(ખભાં ચઢાવી) હું તો તેમ સમજું છું. નહીં તો તું શીરીન
જેવી એક માહાતાબચેહર નારને એક એવી નજીવી વાતસર જતી મેલે નહીં.

જંગાવે—(વિચાર કરીને) પણ જાંહાંખશ્યને થાર ક્રીધા પછીખી
શીરીન મારી થશે તેની જામીનગીરી શી છે ?

કેકસ—જાંમીનગીરી જોઈએ તે કરતાં વધતી મોલુદ છે. જાંહાંખ-
શ્યનાં મુવા પછે શીરીન આહી શકે એવું ખીજી હવણા કોણ સહય ? શીહા
ઝેળનેઝરને જોઈ શીરીન ધીકકારથી કમકમે છે તો જાંહાંખશ્ય તારા રસ્તા-
માંથી દુર થતાં શીરીન તારી થશે એમ માનવાને તને જરાખી શક છે ?

કેકસ—(ઉત્કેરાઈ આવી) જો એમજ છે તો હું ફરી એક વાર તૈ-
યાર છું (અંદર જોઈ) ઓ, સાંમિથી જાંહાંખશ્યજા આવેછે. મને ભરાઈ
જવા દે. તું છુપાઈ જા.

કેકસ—હા, પણ તપાસજો. એકજ ડોલા હાથનો ઓસ્તવાર ૪૮કો, અને સધલી કાસર નીકલી ગએલી નાંચુ.

[તબા ભરાઈ જાય છે—જાંહાંબપ્શ આવે છે.]

જાંહાંબપ્શ—કેકસે આ કેવી ભયંકાર જગ્યા ખાનગી મેલાપ માટે પસંદ કરી મને અધારી રાત્રે અતરે બોલાવ્યો છે? એને એવું ત શું કામ—

(જંગાવે નીકલી આવી જખમ કરે છે.)

જાંહાંબપ્શ—(જખમી થઈ) હા દગો ! હું જખમી થયો !

(તલવાર ખેંચે છે—જંગાવે નાહસી જવા કરે છે—જાંહાંબપ્શ પ્રકો દોડી તેને પણ ધા કરે છે—બંને પછડાઈ પડે છે.)

જંગાવે—ઓ મને લોહી જાય છે. હું મારતાં મુવો—કોઈ મારા પર દયા કરો ? હું હજીખી જીવશ.

કેકસ—(ભરાયલો નીકલી આવી) તારું હયાં કામ નથી.

(તને બીજો જખમ કરી નાહસી જાય છે.)

જંગાવે—(મરતો) કોણ ? કેકસ ? દગાખાજ કેકસ ! હવે મને સધલું સમજ પડે છે. ઓ દગાખાજ ચંડાલ ?

જાંહાંબપ્શ—(ઉઠવાની કોશિશ કરતો) કોણ ? જંગાવે ?

જંગાવે—(મરતો) હા દોસ્ત જાંહાંબપ્શ, મને માફ કરજો. તારો જીવ લેવાને આ ચંડાલ કેકસે મને ઉસ્કેર્યો ને તારો જીવ લેતાં—તને મારતાં હું માર્યો જઈ છું.—હું મ—ર—છું. (મરી જાય છે.)

જાંહાંબપ્શ—રે મારો વખત હવે દુર નથી. મારી જખ્યાં ખેંચાઈ જાય છે. મારો દમ બંધાઈ જાય છે. ઓ !—— (મરી જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

ઝેબનેઝરનો ઓરડો.

(એક બાલુએ એક પક્ષત્ર ઉપર શીશીન ઉંધાયેલી નજરે આવે છે—ઝેબનેઝર હાથમાં બસતી બતી સાથે અતી ક્ષીમા દમે ગાયણ ગાતો એક બારણાંમાં દાખલ થાય છે.)

ગાયણ.

“હા એ ગમ હો તું કમ” —એ રાહ.

અએ ગમ—થા તું કમ—ખુતખાર કરમ,

કર કરદે કસમ—થઈ જમ લેવા દમ.

અએ હાય તું ના થમ—રોક તું ના કદમ,

ખખત મારું ખરદમ—ખુત ખાખે સનમ.

(ધીમા સાદે) એ ઉંઘી ગઈ છે. સઘણું શાંત છે, પણ મારું દીલ શાંત નથી. તે ઘડકે છે. મારાં આંગમાં તાપ ભરાઈ આવ્યો છે. મારાં ગલામાં આગ લાગી છે. ઓ ! આજે એનો છેલ્લો દહાડો—૨ બલકે છેલ્લો કલાક છે ! ૨ બેવકાઈ ! ઓ પુરા શુનાહ તેં એક સુખી જોડામાં બેઢીલી પેદા કરી, અને તુંજ હવે આજે મને ખુની બનાવેછે. (આગલ જાય છે) કેવી શાંત મીઠી ઉંઘ ! અરે અરે આવી પાકીનેહ ખુબરતી માંખી સણો ! હું માણું કેમ ? પણ પુરાવા કેવા મજબુત છે. એને મારી નાંખવાથી એને એના પાપોથી હું છુટી કરશુ, પણ ઓ ! મારા હાથ ચાલશે કેમ ? ૨ દાદગર ! આ પુરી વાત મારે કાંને પડવા દીધી તે કરતાં મારા કાન ફૂટી કાં ન ગયા ? અરે, અરે, એ દેલરૂબા ગુલબ-દનનો જીવ લેતાં મારો જીવ ધુજીને કમકમે છે તો મુજ ખુનખાર અશમે ! ફૂટી કેમ જતી નથી ? તું હંધે છે, પણ એ ઉંઘમાંથી તું હવે જાગશે નહીં, ને આ પાપી જેહાંન આવતી સહવારે જોવા પામશે નહીં. ઓ બદતર નસીબ ! (રડેછે) કેવું ભયંકર કરમ આ હાથે તું મારા પાસ કરાવે છે ! એજ હાથે એક વાર એને એનાં . સઘણાં સંકટમાં સાહય થવાને પાક કોલ આપેલો છે તેજ હાથ—

(શીરીન જાય ઉઠે છે)

શીરીન—એ કોણ છે ? ઝોરડામાં કોણ છે ?

ઝેબનેઝર—તે જાગી ઉઠે છે. ઓ દાદગર મને સાહય થજો.

(ધુજે છે—શીરીન ઉઠી આગલ આવેછે)

શીરીન—(હસીને) કોણ ? મારો આવંદ ? મારો ભરથાર ઝેબ-નેઝર ?

ઝેબનેઝર—(તેને દુર કરી) દુર થા અઝમે ઝોરત, અને ઉતાવલી થા. તારી છેલ્લી બંદગી કરી લે.

શીરીન—(ગભરાઇને) છેલ્લી બંદગી ?

ઝેબનેઝર—(ખુની સાદે) હા છેલ્લી બંદગી. અઝમે ખુનેહશાર ઝોરત, તેં એક વાર તારા આવંદ તરફ વફાદાર રહેવાને તારા ખુદાને ખાર એક પાક કોલ આપ્યો હતો; તે તેં તોડ્યો છે તો તે માહા અજીમ શુનાહની છેલ્લી તોજીશ—

શીરીન—(રડીને) અરે અરે ભરથાર હું તારી કેમ ખાત્રી કરું ? ને ખુદાની યાદ સનમ મેં તે પાક કોલ આપ્યો હતો તેજ ખુદા મારો સાહેબ છે કે તે કોલ મેં પુરેપુરો અદા કરેલોછે.

(સમજાવીને)

આયણ.

“મદો બીગાના ભોલા” — એ રાહ.

ખાવીદ ભોલા-ભલા પાડેછે શું કામ મુજબર જફારે હાએ.

મુધરે હું તો અભાગણી-વણ વાકે થામ ગુનેહગાર,

મુજ અખલાપર રેહમ નજરે થા નહીં તું ખુનખાર.—ખાવીદ.

સાફ છું હું તો પાક છું રે માન ભરથાર નેકબદ,

નાહક ના કર જીવ મારો ભોલા ભરથાર ખરબાદ.—ખાવીદ.

ઝેખનેઝર—હું એ કશું નથી માનતો. તારા કસમો ઉપર હે ગુનેહગાર મને હવે જરા એતખાર નથી, અને મારા ઠરાવથી હવે હું જીનહાર ફરનાર નથી.

શીરીન—જો એમજ છે તો હું તૈયાર છું. આ ઉંધી ખુધીના ખુની ખાવંદ હું મરવા ખાતર ખીલીતી નથી. મારાં સાફ દીલે તે કીરતારની પાક દરગાહે જતાં હું જરાખી ખીલીતી નથી, પણ મરતી વખત મારાં નામને દાગ અને મારાં યકીન વિશે મારા ભરથારનાં મનમાં શક મુકી જવાથી મારી કોમલ છાતી ફાટી જાયછે. રે ઝેખનેઝર, તું કેહે કે હું નીંદાશ છું; ને હું તારે હાથ મરવામાં પણ સુખ સમજશ.

ઝેખનેઝર—અએ આરત, હવે એ તારો સંઘલો ફરેખ મને છેતરતો નથી. હું ફરમાઉં છું કે વેક ને તારા ગુનાહની તોજેશ કરી લે.

શીરીન—જો એમ છે તો— (ગુહણપર પડેછે.)

આયણ.

“જો દીલકુ દુખાવે” — એ રાહ.

દઈ ભયાં દીલે દાતાર આહું છું પનાહ,

સાહેદ તું સાહેબ ન કો કીધા રે ગુનાહ.

ભણી પાક વાણી ફાની જીઆંનને સલામ.

ફરમાવી હું આહું છું રે પાક તારી દરગાહ!—દઈ.

થયાં હાથ અજાણ પાપો-માફ કરજો ખાપ,

પાક પાંખમાં હું સાફ આહું છું ખુદા.—દઈ.

(ગમગીનોથી) અએ ખુની ખાવંદ, આ દુનીયા મને હવે દોખખ જેવી જણાયછે, અને હું મરવા તૈયાર છું.

ઝેખનેઝર—તો હવે આ દેખાવનો અંત મારે પણ ઉતાવળો લાવવો છે. જા હે આરત. (તેને નાંખી દીએછે) તું જેવી ગુનેહમારોનું

આ દુનીયામાં કામ નથી. ખેવફાઈનાં પાપની સજા તરીકે—

(તને નાંખી દઈ યુગલાવો નાંખેછે—શીરીન યુગલાઈને છેલ્લાં દયકાં ખાયછે, અને તફડી તફડી મરી જાયછે—ઝેખનેઝર બાહર આવી આંખે હાથ દઈ ધુજે છે.)

થઈ ચુક્યું. આ સંસાર હવે મારે મનદોઝખ છે. શીરીનનો પાપી જીવ ઉડી ચાલ્યો, અને તો પણ જે જીવને મેં મારા પ્યારથી અધીક માહુલો તે જીવનો જન્મ થતાં મેં મને પોતાને જીવથી માર્યો છે.

(ફસડાઈ પડેછે—બારણું ઢોકાયછે.)

મેહુર—(અંદરથી) નામવર સરદાર બારણું ઉઘાડ.

ઝેખને—(ચોકીને) દાસી મેહુર બારણું ઉઘડાવેછે. તે આ ખુન નોશી, પણ મને કોણનો ડર છે ? મારે આ જેહાનમાં હવે રહેવુંજ નથી તો મને કોણનો ડર હોય ? દાસી મેહુર, અંદર આવ.

(મેહુર બારણું ઉઘાડી અંદર આવેછે.)

મેહુર—અમે સરદાર (ચોકીને) પણ અરે આ શું ? મુડડું ? રે મારી ભલી શેઠાણી ! (શીરીનની લોઠ આગલ ખેસી જઈને) અંતે તારા આવા હાલ થયા ! અરેરે મારી માયાવંત બાઈ— (રહેછે.)

ઝેખને—(રડતો) દાસી મેહુર, તું રડ ના. એ નાજનીનનાં મોહિતપર રડવાને મને એકલાનેજ હક છે. કુલે જગતનાં આંસુ મારે એકલાએજ એનાં હીણાં મોહિતપર વરસાવાં જોઈએ છે.

મેહુર—ને તોખી રે એ આંધલા સરદાર, તંજ—રે તંજ એનું ખુન કીધું !

ઝેખને—હા દાસી, મેંજ એણીને વધુ પાપ કરતાં બચાવી છે. એણીનાં પાપથી મેંજ એને છુટી કરી છે.

મેહુર—રે એ દોઝખી સરદાર તં કેવી પાકબદ નારનો જીવ લીધો છે તે તને ખબર નથી. એ ખુરા, હવે મને તારો કશો ડર નથી. તે તારી ઓરતનું ખુન કીધું છે, પણ માફ ખુન તું કરનાર નથી. (બારણું આગલ દોડી જઈ) ખુન રે ખુન ! મદદ !

(ફક્સ મલરાઈમાં દોડી આવેછે.)

ફેક્સ—(બાજુએ) અરે નખખોદ, હું કયાં હયાં દોડી આવ્યો.

ઝેખનેઝર—અમે દેવાંની ઓરત તું શું હજી ના પાડે છે ? તારી શેઠાણીની ખેવફાઈની સાહદત—એક મારો બક્ષીશ—રમાલ તે આ તારા ભરથારેજ મને બતાવ્યો. એણેજ તારો શેઠાણીની સઘલી ખેવફાઈ મને પેહેલી બહેર કરી.

મેહરે—ઓ ત્યારે હવે મને સઘલું સમજ પડે છે. એ ચંડાલ કાંઈ પાપી દાવ સાંધ્યો છે. રે ઉંઘી બુધ્ધીનાં કમબખ્ત હવેસી આ ક-રખીણુ કેકસે તે રમાલ તો મારા પાસે ચોરાવ્યો હતો.

ઝેખને—(ચોકી ઉઠી) ચોરાવ્યો ?

મેહરે—હા કાલાવાલા કરી ત એણે મારા પાસે મારી બાઈતી હરસે લીધો.

ઝેખને—ઓ હું આ શું ગજબની વાત સાંભળું છું ! (પછડાઈ પડેછે)

કેકસે—(ખંજર કાઢી) અએ નાપેકાર તું મારું ઉધું મારે છે. તું જીવતી જોઈતી નથી.

(મેહરને ખીજવાઈને ખંજર મારેછે અને નાહસી જવા કરેજી—
ઝેખનેઝર પુઠે દોડી તેને હુઠે નાંખી તેનો છાતીપર ચઢી બેસી
તેને ખંજર મારવા કરેછે.)

ઝેખને—એ જોડી અઝદાહા, એક ઝપાટે તારું સઘલું પાપ ઉંઘાડું પડ્યું છે તો—પણ નહીં. (તેની છાતીપરથી ઉઠી જાય છે) રે મુજી હું તને મારતો નથી. મારે મન મરવામાં તો મુખ્ય છે. તું જીવજે ને જન્મ જોજે.

મેહરે—(જખમી) ઓ ના, ઓ દોજખી દેવ તું જીવ ના, અમારી જોડે તે ક્રીરતારની દરઘાહમાં તારું કામ છે. (તેને ઉઠીને ખંજર મોકળી દીએછે—અને પોતે પણ પછડાઈ પડેછે.) ઝેખનેઝર હું મરું છું. સ—લામ. (મરી જાયછે.)

કેકસે—(જખમી થઈ પડતાં) રે ખુનનો બદલો ખુન ! હું સેહ-તાનનો રશીક થયો, અને અંતે આ ફેજ પોહિંચ્યો. રે આ શું ? દોજખના દરામણા ગાર મારી નજરે નજર ખુલ્લા થાય છે ! રે ઝેખનેઝર હું તારો અપરાધી છું. અપરાધી—કુલે જગતનો અપરાધી છું. જામારપની જગ્યા તેં મને નહીં આપતાં જાંહાંબખશને આપી તેથી મારાં અદેખાં આંધલાં જીગરમાં વેર વસ્યું, અને તેના કીનામાં તારો નાસ સોધતાં મેં તે મારી બદકાર નેમમાં ફાવવા શીરીનને, જાંહાંબખશને, જાંગાવેને અને મેહરને ચારેને કાવા દવાથી જાંતથી બેજાંત કીધાં, અને તમ સઘલાંનાં ખુનનો બોજ મારી આંધપર છે. હું માંત્રી આહવાને કોઈ રીતે લાયક નથી. મા—રો—પા—પી—જીવ— (મરી જાયછે.)

ઝેખને—(કુખતી ચીસ પાડી) ઓ જોડી અઝદાહા તેં પહેલાં મનેજ કાંએ નહીં મારી નાંખ્યો, ને આ મારી ગુલબદન નારને કાંએ નહીં બચાવી ? ઓ મારી શીરીન, આ મેં તારાપર શું સેતમ વરસાવ્યો ! રે હું ચંડાલ તારા કાલાવાલા—તારી સમજવતોથીખી નહીં સમજ્યો !

હું આધલો, બેહરો, સંગદીલ તારી આજીજીથી નહીં પીગલ્યો ! રે તારો છેલ્લો દમ, તારું છેલ્લું દમકું હજી મારા કાનમાં વાગે છે અને મને ધુળવે છે. (ધ્રુમ રડે છે) શીરીન ઉઠ, મને માફી બખ્શ. જગ હે મારી પાકજાદ નાર, અને તારી લોથ ઉપર માહિતમ કરતા તારા કમન-સીખ ભરથારની મીનતજરીભરી માફી કબુલ રાખ. તારી સદાની મીઠી મેહેર ને મીઠાસથી હસી એકવાર મને માંફ કરીને મર ! ઓ તુંને યુંગલાવી તારો પ્યારો જીવ લેતાં મારો જીવ નીકલી કાં નહીં ગયો ! મારા હાથ ભાગી કાં નહી ગયા ? (ધણાજી જુસ્સાથી) ઓ જગો, જગો કુલ જગત અને જગીને જગાડો ફક્ત એકજગાર આ મુજ નીરદોશ નાચાર નાર ! ઓ જગીને તું ને મારી પાકજાદ નાર તારા ખુની ભરથાર તરફ કે ને હવે પોતાના માહિતમના ગજબનાક પોકારથી કુલે જગતને જગતી કરી દે એમ છે. ઓ શીરીન ! રે શીરીન ! ! (તેની લોથપર પડે છે)

ગાયણ.

“વતનથી છોડીને વસ્તી.”—એ રાહ.

બની ખુતખાર ઓ મારી નાર ! લીધો તુંજ જીવ મારી શીરીન ખાતર તું મુજ પ્યારી દેલદાર ! થયો હું અંધ મારી શીરીન. કરું શું હું કાંહાં જાઉં—પતો તારો નહીં પાઉં ! અએસો આરામ છોડી આઉં હું તુંજસે રે મારી શીરીન. ભવાં ચહાવીને નએનોથી કરે જખમી હું યુનેહગાર, તોજેશ તોખાહ જોડી મુજ હાથ કરું તારી મારી શીરીન. સોંપું હું જાંતી તુંને જાંન—મારો કરી તુંપે કુરખાન, ઓ કરજે માફ—અરે કરજે—સલામ ઓ સાફ મારી શીરીન. સલામ કુલ દોસ્તાને સલામ—સલામ કુલ જુદી ને આ જેહાંન, સલામ ચારો—સલામ મુજ જાંન આપ તુંપે મારી શીરીન.

(ખંજર લોકી વીંધાઈ પડે છે અને તકડીને મરી જાય છે—ધીધું ગયગીન વાજત વાગે છે—ડાપ ધીમે ધીમે ઉતરે છે.)

છપાઈ બાહેર પડશે.

ધીરજનું ધન

યાને

સંકટ અને સખુરી.

એક વારતા.

બનાવનાર

બાહુમનજી નવરોજજી કાબરાજી,

“ઝેખતેઝર અને શીરીન” ઇત્યાદીનો કર્તા.

આ વારતા એક આખું સંસારી ચિત્ર છે, અને પૈસાની આગમાં દુન્યામાં થતા કાવાદાવા વગેરે તેમાં જે સમાવામાં આવ્યું છે તે વાંચનારને પુશકળ રસ ઉપજાવે એવું છે. આ વારતા અતી ચાનક ઉપગવનારી ને નીતીનો સાર મેલવવા લાયક છે, ને તે લગભગ ૩૦૦ પાનાનું સુંદર છપાઈ અને બંધામનું એક મોટું પુસ્તક થશે.

કીંમત આગમઅથો રૂ. ૨ અને પાછલથી રૂ. ૨૫.

ગ્રાહકોએ પોતાનાં નામો નકલ સહીત કોટમાં ગનબાવાના કુવા આગલ શેર્ટ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં અથવા પારસી બજારમાં મી. બી. બે. કશાણીની દુકાણમાં નોંધાવાની તજવીજ લેવી.

આ નાટકની ચોપડી ફાટમાં શેઠ પ્રીટીઝ પ્રેસમાંથી
અથવા મીઠો બેહાંગીર બેઝનજી કરાંણીની દુકાણેથી
વેચાતી મળશે.—કીંમત રૂ. ૦૧.

છપાઈ બોહર પડી છે.

દેલ બંગા દલેર.

એક વારતા.

બનાવનાર

બહુમનજી નવરોજજી કાબરાજી,

“કુબનેઝર અને શીરીન” ઇત્યાદીનો કર્તા.

આ અતી રસીધી અને આનાક આપનારી વારતાની ૭૦૦ નકસો
છપાયા પેહલાંથીજ ખપી જવાને સખી હવે ફક્ત ૩૦૦ નકસો વેચવાની
છે. આ વારતા સુંદર છપાઈ અને બંધાઈ સાથની લગભગ ૩૦૦ પાનાની
એક ચોપડી થઈ છે, અને તેમાં નેકી અને બદીનાં બે જુદાં જુદાં ચિત્રો
આવી તેમનાં જુદાં જુદાં સેવગો મનપસંદ રીતે ચિતારવામાં આયાં છે.
એમાં એક માહાપરાકમો હુદારાની ચાલીસ વરસની વય પછીનું વાંચવા
જોમ જોમ ચરીત છે, ને તેનાં ભારે કરીયા કરમા અને પાપના
પ્રપંચો વાંચનારને પુશકક રસ ઉપજાવે છે. એક નીતીમાન “નાવેલ”
તરીકે આ વારતા શોધીત ખાનુઓ અને ગ્રહસ્થોને એકસરખી રીતે પસંદ
પડે એવી છે, ને તે દરેક કુટુંબમાં રાખવા જોમ છે.

કીંમત રૂ. ૧૧

કેકાણુ—ફાટમાં ગળખાવાના કાવા આગસ્ટ શેઠ પ્રીટીઝ
પ્રેસ અથવા પારસી બજારમાં મીઠો જાં. બે. કરાંણીની દુ-
કાણેમાંથી મળશે.

